

Szent Dumitru Stăniloae
Ortodox dogmatikus teológia
I.

METABYZANTINA

V/1. kötet

A sorozatot szerkesztik:

BAÁN ISTVÁN

NACSIÁK GERGELY ANDRÁS

SZENT DUMITRU STĂNILOAE

ORTODOX DOGMATIKUS
TEOLÓGIA

Isten megtapasztalása

I.

Bizantinológiai Intézeti Alapítvány
Budapest
2025

A fordítás az alábbi kiadás alapján történt:

Preotul Profesor DUMITRU STĂNILOAE

Teologia dogmatică ortodoxă I-III, 2003

Editura Institutului Biblic Şi de Misiune Al Bisericii

Ortodoxe Române, Bucureşti, 32003 (Ediția a III-a) –

ISBN 973-616-011-4

Fordította:

JAKAB KRISZTINA FRANCISKA

Szerkesztette és a szöveget gondozta:

BAÁN ISTVÁN

Grafika:

GRIGORE POPESCU-MUSCEL freskórészleteinek

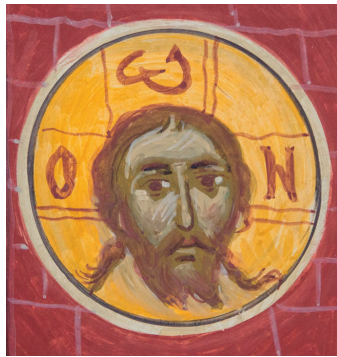
felhasználásával

Hungarian translation © Jakab Krisztina Franciska 2025

© Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, 2025

BEVEZETÉS

AZ ISTENI KINYILATKOZTATÁS:
A KERESZTÉNY HIT FORRÁSA. AZ EGYHÁZ:
KÖZVETÍTŐ ESZKÖZ ÉS KÖZEG, MELY ŐRZI
ÉS GYÜMÖLCSÖZTETI A KINYILATKOZTATÁS
TARTALMÁT

TARTALOM

Fölösleges fények?	9
A Szerző előszava az első kiadáshoz	18
I. A természetes Kinyilatkoztatás mint a természetes hit és a létezés értelmének alapja	21
II. A természetfeletti Kinyilatkoztatás mint a keresztény hit forrása	43
A. A természetfeletti Kinyilatkoztatás – a természetes hit megerősítése és kiegészítése	45
B. A két Kinyilatkoztatás konvergenciája és különbözősége	55
C. Isten Igéjének és Szent Lelkének munkálkodása az isteni Kinyilatkoztatás folyamatában	69
III. Krisztus és a Szent Lélek tevékenysége: a Kinyilatkoztatás hatékonyságának megőrzése az Egyház keretében a Szentírás és a Szent Hagyomány révén	81
A. A természetfeletti Kinyilatkoztatás megőrzésének módjai	
1. A Szentírás és annak az Egyházzal való kapcsolata a Szent Hagyomány közvetítésével	89
2. A Szent Hagyomány és kapcsolata az Egyházzal, valamint a Szentírással	97

B. Az Egyház mint a Kinyilatkoztatás megőrzésének és gyümölcsöztetésének eszköze	
1. Az Egyház: a Kinyilatkoztatás megőrzésének eszköze	106
2. A hittételek mint az üdvterv tanbeli kifejezései, mely tervet Isten Krisztusban nyilatkoztatta ki és valósította meg, s ami az Egyház által terjed és hoz gyümölcsöt	116
3. A teológia mint egyházi szolgálat, amely a hittételek vagy az üdvösség terve értelmezésére és elmélyítésére, valamint az Egyház szolgáló munkájának megújulására irányul	147

FŐLÖSLEGES FÉNYEK?

Szent Dumitru Stăniloae (1903–1993) a 20. századi román teológiai és kulturális élet kimagasló alakja. Szülőházájában szellemóriásként tartják számon, a Román Ortodox Egyház 2024-ben kanonizálta. Stăniloae atya ortodox pap, odaadó férj és édesapa volt, rendkívül termékeny szakfordító és újságíró, több tucat teológus doktorandusz mentora, illetve számos kortárs román nyelvű gondolkodó, író, költő és szerzetes hű barátja. Kétségtelen, hogy szellemi életművének jelentősége országhatárokon ível át, több nyugati nyelvre lefordított könyveinek, illetve külföldre tett útjainak, előadásainak köszönhetően. Ugyanakkor sejthetjük, hogy az általa gyakorolt hatásnak a gyújtópontjában mégsem szárnyaló gondolatok vagy magasztos teológiai összefüggések stilisztikailag is igényesen csiszolt megfogalmazásai állnak. Stăniloae atya leginkább azáltal hatott és hat napjainkban is, ahogyan személyes hitének küzdelmes útját végigjárta, s ahogy ebből fakadóan művelte a szent teológiát, az Istenről szóló beszédet magának Istennek a jelenlétében elmélkedve. Az ortodox keresztény hit életre váltásának mélységes vágya és erőfeszítései hatják át írói életművét és ökumenikus törekvéseit, s teszik azt a jelenben is sugárzóvá.

Ha dióhéjban szeretnénk összefoglalni munkásságának különlegességét, akkor három gyümölcseire

mindenképp utalni szükséges. Elégtelennek érzelve a skolasztikus módszert Stăniloae atya újraértelmezte és megkísérelte aktualizálni a Palamasz Szent Gergely gondolkodásában csúcspontjára jutó bizánci teológiai hagyományt. Az Isten fáradhatatlan működő hatóerőiről (*energeia*) szóló palamaszi tanítás és szemléletmód különösen is áthatotta gondolkodói stílusát. Egyetemi tanárságának tapasztalataitól sürgetve 1978-ban a teológiai intézetek számára egy háromkötetes ortodox teológiai szintézist jelentetett meg. Negyvenöt évig dolgozott a román nyelvű *Filokália* megteremtésén (1946–1991), melynek tizenkét kötetével, irodalmi értékű nyelvezetével, a forrásszövegekhez írt bevezető tanulmányai által és a bőséges kritikai apparátus révén megnyitotta a lelkiélet több évszázados tapasztalatainak tárházát a románajkú laikus olvasóközönség számára is.

Szent Dumitru Stăniloae 1903-ban, szülei ötödik gyermekeként született a Brassó megyei Vlădeni-ben (Vledény). A falu akkor még az Osztrák-Magyar Monarchia területéhez tartozott, Erdély déli határvonalához közel, Brassó városától északra. Együtt nevelkedett más felekezetű pajtásokkal, főként evangélikusokkal, így már zsenge korától fogva érezhette a saját bőrén azokat a feszültségeket, amelyek az egymás mellett élő különféle kultúrák és vallások jelenének. Általános és középiskolai tanulmányait Brassóban végezte (1914–1922). Ezt követően egy évig a Bukaresti Egyetem Bölcsészettudományi Karán tanult (1923), majd a mai Ukrajna területén levő Cernăuți-ban (Csernovic) folytatott teológiai tanulmányokat (1924–1927). Egyház-történelemből doktorált 1928-ban. Nicolae Bălan erdélyi metropolita, a Román Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja felfigyelt a tehetséges ifjúra, és további, a

dogmatika és egyháztörténelem területeit célzó tanulmányokért Athénba, Münchenbe és Berlinbe küldte. Később Párizsban és Belgrádban is kutatott (1928–1929). A Szebeni Teológiai Akadémia tanáráként kezdte oktatói pályafutását 1929-ben. Apologetikát, pasztorális teológiát és görög nyelvet tanított, 1936–1946 között az Akadémia rektora volt. 1930-ban vette feleségül Maria Mihut. Három gyermekük született, akik közül csak a legifjabb leányuk élte meg a felnőttkort. 1932-ben szentelték pappá. 1934-től egy évtizeden át szerkesztette a szebeni *Telegraful român* [A román hírmondó] egyházi alapítású kulturális hetilapot, amely az egyik legrégebbi, máig működő erdélyi sajtóorgánus. Ezeknek az éveknek a szociokulturális szempontból egyre polemikusabb légkörében a lap szemléletmódja nacionalista, szélső-jobboldali színezetet nyert.

Közvetlenül a világháború utáni években az egyre erősödő Kommunista Párt nyomására le kellett mondania a szebeni rektorságról. A család 1947-től a fővárosba, Bukarestbe költözött, és éveken át nyomorúságos körülmények között volt kénytelen élni. Stăniloae atya először aszketikát és misztikát tanított a Bukaresti Egyetem Teológiai fakultásán, majd 1948-tól a dogmatika professzoraként működött. Bár nem volt aktív tagja a *Rugul Aprins* [Égő csipkebokor] szellemi baráti körnek, a román titkosszolgálat, a *Securitate* koncepciók perbe fogta. Az 1959–1963 közötti évek számára a rettegett nagyenyedi börtönben teltek, a folyamatos megaláztatás, szenvedés, ám a megtisztulás és a szakadatlan imádság, a Jézus-ima éveiként. Itt fakadt fel benne a mélységes vágy a leegyszerűsődésre, arra, hogy megtanuljon a hétköznapi emberek számára a lehető legegyszerűbben beszélni a keresztyén hit misztériumairól.

Szabadulását követően ugyan hosszúra nyúló küzdelmek árán, de végeredményben visszatért a Bukaresti Egyetemre, ahol 1973-ig tanított. Rengeteget fordított, és zavarba ejtően sok, több mint hatszáz cikket publikált hetilapok, kulturális illetve szakteológiai folyóiratok hasábjain. Könyvei közül kiemelkedő jelentőségű a már említett *Ortodox Dogmatikus Teológia* három kötete (1978); *Ortodox lelkiség: aszketika és misztika* (1981, 1992); *Lelkiség és kommunió az ortodox Liturgiában* (1986); *Isten halhatatlan képmása* (1987); *A Szentháromság avagy kezdetben volt a szeretet* (1993). A '60-as évek végétől kezdődően rendszeresen kapott meghívásokat Nyugatról, előadásokat tartott Freiburgban, Heidelbergben, Oxfordban és New Yorkban is. 1981-ben a párizsi Szent Szergej Teológiai Intézet, majd a '90-es évek elején az Athéni és a Bukaresti Egyetem avatta díszdoktorává.

„Fölösleges fények nincsenek” – mondja Kemény István egy versében, amely értelmezhető egyfajta számadásként is a *nosce te ipsum* erőterében vagy annál az evangéliumi lámpásnál, amelyet nem azért gyújtanak meg, hogy véka alá tegyék (*Élőbeszéd*, 2006; Mt 5,15). A költő egy kritikus pillanatban szemléli életeseeményeinek tükrét, s ad számot önmagának régi önmagáról. Frappáns megfogalmazását akár Stăniloae atya életútjára is vonatkoztathatjuk. A nemrég szentté avatott ortodox papnak és édesapának, a 20. századi teológiai élet komplex és máig vitatott személyiségének életében is voltak kritikus pillanatok, döntések. Lehettek akár tévedések, túlzások, szélsőséges megnyilatkozások is. Mindezekon azonban egészen átragyog egy alapvető, fáradhatatlan és szenvedélyes törekvése: Isten, a felebarátok és a hazája iránti feltétlen szeretete. Fénye nem önmagára vetül vissza, mintegy *fölösleges* vagy akár megtevesztő kisugárzással.

„Célszerűek a romok” – folytatja Kemény, vagyis mindaz a kudarc és veszteség, aminek a jelenben még nem igazán látjuk az értelmét, a logoszát, a jövőjét. Ennél a költői képnél maradva, Stăniloae atya a történelem egyik legviharosabb és borzasztóan sötét századában tanult meg nap mint nap szellemi értelemben vett katedrális emelni felebarátai számára élete *romjaiból*.

A kedves és kellően merész olvasó tehát annak az 1978-ban megjelent munkának az első részét tartja a kezében, amit Stăniloae atya főműveként szokás emlegetni: az *ortodox keresztény teológia színtézisének* nyitó kötetét: a kinyilatkoztatás, a Szentírás, a Hagyomány és az Egyház összefüggéseit vázoló bevezető egységet, valamint az Istenről szóló ortodox keresztény tanítást. Az angol fordítás címe lényegretörőbb, kifejezőbb: *Isten megtapasztalása*. És valóban, a keleti apofatikus teológiai hagyománynak egy kiegyensúlyozott, az általános emberi tapasztalathoz vissza-visszatérő értelmezésével van dolgunk, amely nem mond le az ember intellektuális életének lehetőségeiről. Sőt mi több, értékeli és szükségesnek tartja a racionális struktúrákat, az értelmi képességeket, azok konkrét működését az Istennel való találkozás, Isten megtapasztalása folyamán. Mi magunk is indokoltnak láttuk már a mű főcímében kifejezetté tenni ezt a hangsúlyt.

Kallistos Ware, Diokleia címzetes ortodox püspöke (1934–2022) a kötet kapcsán négy kulcsfontosságú szempontot emel ki: a *személyes szeretetet* és *kommuniót* mint leglényegesebb valóságot; Stăniloae atya törekvését, hogy minden résztémát *szenzációs* távlatban tárgyaljon; Isten távollétének és egyben közellétének a kettős igazságát, ami teológiájának egészét strukturálja; végül a teljes kozmosz átalakulásának, *megistenülésének* a vízióját

Isten teremtetlen hatóerőinek a teremtet világban való jelenlétével szerves összefüggésben. És valóban, az olvasó nem is talál olyan alfejezetet, sőt olyan oldalt sem a könyvben, ahol nem e spirituális struktúrának a dinamikája működne, ami nem a Krisztusban maximális mértékben megnyilatkozó szentháromságos szeretet embert átistenítő tevékenységét tematizálja. De van még egy alapvető jelentőségű kulcsfogalom, amit Ware nem említ: a *kenózis*. Mint az előbb felsorakoztatott veretes teológiai kifejezéseket, az önkiüresítést is analóg fogalomként alkalmazza, de nem csak krisztológiai kontextusban, hanem számos isteni tulajdonságra vet meglepően, zavarba ejtő módon fényt általa már az istentan területén. Stăniloae atya szótárában Isten önmagából való kilépése, leereszkedése, kenózisa szorosan összefüggenek, és a lényegi történés tekintetében mint egy szinonimák. E tekintetben Ál-Areopagita Dénes nyomdokain halad, hangvételében is érzékelhető módon.

Andrew Louth (1944–) bizantinológus és történész joggal mutat rá egy nagyon is észlelhető és különös feszültségre. Ez abból a tényből fakad, hogy Stăniloae atya egyfelől kénytelen volt tankönyvszerűen gondolkodni, igazodni a tankönyvek megszokott szerkezetéhez a rezsím cenzúrája miatt. Másfelől meg akart felelni a jelenkor kívánalmainak és szükségleteinek is, így „a hagyományos várakozásokhoz képest olykor egészen másféle” tartalom kerül kifejezésre (*Modern ortodox gondolkodók*, 143). Viszont hadd tegyük ehhez hozzá, további nem elhanyagolható szempontként, hogy Stăniloae atya „Szent Tárgyának” is megfelelő teret kívánt adni, kereste a hiteles megszólalás módjait. Isten jellemző módon szétfeszít mindenféle racionális keretet, bejáratott módszert és üdvös gyakorlatot. Ez kétségtelen. Viszont a

szent Szerző kontemplatív, vissza-visszatérő szellemi mozgásának és szellemi értelemben vett hűségének köszönhetően mégiscsak Ő az, aki Önmagát hiteles módon megragadhatóvá engedi tenni. Az előbb említett feszültség gyökerei tulajdonképpen ennek a folyamatnak a „hullámszámból” táplálkoznak. A tartalom ezért feszíti újra és újra szét a kijelölt formális kereteket, ám ezt semmiképp sem csapongóan vagy felelőtlenül teszi.

Reflexióinak menete valóban tartogat meglepő kanyarokat, mélységes csöndeket. Az olvasó számára szokatlan lehet például, hogy Isten megismerésének pozitív vagy állító és negatív vagy tagadó módozatainak bemutatását követően külön fejezetet szentel Isten hétköznapi, a gyakorlati életben zajló megismerésének. Isten tulajdonságai közül a tér-, illetve időfölöttsége kapcsán – Maximosz Hitvalló szellemében – a végső állapotokról is elmélkedik. Félelmetes precizitással írja le a kárhozat állapotát. Isten mindentudására reflektálva tovább lendül olyan kérdések feszegetése felé, mint például hogy miként ismeri meg Krisztus isteni személye révén maga Isten egészen belülről az emberséget. Az ilyen jellegű kérdésekről természetesen a krisztológia keretén belül szokás tárgyalni. Végül érdemes kiemelni még az Isten bölcsességének szentelt fejezetet is, amely szinte himnikus hangvételű és megindító reflexió az üdvtörténet ívének egészére.

2016-ban, a Román Televízió számára adott nagyinterjújában a szent teológus leánya, Lidia Stăniloae Ionescu elbeszéli, hogy édesapja éjszakákon át dolgozott a kötetek korrektúráján. Javítania kellett ugyanis mindazt, amit a kommunista cenzúra számára a megjelenés feltételeként előírt. Például kénytelen volt minden helyet, ahova előzőleg azt a szót merte írni, hogy „ember”

(*omul*), kijavítani arra, hogy „keresztény ember” (*omul creștin, creștinul*). Stăniloae atya kész volt nagyvonalúan és hűséggel válaszolni e jórészt félelemből fakadó szűkkeblűségre, illetve szőrszálhasogatásra, így műve napvilágot láthatott.

Az ortodox keresztény szintézis első részének fordítása számomra *sit venia verbo* „célszerű romok” mentén vezető bolyongást jelentett. Sokszor el is tévedtem. Több évszázados terhet és tapasztalatot magukba sűrítő szavak útjelzői mentén kerestem azt a lényeg- és létfölötti Valakit, aki a Szerző szíveközepét szellemi értelemben megdobogtatja. Nem annyira a pontos archeológiai munkára vállalkoztam, vagyis arra, hogy maximális precizitással feltárjam a *logosz*, a *hüposztaszisz* azaz személy, az *uszia* vagyis lényeg, az *energeia* alias hatóerő jelentéstörténetét, finom szakértelemmel letisztítsam róluk a port, ugyanakkor le is szűkítsem jelentésmezőjüket az adott kontextus által megkívánt releváns rétegre illetve dimenzióra. Lélekben és gondolatban Stăniloae atya lábnyomait fürkésztem, az atyákkal folytatott párbeszédeit hallgattam. Inkább arra vállalkoztam tehát, hogy egy szakaszon útitársa legyek, és megkeressem azokat a magyar szavakat, amelyek e nem fölöslegesen fénylő, célszerűen romos tájat valamelyest le bírják írni. A keresztény hagyomány e táj, amely szüntelen megújulni hivatott, újjászületni és a teremtetlen Fényre szülni, táplálni gyermekeit. A szent egyházatyák szavai, töprengései és buzdításai az Önmagát feltáró, hozzánk irgalmasan leereszkedő Istennel való találkozásból fakadtak. Stăniloae atya arra hívja az olvasót, hogy ne vesztegeljen hitének rögzös vándorútján. Induljon tovább nap mint nap, mert Teremtője és

Megváltója minden pillanatban, helyzetben, kihívásban és szenvedésben maximálisan közel hajol hozzá.

Nikólaosz Ludovikosz, napjaink jeles ortodox teológusa (1959–), a Ioanninai Egyetem vallástudomány és vallásfilozófia professzora egyik beszélgetésében, amit az *Antifono* görög kulturális-közéleti-teológiai portál tett közzé, nagyszerűen rávilágított arra, hogy mit jelent a tradíció, és hogyan működhetne egy posztmodern miliőben. Így vall: „A hagyomány, lévén szellemi-lelki történés, útjelzőként működik, ami azt mutatja, hogy erre van mondjuk... Athén. Hogy aztán elmész-e Athénba vagy sem, az már a te döntésed. Mint ahogy az is, hogy Athénben mit nézel meg. Ebben a tekintetben a hagyomány korrekt. Azt mondja: menj erre, és ide fogsz eljutni. Fontosak a dolgok, amiket eddig láttunk, de amit te fogsz látni, az mind új. Miért? Mert te magad is új vagy. Ebből következően a hagyomány olyasvalami, ami *most* történik, és nem valami, ami régen történt. A régi annyiban érvényes, amennyiben a jelenre irányul. A most, az mindig újdonság. Mindig ismeretlen azelőtt, hogy bekövetkezne. [...] Így keletkeznek a hiteles patrisztikus szövegek, amelyek nem afféle kőbe véssett emlékművek [...]. Útjelzők, melyek azt mutatják, hogy hogyan jön létre a teológia” (*Az isteni szeretet története*, 258 és 260). Stăniloae atya művében, amit német és angol nyelvre már lefordítottak, számos elevenítő útjelzőre lel a kedves és kellően merész magyar olvasó, pontosan ilyen értelemben: *történő* szavakra bukkan, melyek mentén újra és újra felfedezheti Isten misztériumainak kimeríthetetlenül gazdag gesztusait, tárházát.

a fordító

A SZERZŐ ELŐSZAVA AZ ELSŐ KIADÁSHOZ

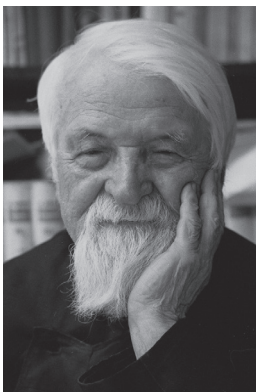
A dogmatikus teológia különböző témáiról írt számos tanulmányt követően, melyek bukaresti teológiai folyóiratokban jelentek meg 1950 és 1977 között, a Jóisten segítségével sikerült elkészítenünk az Ortodox Dogmatikus Teológia szintézisét is. E munka nem egyszerűen reprodukálja e tanulmányokat, hanem egységre törekvő látószögben újra is gondolja azok tárgyköreit. Kétségtelen, néhány fejezetében bizonyos mértékben érezhető az a szemléletmód is, ami az Egyház dogmatikai tanítása vonatkozásában e tanulmányokban érvényesül.

Szintézisünkben, mint más tanulmányokban is, igyekeztünk feltárni a dogmatikus tanítások lelki jelentőségét. Ki akartuk emelni az emberi lélek mély szükségleteivel összefüggő igazságukat, mely lélek az üdvösséget keresi, és a felebarátaival alkotott egyre pozitívabb kommunió útján halad, s ezáltal Istent is bizonyos formában megtapasztalja, Aki a legmagasabb rendű kommunió s a kommunió erejének a forrása. Ezzel tehát elhagytuk a dogmáknak mint absztrakt kijelentések tárgyalásának skolasztikus módszerét, mely kizárólag elméleti és nagyrészt túlhaladott beállítottságról árulkodik, nem keresve a kapcsolatot a szellemi lélek mélységes lelki életével. Ha egy Ortodox

Dogmatikus Teológia hittételek értelmezését jelenti, azaz üdvözítő tartalmuk mélységeinek és végtelen gazdagságának feltárását, a rövid formulák eleven és lelki jelentésének megvilágítását, akkor hisszük, hogy egy hitelesen Ortodox Dogmatikus Teológia e mellett az út mellett köteleződik el.

Igyekezetünkben az a mód vezetett, ahogyan hajdani Szent Egyházatyáink tekintettek az Egyház tanítására. Ám a dogmák jelen értelmezése során az emberi lélek lelki szükségleteit is szem előtt tartottuk, azét a lélekét, aki a jelenben keresi az üdvösséget, és azon századok hosszú során át, amelyek elválasztják a Szent Egyházatyák korától, számos újabb és újabb tapasztalatra tett és tesz szert. Arra törekedtünk, hogy az Atyák szellemében fogjuk fel az Egyház tanítását, ugyanakkor azonban arra is, hogy úgy értelmezzük, ahogyan ők most értelmeznék. Mert nem tévesztették volna szemük elől a jelen időt, amint saját jelenüktől sem vonatkoztattak el.

a Szerző

I.

A TERMÉSZETES KINYILATKOZTATÁS MINT A TERMÉSZETES HIT ÉS A LÉTEZÉS ÉRTELMÉNEK ALAPJA

Az Ortodox Egyház nem választja szét a természetes és a természetfeletti Kinyilatkoztatást. A természetes Kinyilatkoztatás a maga teljességében a természetfeletti Kinyilatkoztatás fényében ismerhető fel és érthető meg; avagy Isten természetet felülmúló cselekvése ajándékozza és tartja fenn a természetes Kinyilatkoztatást. Ezért nem tesz Hitvalló Szent Maximosz lényegi különbséget természetes és természetfeletti, illetve bibliai Kinyilatkoztatás között. Véleménye szerint ez utóbbi csupán az előbbinek a történelmi személyekben és cselekményekben való beletestesülése.¹

Kijelentését valószínűleg inkább abban az értelemben kell felfognunk, hogy a két Kinyilatkoztatás nincs szétválasztva egymástól: a természetfeletti a természetes közegében zajlik, és abban hoz gyümölcsöt úgy, hogy mintegy kikristályosodik benne Isten munkálkodása, amellyel a fizikai világot és a történelmet a teremtésben kapott céljukhoz vezeti, öröktől fogva meghatározott üdvterve szerint. A természetfeletti Kinyilatkoztatás pusztán helyreállítja az irányt, és annak a mozgásnak nyújt biztosabb segítséget, melyet Isten természetes Kinyilatkoztatása tart fenn a világban. Egyébként kezdetben, a világ teljesen ép állapotában a természetes Kinyilatkoztatás nem vált külön a természetfelettitől.

A természetfeletti Kinyilatkoztatás következtetésképp csak élesebb fényt vet magára a természetes Kinyilatkoztatásra.

¹ HITVALLÓ SZENT MAXIMOSZ, *Ambigua*, PG 91, 1180.

Amennyiben azonban Isten munkálkodása a természetes Kinyilatkoztatás keretében nem nyer olyan határozott és evidens kontúrokat, mint a természetfeletti Kinyilatkoztatás során, mégiscsak különbséget tehetünk közöttük.

Hitünknek megfelelően és konkrétabban szólva, a természetes Kinyilatkoztatás tartalma a kozmosz, valamint az értelemmel, öntudattal és szabadsággal felruházott ember, aki nemcsak tárgya e Kinyilatkoztatásnak, hanem megismerő alanya is. Mind a kozmosz, mind az ember azonban Isten természetet meghaladó teremtő aktusából származik, és létben maradásukat Isten fenntartó cselekvésének köszönhetik, amely szintén természetfeletti jellegű. Ugyanakkor e világfenntartó s a világot tulajdonképpen céljára irányító cselekvésnek felel meg a kozmosz és az ember azon ereje és irányulása, hogy fenntartsa magát s igaz módon fejlődjön. Ebből a szemszögből a kozmosz és az ember maga természetes Kinyilatkoztatásnak tekinthető.

A kozmosz és az ember viszont a megismerés szempontjából is a természetes Kinyilatkoztatás részét képezi. A kozmosz úgy épül fel, hogy összhangban legyen megismerő képességünkkel. A kozmosz és a kozmosssal bensőségesen összefonódó emberi természet a racionalitás jegyét hordozza; s ezen felül az ember, Isten teremtményeként, a kozmosznak és saját természetének racionalitását tudatosan megismerni képes értelem ajándékát kapta. Másfelől, a keresztény tanítás szerint, mind a kozmosz érthetősége, mind a megértésre képes emberi értelmünk Isten teremtő aktusának eredménye. Tehát ebből a szemszögből sem

állítható, hogy a természetes Kinyilatkoztatás pusztán természetes lenne.

Úgy gondoljuk, a kozmosz érthetősége arról a tényről tesz tanúságot, hogy értelmes lény alkotása, hisz a racionalitás mint a megismerendő valóság tulajdonsága megmagyarázhatatlan lenne egy olyan tudatos értelem híján, aki megalkotása kezdetétől ismeri, sőt mi több, létrehozását megelőzően ismerte, és fenntartása során folyamatosan ismeri. Másfelől, a megismerésre képes emberi értelem nélkül a kozmosznak magának, racionalitásával együtt, ugyancsak nem volna értelme. Hitünk szerint a kozmosz érthetőségének csak akkor van értelme, ha egy teremtető szellemi lény a teremtetés előtt és az alkotás teljes folyamata során elgondolja azt, és azért hozza létre, hogy a teremtetett létező, akinek számára teremti, megismerje, s hogy ezáltal a kozmosz közvetítése révén párbeszéd jöjjön létre közte és a teremtetett értelmes létező között. E tény képezi a természetes Kinyilatkoztatás tartalmát.

E dolgot viszont maga a keresztény természetfeletti Kinyilatkoztatás is állítja, amikor azt tanítja, hogy Isten világgal szembeni eredeti, teremtetői és fenntartói helyzetének alacsonyabb síkon vagy a létben való függés vonatkozásában mi felelünk meg, Isten képmásai, a természet megismerésére és alakítására képes emberek. E helyzetünk vet fény arra, hogy a világ azért érthető, hogy az értelmes létező megismerje azt. A világ következőképp attól a Lénytől kell eredjen, aki teremtetése és fenntartása által azon munkálkodik, hogy az ember azt megismerje, valamint a világ közvetítésével eljusson magának a Teremtőnek az ismeretére.

Az ember mint az érthetőség által áthatott, látható világ része az egyedüli olyan létező, amely tudatában

van a világ racionalitásának s ezzel együtt önmagának. Minthogy ő az egyetlen öntudattal rendelkező létező a világban, egyszersmind annak lelkiismerete is: az a tényező, mely meghatározza a világ racionalitásának értékesítését, javunkra történő, tudatos alakítását s ezáltal önmagunk tudatos alakítását is. Nem lehetünk önmagunk tudatában anélkül, hogy ne volnánk tudatában a világnak s a benne levő dolgoknak. Minél jobban megismerjük a világot, avagy minél inkább tudatában vagyunk a világnak, annál mélyebb az öntudatunk. De a világ azáltal, hogy formálódásunkban és öntudatunk elmélyítésében e passzív módon együttműködik, nem ébred maga is önnön tudatára. Ez annyit jelent, hogy nem mi vagyunk a világért, hanem a világ van értünk, habár az ember rá is szorul e világra. Az ember a világ célja, és nem fordítva. Épp az mutatja az ember világot felülmúló helyzetét, hogy képesek vagyunk ráébredni világra utaltságunkra. Hiszen a világ nem tudja érzékelni, hogy az embernek szüksége van rá. Tudattalan tárgyként a világ az emberért létezik. Alá van az embernek rendelve, ám nem úgy, mintha azt ő alkotta volna.

A dolgok az ember értelmében tárják fel értelmességük ragyogását, a racionális, tudatos emberi cselekvés által. Értelmünk pedig szintén a dolgok értelmének feltárásában fedezi fel önnön erejének és mélységeinek egyre gazdagabb dimenzióit. Viszont e kölcsönhatásban az emberi ráció tölti be a tudatosan működő alany szerepét, nem a dolgok értelme. Ez utóbbi az emberi tudat számára tárul fel, aki asszimilálja és összegyűjti ezeket; az emberi értelem a dolgok értelmének tudatos, potenciális középpontja, s ezek segítik őt abban, hogy ténylegesen is a középpontjukká váljon. A dolgok

különféle értelme az emberi ráció számára lehetséges sugarakat jelent, amelyekre folyamatosan valósuló sugarakként lel rá. E folyamat során az emberi értelem horizontja egyre szélesebbé válik.

Az a tény, hogy a világ az emberben, az ember által és az ember számára világlik fel, bizonyítja: a világ van őerte, nem ő a viláért; ugyanakkor világra utaltsága is megmutatkozik abban, hogy az ember a világ közvetítésével világosodik meg önmaga számára, a világ megvilágításának folyamatában. A világ azért lett megalkotva, hogy emberivé váljon, nem azért, hogy az ember idomuljon hozzá, illetve hogy feloldódjon a természetben. A világ egésze azért lett, hogy egy nagy emberré váljon, avagy hogy az ember tartalmává, minden egyes személyben a teljességet átfogó tartalommal legyen; nem pedig azért, hogy – nem jelentve többet bármelyik más részénél – az ember oldódjon fel és váljon a természet részévé. Az ember esetleges természetű oldásával a valóság egyik legjelentősebb lehetősége veszne el anélkül, hogy ezáltal a természet bármi újat nyerne; miközben a világ emberben történő asszimilálódásával maga a természet is gazdagodik, egy teljesen új szintre emelkedik anélkül, hogy közben tulajdonképpen megszűnne létezni. Természetben való feloldódásunk még a természet számára sem jelent semmilyen fejlődést, ellenben folyamatos vagy örökké tartó emberivé emelése örök előrehaladást jelent, melyben semmi sem vesz el, legkevésbé az, ami legértékesebb a valóságban. Természetben való feloldódásunk nem lenne más, mint egyhelyben veszteglés a lényegében mindig azonos, tehát monotoníájánál fogva abszurd folyamatban.

Egyes egyházatyák szerint az ember mikrokozmosz, egy olyan világ, amely összefoglalja önmagában a nagy világot. Hitvalló Szent Maximosz mutatott rá arra, hogy helyesebb az embert tartani *makrokozmosz*nak, hiszen ő hivatott arra, hogy átfogja a világ teljességét, mert – a világtól különböző lévén – képes azt úgy átfogni, hogy közben semmi semvész el, egy olyan egységet valósítva meg ezáltal, amely nagyobb a hozzá képest külső világnál. A világ ellenben mint kozmosz, mint természet nem tudja teljesen átfogni az embert anélkül, hogy az eközben ne oldódna fel, s ne tűnne el vele a valóság legfontosabb és leginkább értelemmel bíró, értelmet adó része.

Van viszont egy fogalom, mely pontosabban kifejezi, hogy az ember meghívást kapott a makrokozmoszá válásra, s ez a *makro-anthróposz*: a világ tulajdonképpen arra hivatott, hogy teljes egészében emberivé váljon, hogy teljes egészében áthassa, mintegy pecsétként, az ember lényege, vagyis hogy pán-emberivé legyen, s így az, amit a világ értelme szükségszerűen magában hordoz, meg is valósuljon benne. Arra hivatott a világ, hogy egészében emberivé emelt kozmoszá legyen. Nem az ember rendeltetett arra, hogy pusztán a kozmosz mértékével mérje önmagát, s erre nem is volna teljesen képes, még világhoz idomulásának legszélsőbb, benne feloldódni kívánó határvonalán sem. Az, hogy a kozmosz lett az emberért, nem az ember a kozmoszért, nemcsak abban nyer kifejezést, hogy a kozmosz az ember tudatának és megismerésének a tárgya s nem fordítva, hanem abban is, ahogy gyakorlatilag a teljes kozmosz az emberi egzisztenciát szolgálja.

Habár a létezés alsóbb, kémiai, szervetlen és szerves szintjei saját racionalitással bírnak, mégsem öncélúan

rendelkeznek ezzel: az emberi létezés anyagi feltételeinek megteremtésére irányulnak, miközben nincsenek céljuk tudatában. Ellenben az emberben feltárul bizonyos célok tudatos rendje. Csak az ember céljainak megvalósítása során válik lehetővé a létezés alsóbb lépcsőfokain meglevő célok felismerése, az előbbiekhöz való vonatkozásukban, így az emberben feszül ki mindenekfelett a létezés végső és legteljesebb értelmének íve.

Az alatta levő szintektől eltérően az ember már nem úgy éri el létezése célját, hogy maga is őt meghaladó szintek szolgálatában áll, hiszen a világban ilyenek nem léteznek. Ő saját céljai felé irányul. A tulajdon célok követése tekintetében nagyon sok különbség van ember és ember között. Mindannyian tudatuknak és szabadságuknak köszönhetően fogadják el az alacsonyabb létszintek szolgálatát, mégis másképp teszik ezt. Annak érdekében, hogy szolgálatára legyenek, az ember rendszerezi és feldolgozza a világ adatait, önnön pecsétjét nyomva rá ezekre. Előbb a dolgok megismerésére van szükség ahhoz, hogy a világot hozzá lehessen szabni az egyre számosabb és szerteágazóbb emberi igényekhez.

Ugyanakkor az is természetünkhöz tartozik, hogy – mint tudattal és öntudattal rendelkező egyedülálló létezők – keressük a világ és saját létünk értelmét. Létünknek nem adhat más értelmet, mint egzisztenciánk örökkévalóságának perspektívája. Létünk értelmének kutatásával együtt, öntudatunk implikálja akaratunk öröklétre törekvő mozgását is, azt a vágyat, mely önnön létünk és az egész valóság értelmét a végtelenbe menően szeretné elmélyíteni.

Felfogásunk szerint mi az örökkévalóságra lettünk alkotva, mert úgy szomjazzuk a végtelent, az abszolútumot, mint fuldokló emberek a levegőt. Szeretni vágyunk és szeretve lenni, mindig jobban, el egészen az abszolút és vég nélküli szeretetig. Erre viszont csak egy végtelen és abszolút Személlyel való kapcsolatban találhatunk rá, pleonazmussal élve: egy tudatos Személlyel való relációban. Folyton-folyvást az egyre szebb felfedezésére és megvalósítására törekszünk, a szüntelen és vég nélküli újdonság után kutatva szeretnénk minél jobban ismerni egy egyre mélyebb valóságot. Mindezekben a végtelenre irányulunk, mivel személyek vagyunk. A végtelen valóság mindezen sajátosságait viszont nem lelhetjük meg máshol, mint egy végtelen Személyben, jobban mondva a végtelenül létező, szeretetteljes és szépséges Személyek végtelen közösségében. A Vele összekötő, egyre jobban gazdagító kommunióból a valóság, a szépség, az újdonság újabb és újabb sugarai ragyognak ránk, s rajtunk keresztül a világ minden aspektusára, más és más dimenziókat, horizontokat tárva ekképp fel.

Az emberek számára a végtelen Személlyel vagy végtelen Személyekkel való kommunió válik a szeretetben és a megismerésben való szüntelen előrehaladás közegévé. Ez táplálja öntudatunk érdeklődésének elevenségét. Az sem bizonyulna valódi életértelemnek, ha az egymást követő, egymás helyére lépő emberi öntudatok átadnák egymásnak a megszerzett életértelmet, miközben egyikük sem tudná azt örökkévalóan hordozni, s ekképp a végtelenségig elmélyíteni. Valójában nem az alanyok vannak egy meg-megszakadó tudatért, sem egy folytonos és örökkévaló tudatért, hanem ez utóbbi van az alanyért, értelmet adva

neki. Csak tudatunk örökkévalósága s annak örök, tevékeny elmélyítése révén bizonyulunk az alattunk levő létfokok céljának, azon létezőnek, aki az örökkévalóságba emeli és örökre megvilágítja a világ realitásait és különböző értelmeit. Csak ebben tárul fel, hogy mindenek értünk vannak, s hogy mi magunk végtelen célok vagyunk önmagunk és a világ összes dolga számára.

A nekünk alárendelt világ minden egyes részének célja kizárólag így tud mibennünk beteljesedni. Létezésünk örökkévaló voltában fénylik végtelenül fel minden más létező értelme: mint örökkévaló öntudatunkat szüntelen gazdagító és mélyítő tartalmak. Ténylegesen minden tevékenységünket célra irányulva végezzük, mely célok eléréséért elfogadjuk a világ dolgainak szolgálatát. Nekünk ellenben egy örök végcélra van szükségünk, pontosabban nekünk magunknak szükséges végcélnak lenni, hogy értelmes létezőnek bizonyuljunk mindenben, amit teszünk. Minden tevékenységünkben közvetlenül vagy közvetve egy efféle örök cél mutatkozik meg, másképp szólva, minden tevékenységünkben arra törekszünk, hogy megmaradjunk örökkévaló célnak. Csak ebben látjuk létezésünk és cselekedeteink értelmét. Létünk célját tehát egy olyan távlatban kell szemlélnünk, ami túlnyúlik földi, mulandó életünkön, hiszen ha a halál végérvényesen lezárná egzisztenciánkat, már nem lennénk mi magunk célok, hanem csak a természet tudattalan folyamatának merő eszközei. Ebben az esetben egész életünk, minden törekvésünk s ugyanakkor minden dolog értelmét veszítené.

Hitünk szerint viszont a különböző értelmek által körvonalazódó rend nem lehet irracionális. Ezek valóságosak, s az ember nem élhet nélkülük. Nem bírná

elviselni azt az életet, melyből hiányzik a dolgok értelmének tudata s azok keresése, hisz ezek csúcsonyosnak ki abban a végső célban, melyről meggyőződése, hogy a halál után eléri majd. Ha tagadná mindezt, ő lenne a legboldogtalanabb létező. Az állat nincs tudatában ennek, tehát nem is képes megkérdőjelezni ezt. Mivel az ember tudattal rendelkezik, nem elégszik meg azzal, hogy létezésének értelme egy felsőbb létszint tudatában szolgálata legyen, amelyben végül megszűnjön létezni. Az ember tudatosan törekszik saját céljainak megvalósítására és végeredményben egy végső célra, mely nem más, mint önmaga megőrzése és kiteljesedése az örökkévalóságban. Önmaga képezi azt a célt, amely az örökkévalóságra irányul. Az örökkévalóságért lett alkotva, ezért viseli önmagán a feltétlen egyfajta vonását, azaz egy olyan múlhatatlan értéket, mely egyre csak gazdagodik. Az ember nyitott a világot meghaladó értelem számára, s általa maga a világ is rányílik erre. Megértése, szabadsága, cselekvése és vágyakozása által nyílik rá az ember a természetet felülmúló rendre, jóllehet rászorul ennek szolgálatára saját életértelmének megvalósításában, az öröklétben való kiteljesedésre hivatott létezővé válásában. A földi élet pusztán az örökkévaló rendre való felkészülés. Lényünk egy olyan egzisztencia, mely a természetnek és ismétlődésnek alá nem vetett, állandó szellemi kiteljesedés lehetőségéhez és rendjéhez van mérve. E rend nem az önmagát reprodukáló természet eredménye, sokkal inkább ez rendezi úgy a kozmoszt, hogy az az ember szolgálatára legyen, aki ezáltal a föld szféráján túlmutató célja eléréseért dolgozhat.

Hisszük, hogy lényünk számára a létezés értelme nem teljesezhet ki egy immanens szellemi életben;

ennek relatív változatossága lényegében mégiscsak monoton keretek között mozog, és a természetes ismétlődés jelenségeként felfogott halálba torkoll. A létezés értelmét csak annak az életnek a végtelen és örök fénye koronázhatja meg, amely transzcendens, és az ismétlődés monotóniájától, valamint mindenféle relativitástól független. Csupán ezen a szinten bontakozhat a végtelenségig életünk, a mindig újnak folyton meglepő ígéletében, ami ugyanakkor szüntelen telítődő teljesség.

Mi arra a rendre törekszünk, mely felülmúl minket, amelyhez viszont személyes létezésünkben hasonlítunk is; nem pedig abban a személytelen síkban való feloldódásra, amely ugyan egy ideig véges rendelkezésünkre áll, de végeredményben magába nyel minket. Az ember egy őt meghaladó, végtelen személyes valóságra irányul, amelyből vég nélkül táplálkozhat, de anélkül, hogy rendelkezne vele – hiszen a számára adott lehetőségek behatárolják –, illetve anélkül is, hogy feloldódna benne.

A különféle értelmek rendje nem az emberi psziché terméke, és nem is merül ki annak eredményeiben. Akaratunktól függetlenül kötelez, és meg is haladja pszichénk képességeit azon vágyak által, amelyeket belénk oltott. Az ember nem élhet nélküle. Személyes, végtelen és embert felülmúló horizontként kötelez, mely csak szabad embert kíván részesíteni önmagában. Arra hívja, hogy szabad akarata által már földi léte során valamiképpen részesedjen benne.

Hitvalló Szent Maximosz megállapította, hogy minden az emberben teljesedik be, aki saját életértelmét azáltal valósítja meg, hogy egyesül a végtelen isteni Személlyel, az Ő szellemi életében.

Az ember által keresett értelmet vagy végső célt a szabad és önmagában is végtelen fejlődésre képes emberi lénynek megfelelően kell elgondolnunk. Ha az alatta levő személytelen rend racionalitása az ő létének szolgálatában teljeseedik be, és benne ismer rá céljára, benne, aki meghaladja a természetet, akkor az embernek mint szabad és tudattal rendelkező személynek arra vonatkozó vágyakozása, hogy létének racionalitása és értelme beteljesejjen, nem egy olyan lényegbe való semmisülésben nyugszik meg, amely a teljes anyagi és szellemi valóság rendjét meghaladja ugyan, de alá van vetve a monotonitásnak és az immanens behatároltságnak. Az ember vágyakozása egy transzcendens és szabad személlyel való kommunió ölni teljeseedik be. Az embernél magasabb rendű lény ugyanis személyes kell, hogy legyen. Továbbá, ha a személyek közötti magasabb rendű kapcsolat a kommunióban valósul meg, akkor a nekünk teljességgel és végérvényesen megfelelő reláció egy végtelen és szabad személlyel való kommunió kell, hogy legyen. Csak az a személy, aki ebben az értelemben véve transzcendens, tud az emberrel való közösségben mindig új és életadó lenni. Ahogyan az ember a világból leginkább kimagasló létezőként személy, következésképp tudatában van az általa beteljesített alsóbb létszintek egésze értelmének, éppen így egy olyan tudattal rendelkező személyben kell, hogy ráleljen saját értelmére s egyben az általa összefoglalt alsóbb létfokok értelmére, aki a maga részéről ismeri ezt, ezeket. Csak egy személy, végeredményben pedig a legmagasabb rendű Személy lehet tudatában a teljes Lét értelmének, ahogyan az ember is ismeri az alatta levőket. A legmagasabb rendű Személy ellenben nem vetíti rá az emberre e totálisan

átfogó értelmet anélkül, hogy azt ez utóbbi ne tudatosan sajátítaná el; úgy közli számára, mint személynek, aki tudatos módon teszi magáévá, ezáltal pedig egész létezését és ennek ismeretét gazdagítja, s épp ebben az elsajátításban talál rá önnön értelmére.

Ekképp e legmagasabb rendű Személy létezésünket mint tudatos és szabad személylétet lendíti előre.

Kizárólag egy magasabb rendű személy képes az emberi természet arra vonatkozó vágyát, hogy életértelme beteljesedjen, fejlődésében támogatni és kielégíteni, amennyiben lehetővé teszi, hogy ezt az emberi természetet ne nyelje el merő tárgyként egy őt úgymond „meghaladó” létszint, amely tudattalan lévén tulajdonképpen alacsonyabb rendű nála. Ha az ember alatti létfokok személyesek lennének, ő sem redukálhatná azokat a tárgyi lét állapotára. Tehát az embert felülmúló Személy sem fokozhatja le az embert, Önmagába oldva vagy Önmagával elegyítve, a tárgyi létmód szintjére.

Személylétünk csak a minket meghaladó Személlyel való kommunikációban teljesebben be, aki a nálunk alacsonyabb létfokok vonatkozásában, avagy egy passzív tárgyra jellemző, tudat nélküli állapotra való redukcióban nem tudja feltárni gazdagságát s beteljesíteni létezésünket. A teljességre jutás egy olyan kapcsolatban sikerülhet, melyben maga az ember szabadon és tudatosan sajátítja el a legmagasabb rendű Személy végtelen és mindig új szellemi gazdagságát.

Ez azt jelenti, hogy személyekként szabadok maradjunk ezzel a legteljesebb lénnel szemben. Az emberi személyek közti kapcsolat, melyben mindkét fél megőrzi szabadságát, ehhez hasonló reláció. E kapcsolatban az ember egy másik személyért létezik, őt szolgálja, de ezáltal ő maga is egyre gazdagabbá válik. Amint

igaz, hogy nem az ember van a dolgokért, úgy az is, hogy az ember más emberekért létezik. Ellenben így nem csúszik vissza a tárgyak szintjére, mert szabadon választja más személyek szolgálatát, továbbá boldogságukon való munkálkodása saját szabadsága és szellemi kiteljesedése növekedését jelenti, nem beszélve arról a meghitt bensőségességről, mely a velük való kommunióból és a feléjük irányuló szeretetből árad feléje. Csak más személyekkel tud az ember közösséget alkotni, melyben sem ő, sem mások nem redukálódnak a külső megismerés és a monoton használat megszokott tárgyainak állapotára, hanem növekednek, mint a mindig új gondolatok és a szeretet kimeríthetetlen forrásai. E gazdagodás épp a kölcsönös, mindig teremtő, mindig új megnyilvánulásokat kereső szeretetükben áll fenn, sőt abból is származik.

Ha viszont az emberi személyek élete a halállal véget ér, senki sem közölhetné és senki sem fogadhatná be a végtelenig fokozott szeretet melegét, hogy így minden egyes személy végtelenül beteljesedhessék, amint azt az ember ténylegesen akarja. A halállal lezáruló emberi élet gondolatával az egész világban fennálló érthetőség s maga a világ is az értelemnélküliség falába ütközik, s következőképp értéktelennek bizonyul. Amennyiben a halál minden emberi életnek végérvényesen véget vet, a földi élet összefüggésében munkált célok is értelmüket, illetve értéküket veszítik, hisz az, aki ezeket hordozva mindenek értelmét beteljesíthetné, elvész. Legkegyetlenebb szomorúságunk az értelemnélküliségből fakad, azaz amikor életünk és cselekedeteink elveszítik az örökérvényű értelem távatát. Ennek az életértelemnek a szükségszerűsége bensőségesen kapcsolódik létezésünkhöz. A keresztény

dogmák létezésünk e szükségszerű értelem iránti igényére válaszolnak. Ezáltal a teljes emberi egzisztencia értelmességét támasztják alá.

Csak a személyes, abszolút életforrással való személyes kommunió örökkévalóságában teljesezhet be minden emberi személy életének értelme, mely egyidejűleg lehetővé teszi a maguk közötti örök és tökéletes közösséget.

Az a racionális szubjektum, aki tudatosan használja fel – saját létfenntartása és vágyott fejlődése érdekében – a természet megismerhetőségét, célra-irányulását, végtelenül fölötte áll annak, amennyiben a természet önmagában merev szigorral bontakozik ki, anélkül hogy tudatában lenne céljának. Hitünk szerint a világegyetem racionalitását a személy racionalitása kell, hogy kiegészítse és magyarázza. Önmagában véve az érthetőség egészét nem képes kimeríteni. Az a gondolat, hogy kizárólag a világegyetem bír racionalitással, több modern író és gondolkodót indított arra, hogy az univerzumot óriási nekropolisznak tartsa, melyben minden személylét halálba torkoll, tehát abszurd és értelm nélküli világegyetemnek, melynek egyedüli rációja az irracionalitás. Az univerzum racionalitása ellenben nem lehet irracionális vagy abszurd. Akkor nyeri el értelmének teljességét, amikor értelmes személytől eredőnek tekintjük, aki a szeretet más személyekkel folytatott örök párbeszédét hívja létre annak közvetítésével. Tehát a világ értelmes volta annak beteljesedése céljából implikálja egy fölötte álló szubjektumnak a létét, az emberi megismerő képesség magasabb rendűsége analógiájának megfelelően. A világ racionalitása tehát magában foglalja annak a szabad szubjektumnak a létét, aki az emberi megismerés számára érthető

világot teremtett, hogy általa párbeszédre lépjen vele, és elvezesse a teremtő, végtelen Te-vel való örök és minden értelmet meghaladó kommunióra. Mindaz, ami érhető objektum, csupán az interperszonális dialógus közege.

A világ mint tárgy következésképp csak a legmagasabb rendű értelmes Személy és az értelmes emberi személyek közötti, illetve ez utóbbiak közötti dialógusnak, szeretetteljes gondolatok és tettek párbeszédének a közegeként érthető. Az univerzum azt a jegyet hordozza, melyet eredete, az értelmes teremtő Személy ad számára. E jegy egyszersmind rendeltetéséből adódik: az emberi személyek és a teremtő Személy közötti interperszonális dialógus közvetítő közegének lenni, az örökkévalóságba, kommuniójuk boldogságába való felemelésük végett. Az egész világegyetem a személyes racionalitás jegyét hordozza, mely az emberi személyek öröklétbe való felemelését célozza.

Csak a legmagasabb rendű Személy végtelenségében való örök részesedésben remélhetjük létünk értelmének beteljesedését. Ebben áll létünknek az Istenben való részesedés révén vagy a kegyelem általi *átistenüléséről* szóló ortodox keresztény tanítás lényege.²

Másképp szólva, úgy tűnik számunkra, hogy létünk értelme s vele együtt a teljes valóság értelme csak

² A magyar nyelvű szakirodalomban a kifejezés mindkét formája jelen van, a *megistenülés*, illetve az *átistenülés* is. Az igekötők nyújtotta lehetőséget elfogadva munkánk folyamán mindkét alakot alkalmazzuk, annak függvényében, hogy az adott kontextusban mire tevődik a hangsúly: ha inkább az isteni tevékenység végérvényességére, egy állapotra mint eredményre, az elsőt választjuk, ha annak kialakulására és folyamat-jellegére, a második terminust (*a ford. megj.*).

azáltal teljesedhet be, hogy személylétünk és az isteni, legmagasabb rendű Személy közé nem ékelődik harmadik létező; az ember létére, Istennek megfelelően, jellemző egyfajta közvetlenség, képes tehát arra, hogy közvetítés nélkül részesedjen mindabban, amit Ő, legmagasabb rendű Létként, birtokol – anélkül viszont, hogy megszűnne embernek lenni.

E cél elérése érdekében, vagy ennek az igazi értelemnek a beteljesedéséért, melyre létezésünk irányul, nemcsak mi kapaszkodunk a legvégső Személlyel való kommunió felé, hanem Ő is lehajol hozzánk. Hiszen a szeretet az egymást szeretők saját magukból való kimozdulását, egymás felé való közös törekvését jelenti. Isten mindenben önmagát ajándékozza az embernek – az ember pedig önmagát: Istennek.

Ez nagyvonalakban a lét értelme által megkívánt hitnek a tartalma. E hit természetes evidenciával ragyog fel. Épp hogy nem gátolja a teremtés fejlődését, hanem biztosítja azt, el egészen a végtelenig és az örökkévalóságig, az ember vágyakozó irányulásának megfelelően.

E hit kifejezi azt a kétségbevonhatatlan tényt, hogy az alkotott világnak van értelme, azaz egy értelmet adó Alkotó műve, Aki ennek beteljesedésére irányítja azt Önmaga felé, és e cél elérése érdekében a Teremtő maga irányítja létünket a Vele való legszorosabb egyesülésre. A hit e mozzanatai mintegy természetes hittételeknek tekinthetők, forrásuk az úgynevezett természetes Kinyilatkoztatás, melyben Isten a világ és az ember teremtése által tárja fel Önmagát mint a már említett, teremtmények által hordozott értelem eredetét. A hit ezen momentumai továbbá annak a ténynek a felismerését jelentik, hogy az emberi személy a világ csúcspontja, aki a legmagasabb rendű Személlyel mint

Végcéljával való egyesülésre törekszik. A természetes hit dogmái megőrzik az életet e célok magasabb szintjén, az emberi személy felfelé ívelő dinamizmusát, akiben ezek elérkeznek végső, beteljesítő céljukhoz: az örökkévalóságba való felemelésükig a legmagasabb rendű Személlyel való egyesülésben. Épp hogy nem redukálják a létezést zárt horizonttá, maguk nyitják rá a végtelen perspektívájára, igyekeznek kiszabadítani azt a halálba torkolló, szűk és monoton horizontból.

Hitvalló Szent Maximosz a következőképpen írja le a világ felfelé ívelő dinamizmusát: „Mindazok célja, amelyek mozognak, maga az örökön jó létezés (*aei en einai*) felé való mozgás, amint maga a Lét a kezdet, aki Isten, a létezés (*einai*) adományozója és a jó létezés (*eu einai*) ajándékozója is, mint kezdet és vég.”³ Az ember nem nyugodhat addig, míg nem emelkedik fel az örökkévalóságba, a teljes Lét végtelenségébe, tehát boldogságába. Boldog Ágoston mondta: „Inquietum est cor noster donec requiescat in Te” — „nyugtalan a szívünk, míg csak el nem pihen benned”.⁴

Viszont a létezés valamennyi értelme, beleértve annak végső értelmét is, tűnjenek bármennyire is maguktól értetődőeknek, nem tudományos evidenciák, amellyel a természet jelenségei rendelkeznek azonos módon való ismétlődésükből és tanulmányozhatóságukból kifolyólag. Határozott elfogadásuknak ezért egyfajta hit karaktere van. Jobban mondva, elismerésükben *evidenciájuk* paradox módon összefonódik annak szükségességével, hogy elfogadásuk *szabadságból*

³ *Ambigua*, PG 91, 1073.

⁴ SZENT ÁGOSTON: *Vallomások*, Első könyv, I, 1, Szent István Társulat, Budapest 2002 (ford. Dr. Vass József), 24.

fakadjon, avégett hogy az emberi létezés magasabb létsíkon maradhasson a halállal lezáródó, természetes létezésnél, amire az ismétlődés nyomja rá bélyegét. Elfogadásukban tehát az ember szabadsága is közrejátszik. Felebarátom mint személy feltárja számomra létezése értelmét és céljait, de ezek elismerése az én szabadságomon múlik. Szabad elfogadásuk hitet feltételez.

Bármennyire is evidensnek tűnik e kapcsolat szükségessége illetve az ember örökkévalóságban történő kiteljesedésének a szükségessége, mint egzisztenciájának értelme, e hit általi elfogadás az emberi személy és az isteni Személy viszonyának terére jellemző, az örökkévalóság létszintjén történő kiteljesedésének a sajátja.

E dimenzió a hit és az evidencia szintézisének tere, mivel a szabadság és a szellem dimenziója. Ezért mondja Ninivei Szent Izsák a hitről, hogy „finomabb az érzékelhető dolgok ismereténél”, avagy „magasabb” annál. Másrészt tekintettel arra, hogy a hit egy magasabb dimenzió evidenciájával kapcsolódik össze, így szól: „A megismerés a hitben teljesedik ki, erőt kap ahhoz, hogy megértse és érezze Azt, Aki túl van minden érzéki benyomáson, s hogy lássa a fényt, mely felfoghatatlan az értelem számára és a teremtmények ismerete összefüggésében. [...] A hit tehát már most feltárja a beteljesedés igazságát, és hitünk fényében megsejtjük a felfoghatatlanokat, melyek felett a kutatás és a megismerés nem rendelkezik”.⁵

Viszont mind tartalma, mind az elfogadás képessége szempontjából a természetes hitnek vagy a természetes

⁵ IÓSZÉPH VRYENNIOZ, *Tà eúpeθévta àσκητικά* (Össze gyűjtött aszketikus írások), Athén 1893, 254.

Kinyilatkoztatáson alapuló hitnek szüksége van a természetfeletti Kinyilatkoztatás által ajándékozott hit kiegészítésére.

II.

A TERMÉSZETFELETTI KINYILATKOZTATÁS MINT A KERESZTÉNY HIT FORRÁSA

A.

A TERMÉSZETFELETTI KINYILATKOZTATÁS – A TERMÉSZETES HIT MEGERŐSÍTÉSE ÉS KIEGÉSZÍTÉSE

A természetes hit, amely Isten természet általi Kinyilatkoztatásából fakad, tűnjék bármennyire is evidensnek, mégis kétségbe vonható. Ennek oka mindenekelőtt az a tény, hogy ki vagyunk téve annak a kísértésnek, hogy azt a valóságot tekintsük egyedül adottnak, melyet a jelenségek rendje alkot, s amit az érzékek s az azokat meghosszabbító eszközök révén ismerünk meg. Ezek a mulandó egzisztenciánkból eredő szomjat oltják, valamint a testhez kötődő vágyainkat elégítik ki. Viszont leginkább azért kérdőjelezzük meg a természetes hitet, mert létezésünk értelmének beteljesedése az örökkévaló teljesség ölen objektív módon a halál elkerülhetetlen valóságába ütközik. E kétség folyamatosan abból a tényből is táplálkozik, hogy a rendet, amit a természetes hit talaján a létezés különféle értelmei alkotnak, s amely a végtelen Személlyel való kommunió általi beteljesedés perspektívájára nyitja rá az embert, nem támasztja alá egy ilyen Személy kezdeményezése.

Ekképp a létezés különböző értelmeinek fénye avagy örök végcéljának fénye a sötétben alighogy pislákol. A természetfeletti Kinyilatkoztatás ebben a helyzetben jön segítségünkre. Általa a végtelen és örök Személy saját kezdeményezéséből nyit párbeszédet az emberrel, megalapozva ezzel felebarátainkkal való kommuniónkat is.

A természetfeletti Kinyilatkoztatás révén a végtelen isteni Személyt egyértelműen saját kezdeményezésének köszönhetően ismerjük meg. Rádöbbenünk ezáltal arra, hogy van összefüggés a természet szintjén fellépő alacsonyabb rendű, mulandó és szubjektív kísértések, valamint a halál mint objektív és szomorú valóság között. Arra is ráébredünk, hogy ezek nem a létezés természetes állapotát jelentik, hanem egy bukott állapotot, mert a halál ténye azt a benyomást kelti, mintha nem virradna ránk egy másik élet a túloldalon. Vagy fordítva: az ember maga gyengíti magában az örök életre hivatott szellemi lelket azzal, hogy kizárólag a testtel kapcsolatos mulandó örömeket keresi.

E kísértések az értelmes élet megvalósítása szempontjából gyengeséget jelentenek, tehát bűnt, a halál pedig, mint e gyengeségnek vagy bűnnek a következménye, a valóság értelmetlenségbe való végső zuhanását jelenti.

A természetfeletti Kinyilatkoztatás ezáltal megerősíti a természetes hit evidenciájának azon vonásait, melyben az egzisztencia magasabb rendű és örök értelme ragyog fel. Ám annyiban erősíti meg, amennyiben ki is egészíti: az ember tudtára adja egyrészt, hogy jelen természete a bűn és a halál folytán egy természetellenes állapotban van, másrészt azáltal, hogy segíti őt felülkerekedni e természetellenes állapotán. Ekképp a természetfeletti Kinyilatkoztatás az emberi természetet eredeti állapotába állítja vissza, s ugyanakkor erőt ad annak végső célja eléréséhez, melyre természetének megfelelően vágyakozik. A természetfeletti Kinyilatkoztatás ily módon erősíti meg és alkotja újjá a természetes hitet vagy magát a természetet mint természetes Kinyilatkoztatást. Ez utóbbi értelmének

teljességére csak a természetfeletti Kinyilatkoztatás által vetül fény. Ebből kifolyólag az első ember bűnbeesését követően a két Kinyilatkoztatást egymással szoros összefüggésben kell szemlélnünk. A természetfeletti Kinyilatkoztatás természetünket s a világ természetét állítja ténylegesen helyre. Bizonyossá teszi a természetes hit evidenciáját az ember és a világ céljával kapcsolatban, amiben a bűn állapotában lévő ember nem volt egészen biztos, s nem tudott mellette egykönnyen döntést hozni.

Ha nem jött volna közbe az első ember bűne, természete és vele együtt maga a világ magától értetődően az Istenben való örök beteljesedés felé haladt volna, s már a földön gyökeret ver a Vele való kommunikációban. De mivel a természetfeletti Kinyilatkoztatás nélkül sem számára, sem a világ számára nem volt már lehetséges e haladás, ez mintegy megszabadította természetünket a hozzánk tapadó gyengeségtől.

A természetfeletti Kinyilatkoztatásnak köszönhetően a legmagasabb rendű Személyt, a racionális teremtmény végső célját és a hozzá vezető utat ez utóbbi világosan ismeri, azzal az ismerettel, amelyre a természetes Kinyilatkoztatás képessé tette volna. A természetre immár a természetfeletti Kinyilatkoztatás fénye vetül. Így kell értenünk Hitvalló Szent Maximosz arra vonatkozó állítását, hogy a természetes Kinyilatkoztatás egyenértékű a természetfeletti Kinyilatkoztatással. De ki is egészíti azzal, hogy a természetes, illetve a természetfeletti Kinyilatkoztatás a szentek számára volt egyenértékű, vagyis azok szemében, akik eljutottak Istennek azon látására, amely a természetfeletti

Kinyilatkoztatás sajátja.⁶ A szentek számára az írott törvény csupán az azt teljesítők *személyes tüposzain* vagyis példáin keresztül szemlélt természettörvény; a természettörvény pedig nem egyéb, mint az említett példákon túlhaladva, lelki értelemben szemlélt (*sens spiritual*) írott törvény. Az örök életre vezető kegyelem szemszögéből nézve e kettő egyetlen egységet alkot.⁷ Ahogyan Krisztus ruhái ragyognak, úgy fénnnyel telítődnek Általa a teremtmények is.⁸

Az eddig mondottakból viszont ugyanakkor az következik, hogy miután a bűn az embert elgyengítette, szükség van a természetfeletti Kinyilatkoztatásra ahhoz, hogy a természetes Kinyilatkoztatás fénye a maga teljességében felragyoghasson.

A természetes Kinyilatkoztatást voltaképpen kezdettől fogva a természetfeletti Kinyilatkoztatás kísérte: előbb az emberek életében, majd különösképpen Izrael népének életében. Isten maga tárja fel Jób és beszélgető társai számára a természet keretén belüli munkálkodását (Jób 38,41). Dávid szintén Isten sugallatára mondja: „Isten dicsőségét beszélik az egek, és keze művét hirdeti az égbolt” (Zsolt 19,1k). A hét Makkabeus testvér egyikéhez, aki megmenekülne a haláltól, ha megszegné a Törvényt, így szól édesanyja: „Kérlek, fiam! Tekints az égre, a földre és mindenre, ami bennük van, és értsd meg, hogy mindezt, valamint az emberi nemet is a semmiből teremtette Isten” (2Makk 7,28). Az anya arra bátorítja, hogy a természet közvetítése révén lássa be, hogy az ember – Isten teremtménye – Istenért

⁶ *Ambigua*, PG 91, 1149 D és 1176 C.

⁷ Uo., 1152.

⁸ Uo., 1160.

lett alkotva, mivel a természet alapján el lehet jutni arra a belátásra, hogy Isten a természet fölött álló Személyként létezik, s arra is, hogy az embert mint személyes teremtményt azért alkotta, hogy örökre egyesüljön a legmagasabb rendű Személlyel és ezáltal a felebarátokkal. A legmagasabb rendű Személlyel és a felebarátokkal való örök egyesülés végett az embernek el kell fogadnia a halált is, amitől nem menekülhet, csak halogathatja. Ezért az édesanya így folytatja: „Ne félj tehát ettől a hóhértől, hanem légy méltó testvéreidhez! Osztózz a sorsukban, és szenvedd el a halált, hogy egykor, az irgalmasság idején testvéreiddel együtt visszakapjalak téged is!” Az ifjú a természet által megalapozott hitének bizonyosságát és világosságát annak köszönheti, hogy ismeri Mózes Törvényét. Hiszen így válaszol: „Én nem engedelmeskedem a király parancsának, hanem a törvény parancsának, amit Mózes adott [atyáinknak]” (2Makk 7,29–30).

Ott, ahol a természetfeletti Kinyilatkoztatás nem kísérte a természetes Kinyilatkoztatást, s ahol ez utóbbi magára maradt, az Istenbe vetett természetes hit többszörösen és súlyosan elhomályosodott. Ebből fakadóan pedig pogány vallások jöttek létre, amelyek Istenről alkotott eszméi igencsak konfúzak voltak, legtöbbször nem téve különbséget Isten és természet között, továbbá aláásva az emberi személy örökkévalóságban való megmaradásának hitét.

Ez arra enged következtetni, hogy csak a természetfeletti Kinyilatkoztatás vagy annak bizonyos hatása őrizte meg a természetes hitet a torzulástól. Egyesek Isten természetes Kinyilatkoztatásban feltáruló igazságát a természetfeletti Kinyilatkoztatás ösztönző hatására kifinomultabb lelki érzékeléssel észlelték, sőt, arra

is fogékonyabbak voltak, hogy meghallják Isten szavát lelkiismeretükben, illetve hogy észleljék az Ő megnyilvánulását a természetben. Jób beszélgető társa, Eliú így szól: „az emberben a lélek s a Mindenható lehelete az, ami okossá tesz” (Jób 32,8). Az ókori görögök között is voltak filozófusok, akik eljutottak a monoteista isten-eszmére, de az általuk ismert istennek nem voltak oly tisztán személyes vonásai, mint az Ószövetségben a természetfeletti Kinyilatkoztatás hatásának köszönhetően magából a természetből megismert Istennek. Ebből láthatjuk, hogy elvileg nincs kizárva, hogy magának a természetes Kinyilatkoztatásnak a talaján eljussunk Istennek és életünk értelmének igazabb megismerésére, de nagyon kevesen vannak, akik észlelik annak alapvető tartalmi szempontjait. Ezek felismerése a természetfeletti Kinyilatkoztatás hatása nélkül pedig soha sem lesz teljesen világos és határozott.

Lelki gyengeségükből adódó szubjektív hozzáállásuk nem semmisítheti meg Isten objektív Kinyilatkoztatását, mely lényükbe van írva, s a létezés értelmének evidenciájában tárul fel. Emiatt sokan gyakorlatilag ezen életértelem szerint élnek, amikor pedig nem, hibásnak érzik magukat, amiért nem vették azt figyelembe. Erről beszél Szent Pál apostol a következő szavakkal: „Amikor ugyanis a pogányok, kiknek nincs törvényük, természettől vezérelve megteszik a törvényben foglaltakat, akkor – noha törvényük nincsen – ők maguk a törvény maguknak, s így megmutatják, hogy a törvény követése a szívükbe van írva. Lelkiismeretük tesz nekik erről tanúságot és a gondolataik, amelyek hol vádolják őket, hol pedig felmentik” (Róm 2,14–15).

Isten a lelkiismeret és a természet által objektív módon nyilatkoztatja ki Önmagát; ám legtöbbször szubjektíve vagy a bennük levő bűn miatt, amit akarunk és támogat, ellenállnak az Ő evidenciájának és életük igaz értelmének, amely természetes módon tárul fel számukra. Avagy eltorzítják ezen evidenciát azáltal, hogy nem adják akaratlagos beleegyezésüket. Általában véve, Szent Pál apostol egyfelől állítja Isten objektív, természetes feltárulkozását az emberi szívekben és a természetben, másfelől azt is, hogy sokak szubjektíve visszautasítják az ekképp kinyilatkoztatott Isten evidenciájának elfogadását: „Isten haragja megnyilvánul az égből azoknak az embereknek minden gonoszsága és igazságtalansága ellen, akik igazságtalansággal elfojtják az isteni igazságot. Amit ugyanis tudni lehet Istenről, az nyilvánvaló előttük, mert Isten kinyilvánította nekik. Hiszen az, ami láthatatlan benne: örök ereje és istensége, a világ teremtménye óta alkotásai alapján értelemmel felismerhető. Éppen ezért nincs mentség számukra” (Róm 1,18–20).

Viszont az a tény, hogy akik nem álltak a természetfeletti Kinyilatkoztatás hatása alatt, oly könnyedén vissza tudták szubjektíve utasítani a természetes Kinyilatkoztatás hitét, azt jelentette, hogy Isten természetes Kinyilatkoztatásának objektív evidenciája is meggyengült. S ez legfőképp a halál következménye volt, melyet a lélek erejének megfogyatkozása hozott a világba. Ezért volt szükség Isten természetfeletti Kinyilatkoztatására, nem csupán szavak formájában, amelyek által világosabban derül fény Személyére, hanem természetfeletti cselekedetek sora révén is. Egyfelől azért, hogy evidenssé tegyék létét és tevékenységét, másfelől pedig, hogy a szubjektív emberi észlelés

képessé váljon Isten személyként történő érzékelésére, valamint az emberi élet értelmének felfogására, s ekképp megkönnyítsék az ember Isten mellett hozott hitbéli döntését. A természetfeletti Kinyilatkoztatás így módon világosabbá és határozottabbá tette a természetes hitet, és ki is tágította az istenismeret horizontját illetve egzisztenciánk és a világ örök értelmének távlatát. Sőt mi több, Isten természetfeletti tettei által megmutatta a tudattal felruházott teremtmény számára, hogy van lehetőség a halál rabságában sínylődő természet szintjéről való felemelkedésre, mely rabság mindig is gyengítette az ember abbéli hitét, hogy létezésének örök értelmét megvalósíthatja. Isten közvetlen Kinyilatkoztatásának természetfeletti aktusai a tudattal bíró teremtményt bizalommal töltik el azzal kapcsolatban, hogy szabad akarata és Isten kegyelme révén felülemelkedhet a természetben.

A természetfeletti Kinyilatkoztatás igéi által az ember azt tanulta meg, ami a természetfeletti Kinyilatkoztatás által megvilágított természetes Kinyilatkoztatásból érthető. A tudattal rendelkező teremtmény a természet tükrében meglátja Istennek mint Teremtőnek, illetve világot Kormányzónak és Beteljesítőnek a mindenhatóságát, a jóságát, a bölcsességét, megtanulva így, hogy ő maga is jóságos és bölcs legyen, s hogy a Vele való végső egyesülésre irányuljon. Pontosan a halál – valamint hogy képtelenek vagyunk hozzászokni – tanít meg minket arra, hogy ne ragaszkodjunk ehhez a világhoz, és arra is, hogy az örök életre lettünk alkotva. A természetfeletti Kinyilatkoztatás számos közvetlen igéje ugyanezekre a dolgokra tanít bennünket. Az ember viszont életértelme beteljesedésének lehetőségét csak a természetfeletti Kinyilatkoztatás

igéiből és tetteiből ismeri; csak ezek tárják fel előtte, hogy a természet romlottságából van kiút; csak ezek nyitnak meg a hívő ember számára egy másik perspektívát: hogy ne oldódjék fel a természetben, melynek szintjén az összes individuális forma pusztulásnak van alávetve; csak ezek tárják fel számára az üdvözülés lehetőségét. Csak a természetfeletti Kinyilatkoztatás hitének dogmái biztosítják számára a természettel szembeni szabadság távlatát még e földi egzisztenciában és a teljes szabadságot az örök életben.

Látható ebből, hogy az emberi természetet mint személyes természetet a természetfeletti Kinyilatkoztatás tettei sem nyomják el, hanem felemelik abból az állapotból, amelyben van: a gyengeségből, az eltorzult integritásából az örökkévaló beteljesedés létszintjére, amelyre vágyakozik. Épp az a tény, hogy ezen aktusokat olyan igék kísérik, amelyek alapvetően nem kérnek mást az embertől, csak olyan életvitelt, mely nem merül el teljesen e világban, hanem Isten felé orientálódik, ahogyan azt a természetes Kinyilatkoztatás is kéri tőle, mutat rá arra, hogy a természetfeletti Kinyilatkoztatás tettei bukott állapotban levő természetünk felemelését célozzák, valamint az örökkévaló kiteljesedés utáni vágy révbe vezetését.

Az igék, amelyek ezen aktusokat kísérték, legtöbbször nem tettek mást, mint hogy kérjék az embert: földi életében úgy dolgozzon, hogy váljon késszé az örök életre, amelynek perspektívájára mint lehetőségre a természetfeletti Kinyilatkoztatás tettei mutattak rá. Ám ezt a lelkiismeretbe írt természettörvény is megkívánta az embertől. Ezért amikor Szent Pál apostol vagy Hitvalló Szent Maximosz a természettörvény és az írott törvény egyenértékűségéről beszélnek, főként

az Ószövetség erkölcsi tanítására hivatkoznak, nem Isten kinyilatkoztatásának két módjára, azaz a természet jelenségei által közvetítetre és a közvetlen ígék, illetve természetfeletti tettek által végbemenőre.

Avégett, hogy megértsük a tényt: a természetfeletti Kinyilatkoztatás egyrészt közvetlen beszéd és természetet meghaladó tettek révén megy végbe, másrészt, hogy nem mond ellent a természetnek és a természetes hitnek, hanem megszilárdítja és tökéletessé teszi azt, szükség van annak felmutatására, ami közös mindkettőben, valamint arra is, hogy lássuk, mi által különbözik a természetfeletti Kinyilatkoztatás a természettől és Isten általa végbemenő Kinyilatkoztatásától.

B.

A KÉT KINYILATKOZTATÁS KONVERGENCIÁJA ÉS KÜLÖNBÖZŐSÉGE

a. A természetes Kinyilatkoztatás objektív értelme

Ha úgy vélnénk: a természetes Kinyilatkoztatásban csak az ember aktív, mely szemlélethez a nyugati teológia szoktatott hozzá, nem érthetnénk meg a kinyilatkoztatás két módjának és részben közös tartalmának elválaszthatatlanságát (mely tartalmat az objektív természetes Kinyilatkoztatás *közvetett* módon, a természetfeletti viszont *kétféjezett* módon nyújt⁹).

Istennek és annak a természetnek a szétválasztása, mely által Isten beszél és munkálkodik, vagy munkálkodva beszél s beszélve munkálkodik, könnyedén vezetett olyasfajta felfogásokhoz, amik e munkálkodást kizárólag egy immanens valóság alapján akarták magyarázni. De a természetes Kinyilatkoztatás és a természetfeletti Kinyilatkoztatás elválaszthatatlanok, s a hívő ember az előbbi által is közvetlen kapcsolatban érzi magát Istennel. Ám ez csak akkor valósul meg, ha Isten folyamatosan feltárja Önmagát a természetes Kinyilatkoztatás által, szüntelen beszélve és munkálkodva az általa kiválasztott dolgok és azok kombinációi révén, és minden gondolaton keresztül, melyeket általuk ébreszt bennünk. Az emberi lelkiismeretben pedig közvetlen módon is feltárja Önmagát, elvezetve

⁹ Uo., 1152.

az embert életértelme megvalósulásához a Vele való örök egyesülésben.

Voltaképpen a teremtet és kormányzott dolgokon keresztül Isten folyamatosan beszél és munkálkodik azáltal, hogy újabb és újabb körülményeket teremt, melyek által minden embert a Magával és felebarátaival szembeni kötelességeinek teljesítésére hív, s minden pillanatban válaszol az ember kéréseire. Valahány dolog és körülmény egytől-egyig Isten megnyilvánult gondolata s ugyanannyi kézzelfogható ígéje. Ám lényünket Isten főként azon gondolatok által szólítja, melyek lelkiismeretünkben ébrednek akkor, amikor valamit tenni szeretnénk, vagy amikor meg kell tennünk valamit; avagy azt követően, hogy valami rosszát cselekedtünk, a lelkiismeretfurdalás, a gondok és a betegségek által – Ő szól hozzánk. Mindezekén keresztül, mintegy folyamatos párbeszéd révén Isten vezet bennünket, megnyitja életünk értelme beteljesedésének perspektíváját a végtelen Istennel való kommunióban.

Dávid próféta gyakran emlegeti, hogy Isten a teremtetés magasztossága által szól, de nem hiányoznak nála azon kijelentések sem, amelyek Istennek a különféle bajokon és örömekön keresztül történő megnyilatkozására vonatkoznak, s mely bajokat illetve örömöket Ő nyújt az ember számára életútja során. Isten első beszédformájához a következőt idézhetjük: „Isten dicsőségét beszélik az egek, és keze művét hirdeti az égbolt. Ezt harsogja az egyik nap a másiknak, erre tanítja az egyik éj a másikat. *Nem oly beszédek és szavak ezek, hogy ne hallatszana hangjuk:* az egész földre elhat szózatuk, s a földkerekség határaitra *szavuk*” (Zsolt 18,1-4). A bajok és segítségnyújtás általi beszédformához pedig:

„Uram, Istenem hozzád kiáltottam, és meggyógyítottál engem. Uram, felhoztad lelkemet az alvilágból, kiszabadítottál engem a sírba menők közül” (Zsolt 29,2–3). Eliú először Istennek az ember lelkiismerete általi, gondokon és fájdalmakon keresztül történő szólását írja le, majd azt követően Istennek dolgok általi megnyilatkozását: „Egyszer *szól* Isten, és nem hozza elő ugyanazt másodszor: álom által, éjjeli látomásban, amikor mély álom száll az emberekre, s az ágyon szenderegnek; megnyitja akkor az emberek fülét, és megintve fegyelemre tanítja őket, hogy eltérítse az embert tetteitől, és megszabadítsa a kevélységtől, hogy visszatartsa lelkét a sírveremtől, és életét, hogy ne rohanjon kardba. Meg is feddi őt még fájdalommal az ágyban, és megfonnyasztja minden csontját, úgy, hogy megutálja élete a kenyeret és lelke a régi kedvelt ételt; húsa elsorvad, csontjai pedig, amelyek be voltak borítva, előtűnnek. Lelke a sírveremhez közeledik, és élete a halálhozókhoz. [...] Könyörög Istenhez, és ő kegyébe fogadja, hogy ujjongva láthassa arcát, és az Ő bocsánatát adja az embernek” (Jób 33,14–22.26).

Istennek mint Személynek a hozzánk való viszonyulása olykor abban is megmutatkozik, hogy nem akar válaszolni. Talán Isten természetben és az ember lelkiismeretében való jelenlétének és tevékenységének az evidenciája azért veszített erejéből, mert nem válaszolt azoknak, akik Őt nem teljes szívvel hívták. Eliú így folytatja: „Nem hallgat ő rájuk, bárhogy kiáltanak akkor, a gonoszok hivalkodása miatt. De nem igaz, hogy Isten nem hall, hogy a Mindenható nem tekint oda!” (Jób 35,12–13).

A természetes Kinyilatkoztatás objektíve mindig és mindenhol valósul; mindenkit megszólít. Akik

a természetfeletti Kinyilatkoztatás fényében felismerik azt, azokat a természetfeletti Kinyilatkoztatás tanításával együtt és munkálkodásának köszönhetően abban segíti, hogy az örök élet felé tartsanak.

b. A természetfeletti Kinyilatkoztatás mint a természetes Kinyilatkoztatás pontosítása

A természetfeletti Kinyilatkoztatás viszont pontosítja a természetes Kinyilatkoztatás célját és megvalósulásának módjait. A keresztények a természetfeletti Kinyilatkoztatás fényénél látják, ahogyan Isten kormányoz: dolgok, körülmények által, életük jó és rossz eseményein keresztül, a lelkiismeret hangja vagy gondolataik által – a Vele való, egyre fokozódó kommunió felé. De tudják, e kommunió teljesen Krisztusban valósul meg, aki valóságosan leereszkedett hozzánk, tudják, hogy Krisztusban lett biztosan megalapozva Isten és a Benne hívő ember teljes egyesülése, Akiben ez utóbbi az örökéletbe emelkedik. A természetfeletti Kinyilatkoztatás tehát e kormányzás módját pontosítja, a bűn által legyengített s a halál által elgáncsolt lényünket ténylegesen segíti abban, hogy az Istennel való örök és teljes egyesülés felé haladjon. A keresztények látják azt, ahogy a Krisztusban csúcspontjára jutó természetfeletti Kinyilatkoztatás pontosítja és teljessé teszi a természeteset. Mindkettő Istenhez mint örök és végső célhoz vezet.

Isten a *természetes* Kinyilatkoztatás által a Benne hívő embert a Vele való egyesülés célja felé vezeti: közvetett beszéd vagy dolgok által, az ember életében adódó különféle körülményeket, problémákat, nehézségeket és fájdalmakat használva fel, valamint

a lelkiismeretében ébresztett gondolatok révén. Mind-
ezt azért, hogy ezekkel igaz módon birkózzon meg,
s ekképp közeledjen Hozzá – összességében tehát
a természethez tartozóakat használja fel. A *természet-
feletti* Kinyilatkoztatás során Isten azon munkálkodik,
hogy igéi, avagy olyan szavak, amelyek az Ő személyére
vetnek fényt, valamiképp közvetlenül a hívő ember
lelkiismeretében csírázzanak ki, nem a természet által
munkálkodva ezen, hanem olyan beszéd és tettek
révén, melyek élesebben rávilágítanak Személye jelen-
létére, ami az embert élete végső céljának elérésére,
a Vele való egyesülésre vezeti. Ezáltal Isten közvet-
len és evidens kommunióra lép a hívő emberrel, ami
meggyőzi őt Isten létéről, és oltja a végtelen Személlyel
való kommunióra irányuló szomját. Ugyanakkor bizo-
nyossá teszi számára, hogy nem válhat vak erők játé-
kává, amelyek őt megsemmisüléssel fenyegetik, hanem
fel van emelve a legmagasabb rendű Személlyel való
kapcsolat dimenziójába. Ő vezeti el majd az örök életre
a Vele való teljes kommunióban.

c. A természetfeletti Kinyilatkoztatás által

Isten közvetlenebb formában válik nyilvánvalóvá

Istennek e közvetlenebb formában történő nyilván-
valóvá válása azáltal, hogy szól, s hogy a hívő embereket
a Vele való teljes egyesülésre vezeti, abban a tényben
mutatkozik meg, hogy különleges, tudattal rendel-
kező közvetítőket küld. Hozzájuk beszélve nyilatko-
ztatja ki Magát, hogy közölgék másokkal Istennek rájuk
vonatkozó gondolatait és terveit. A természetes Kinyi-
latkoztatásban mindannyian a dolgok, körülmények

és személyes események által ismerjük meg Istent. A Vele való kommunikáció viszont nem tűnik eléggé evidensnek. Az ember személye és Isten között közvetítő dolgok túlsúlya azzal fenyeget, hogy az Istennel való kommunikáció megghiúsul.

A természetfeletti Kinyilatkoztatásban Isten egyértelmű módon *személyként* teszi ismertté Magát, amennyiben egy bizonyos személyt hív el s küld egy bizonyos emberi közösséghez. E személy Isten által ébresztett, szilárd felelősségtudattal érkezik hozzá. Ezáltal Isten egyrészt megalapozza lényünk természetes evidenciáját életértelmünk jövőbeli beteljesedésével kapcsolatban az Istennel való egyesülésben, másrészt rámutat arra, hogy ezen egyesülés előkészítése és jövőbeli megvalósulása nem elszigetelt módon zajlik, hanem mindannyiunk felebarátainkkal való szolidaritásának közegében. S épp ebből adódóan e felkészítés nem kizárólag dolgok révén történik, melyeket az ember a maga elszigeteltségében értelmez, hanem egy személy híradása által, aki felkelti mindenki figyelmét híradásának tartalmára. Isten a természetfeletti Kinyilatkoztatásban nem azért szól, hogy elszigetelt individuumokat üdvözítsen, hanem a hívők sokaságának egészét, akik Istennel szembeni felelősségüket közösen és kölcsönös módon hordozzák. Hisz mind segíteniük kell egymásnak a kiteljesedés és az örök élet célja felé való haladásban, s meg kell szilárdítaniuk egymással való kommuniójukat az Istennel való *kommunió* által. A köztük létrejövő kommunió ténylegesen kiteljesedésük, illetve az a felé való haladás alkotó elemévé lesz.

d. A tettek által zajló természetfeletti Kinyilatkoztatás

Isten, Aki képes megmenteni lényünket a természet szolgáltatásából, avégett hogy a természetfeletti Kinyilatkoztatásban még evidensebbé tegye természetfeletti és szuverén Személyét, olyan természetfeletti tettek által teszi ismertté Magát, amelyek nem tekinthetők természeti jelenségeknek. Ezek képezik az érzékelhetővé váló igék újabb sorát, mely fölötte áll azon igéknek, amelyek a természet dolgaiban és jelenségeiben válnak kézzelfoghatóvá. Vagyis nem folyamatosan jönnek létre, hisz ebben az esetben tűnhetnének az ismétlődő természeti jelenségekhez hasonlóknak. Nemcsak természetfeletti, hanem rendkívüliek is. Ám általában az azokat kísérő tanításokkal együtt vannak feljegyezve, és Istenre növekvő erejű, egyre evidensebb fényt vetnek: mint arra a Valakire, Aki az emberi természetet lelkileg felemelve fokozatosan készíti fel arra, hogy képessé váljon a halál szolgáltatásának szintjéről átlépni az Önmagával való *kommunió* szintjére, vagyis arra a szintre, mely nincs alávetve a halálnak, s hogy ezt az átlépést képes legyen megérteni.

*e. A természetfeletti kinyilatkoztatás tettei
az Ószövetségben és az Újszövetségben*

A természetfeletti Kinyilatkoztatás tettei az Ószövetségben, a kezdeti időkben, amikor Izrael népe formálódott, többnyire a *természetre* vonatkoznak, és arra irányultak, hogy Izrael népének közösségét megszilárdítsák. Ez annak felismerésével történik, hogy a népet egy olyan Isten vezeti, aki fölötte áll a természetnek.

E tettek további célja, hogy Hozzá szorosan ragaszkodó néppé formálja Izraelt. Miután e hit egységessé és szilárdná válik, a próféták idején Isten inkább lelkekhez intézett *igék* révén munkálkodik, hogy Önmagához emelje őket. A természet közegében végrehajtott természetfeletti tettekről viszont nem mond le teljesen. Krisztus Személyében a természetre irányuló természetfeletti tettek főleg az emberi természetre vonatkoznak, ez utóbbi lelki felemelésének felelnek meg. Rámutatnak a szellemi lélek bennük rejlő ok-okozati struktúráira, de arra a maximális lelki szintre is, amelyre az emberi természet Krisztusban emelkedik. E tettek révén tárul tehát fel az a perspektíva, amit Ő nyit meg: mindazok számára, akik a hitben egyesülnek Vele.

*f. A természetfeletti tettek és az emberi természet
Krisztusban való maximális lelki felemelése*

Viszont a csúcspontra érkező természetfeletti tettek, illetve spiritualitás nem úgy találkoznak Krisztusban, mint két, nagyságrendileg egyenlő párhuzamos egyenes. Pontosan maximálisan *szellemi* természete rendelkezik önmagában azzal az erővel, mely győzedelmeskedik a természet automatizmusán. Az ismétlődés ezen automatizmusán nem külső leigázás révén győz, mint ahogyan ez a mitológiában történik, hanem a szellemi lélek magasabb rendű hatalmának aktualizálása révén, ami úgy győzedelmeskedik a természeten, hogy nem nyomja el azt. A protestantizmus, mely a spiritualitást kevésbé tartja értékesnek, már képtelen volt megérteni Krisztus életének természetfeletti tetteit. Kijelentette

tehát, hogy azok mitikusak. Ez pedig logikus módon a mítosztalanítás szükségéhez vezetett.

A Krisztus Személyével kapcsolatos természetfeletti tettek, melyekre a szellemi lélek maximális ereje nyújt magyarázatot, mint amilyenek az Ő természetfeletti születése és Feltámadása, nem semmisítik meg a tőlünk, beleegyezésünkkel felvett természetet, hanem megvalósulásának csúcspontjára vezetik azt. Hisz a szellemi lélek e természet magasabb rendű része, amely természeténél fogva az isteni Lélek általi fokozódásra irányul. Krisztus emberi természete ezért marad meg az örök életben. Ez okból az Ő emberi természetével kapcsolatos természetfeletti tettek, elsősorban Feltámadása, inkább e természet és a világ általában vett természete helyreállításának aktusai. Krisztus megtestesülése egyszerre jelenti egyfelől Isten *leereszkedését* az emberiséggel való teljes kommunióban, másfelől ez utóbbi maximális *felemelését*. Isten azért lett emberré, hogy az ember átistenüljön.

Krisztus mindazok számára, akik hisznek Benne, kezdetté lett: mind a bűnbeesett természet törvényeinek felülmúlása által, mind pedig azon tény által, hogy így teljességgel aktualizálta az igazi emberi természetet, amely arra lett teremtvé, hogy lelkivé válása révén kommunióban legyen Istennel, az abszolút Személlyel, aki nincs alávetve a természet automatizmusának. Maguk az igék, melyekben a tökéletes ember állapota fejeződik ki, azért hangzanak el, hogy segítsenek bennünket felemelkedni az Ő szellemi szintjéhez hasonló szintre, az Ő feltámadott állapotának megfelelően. Hisz Benne tökéletesen összefügg a szellemi természet legmagasabb szintje, valamint a természetnek a halálba torkolló törvényeit felülmúló szintje. A Feltámadás

annak következménye, hogy Krisztus embersége az Istenséggel való egyesülésben elérte a legmagasabb szellemi szintet.

g. Krisztus természetfeletti tettei és a Kinyilatkoztatás fejlődése

Isten különösen az üdvtörténet újabb korszakainak kezdetén folyamodik rendkívüli, természetfeletti aktusokra. Így tett a pátriárkák idején, Mózes, Józsué, Illés napjaiban, Izrael néppé formálódásának és védelmének kulcsfontosságú pillanataiban, aki az üdvösség üzenetének hordozója. De az igazán új és végső korszakot Jézus Krisztus rendkívüli természetfeletti tettei nyitják meg, melyek által Isten minden égtájat felölelő népe alakul ki. E nép emberként mindannak elsajátítása felé halad, ami az ember Krisztusnak megadatott: az Istenben való részesedés felé a Vele való maximális és közvetlen *kommunió* által.

Ha a Kinyilatkoztatás minden rendkívüli, természetfeletti aktusa megváltásunk történetének igencsak fontos tette, végcélunkhoz vezetve el minket, akkor azon természetfeletti aktusok, amelyek emberi természetünkkel Krisztus emberi természetében mentek végbe, természetünket végcélja közvetlen fényében láttatják.

Az üdvtörténet minden bizonnyal nem csupán természetfeletti tettek láncolata, mert ezek sem megszakítás nélküliek, ahogyan Isten természetfeletti kinyilatkoztatása sem megszakítás nélküli. Mégis egy *lelki* szempontból felfelé ívelő dinamika jellemző rájuk, s ebben az értelemben van történetük: az üdvösség

történetét jelenítik meg. A természetfeletti tettek között viszont a hívő emberek hitélete szövődik, akik a Kinyilatkoztatás természetfeletti igéiből és aktusaiból merítenek. Ily módon a Kinyilatkoztatás minden szakasza oly mértékben lendíti előre természetünk lelki életét, hogy az képessé váljon átlépni egy új szakaszba. Ez utóbbit újabb rendkívüli és természetfeletti aktusok sorozata nyitja meg, valamint olyan igék, melyek magasabb rendű ismeretről és lelki tapasztalatokról tesznek tanúságot.

Azon természetfeletti tettek, amelyek bizonyos dolgok által, illetve a természet erőinek közegében mennek végbe, vagy amelyek bizonyos dolgokat és természeti erőket rendkívüli módon a hívő emberek vezetésének szolgálatába állítják, hogy ekképp teljesíthessék küldetésüket, nemcsak a természetfeletti Kinyilatkoztatás igéit teszik evidensebbé, hanem Isten azon szavait is, melyeket a természet által mond ki. E tettek nyilvánvalóvá teszik: a természet arra kap meghívást, hogy áttetszőbb közeggé váljon, olyanná, amelyben meg tud nyilvánulni a személy, s hogy a személyes lélek felülmúlja azt.

Az emberiség a természetfeletti aktusok s az azokat kísérő igék periódusai közötti időszakokban nem csupán a természetfeletti tettek s az azokat kísérő szavak fényében él, hanem a hétköznapi természetes Kinyilatkoztatásból is, amelynek szintén megvan a maga történeti mozgása, amit az előbbi aktusok és igék világítanak meg.

Így tehát az isteni Kinyilatkoztatás az üdvtörténet egészét kíséri, megvilágítja azt, és megerősíti a jóban. Ám ez nem azt jelenti, hogy csak azok a tettek és igék alkotják, amelyek a Kinyilatkoztatásból származnak.

A mi válaszaink is részét képezik. A fogékonyságot ezen aktusok és szavak iránt, valamint válaszaink erejét a bűn gyakran elgyengíti s meg-megszakítja. Bizonyos tekintetben a bűn következményei a tudás és lelki kifinomultság azon szintjén is érezhetők, ahova az emberiség a Kinyilatkoztatás által jutott el. A bűn rafináltabb formái is megjelenhetnek. Általában véve azonban a Kinyilatkoztatás előrébb viszi a világot.

b. A Kinyilatkoztatás prófétai jellege

A természetfeletti Kinyilatkoztatás tettei és a szavak, amelyek ezeket magyarázzák, egyrészt azáltal, hogy egy-egy új korszakot nyitnak meg, másrészt a végső célt felvillantó perspektíváik révén *prófétai* jelleggel is bírnak. A prófétálás nemcsak egy külső kritérium, mely által a természetfeletti Kinyilatkoztatás valamely aktusa igaznak bizonyul, hanem lényegének részét képezi.

Ily módon a Kinyilatkoztatás megalapozza és fenntartja a felfelé ívelő, végső cél felé tartó haladásunkat azáltal, hogy tisztázza e végcél paramétereit. Viszont éppen a teremtet világ természetes mozgásának belső jellemzője a prófétai vágyakozás. A természetes Kinyilatkoztatás mozgása ez a végső cél vonzásában. Vagyis még a természetes Kinyilatkoztatásnak is sajátja a prófétai dinamika. De a természetes Kinyilatkoztatás talaján megtett, végcél felé tartó lépések nem volnának lehetségesek a természetfeletti Kinyilatkoztatás fénysugarai és segítsége nélkül, minthogy adott a bűn, amely ránehezedik emberi természetünkre. Ám a természetfeletti Kinyilatkoztatás sem nélkülözheti a teremtet világ végcél felé való kormányzásában annak

természetes vágyakozását, illetve azt a természetes érzéket, amellyel észleli Istennek fejlődésre intő bátorítását és segítségnyújtását a folyamatosan változó körülmények közepette.

Ekképp Isten tettei és igéi a kétféle kinyilatkoztatás folyamán az Ő tervének a részét képezik, mely szerint a teremtet világot az Önmagával való *egyesülésre*, az *átistenülésre* vezeti.

i. Az üdvtörténet beteljesedése Krisztusban

Krisztus a természetfeletti Kinyilatkoztatás utolsó korszakát, tervének beteljesedését jelenti. Belőle árad a teljes teremtet világra s az univerzum egészére vonatkozó terv valóra váltásának ereje. Ezért a Krisztus utáni korszak az üdvtörténet utolsó periódusa. A történelem a maga teljességében a haladás ideje e terv megvalósítása felé, ám e beteljesedés a történelmen túl valósul majd meg, az örökkévalóságban. A történelem lezárulása előtti korszaknak Krisztus ad lendületet, Aki a végidőbeli állapot vagy az örök kiteljesedés felé vonz, amire Ő juttatta el természetünket, vagyis: az Istennel való *teljes egyesülésre*.

Krisztus ekképp a természetfeletti Kinyilatkoztatás csúcspontját jelenti, létezésünk értelmének teljes elismerését és tökéletes megvilágítását azáltal, hogy ez az egzisztencia Benne teljesedik be: az Istennel való maximális egyesülésünk s ezáltal kiteljesedésünk is. De ezzel együtt arra is fény derül, hogy az abszolútum, ami után vágyakozunk, nem személytelen jellegű, hanem *Személy*. Mi pedig, maximális kommunikációra jutva az Abszolútummal mint személylyel, magunk is

részesedünk az abszolútumból. Arra kaptunk meghívást, hogy természetünk által részesedve a személyes Abszolútumban kegyelem szerinti abszolútummá legyünk. A személyes Abszolútum, amennyiben Maga is emberré lesz, a természet közvetítésével az Ő abszolút voltában akarja részesíteni az emberi személyt. A tudattal rendelkező személy teremtettsége révén, lehetőség szerint egyfajta részesedés által már abszolútum. Ezért nem lehet túlhaladni rajta. Személyünk nem úgy részesedik az abszolútumban, hogy túlhaladunk azon, hanem úgy, hogy közben emberek maradunk, ebben a minőségünkben nyerünk elismerést. Isten emberré testesülése abszolút vágyakozásunkat teljesíti be a részesedés által. Ebből fakadóan Isten Fia Megtestesülése és Feltámadása után a természetfeletti Kinyilatkoztatásnak lényegét tekintve új aktusai már nem lehetségesek. Az üdvtörténet célja jelen pillanatban, hogy lehetőséget nyújtson a hívők számára: váljanak képessé Krisztussal vagy Krisztusban a személyes Abszolútumban való teljes részesedésre.

C.

ISTEN IGÉJÉNEK ÉS SZENT LELKÉNEK MUNKÁLKODÁSA AZ ISTENI KINYILATKOZTATÁS FOLYAMATÁBAN

Az üdvtörténet fejlődése, melyet a Kinyilatkoztatás határoz meg, olyan fejlődés, amely abban érhető tetten, hogy egzisztenciánk értelmét egyre inkább Istenben ismerjük fel és valósítjuk meg, azaz közvetlen és tökéletes *kommunió* valósul meg köztünk és az Abszolútum mint személy s Benne minden felebarátunk személye között; Isten üdvytervének *megismerésében* és *megvalósulásában* megmutatkozó fejlődés ez. Ennek megfelelően, a Kinyilatkoztatás annyiban Isten Fiának és Igéjének a műve, Akinék mintájára lett alkotva az ember, amennyiben Számára is az Atya jelenti az eredetet, és válaszol az Ő hívására; ám a Kinyilatkoztatás a Szent Lélek műve is, Aki folyamatosan lelkivé alakít minket, egyre jobban megerősítve a szeretetteljes szabadságban, amely felszabadul a természet automatizmusa alól. A hívó ember Isten Fiával és Igéjével való hasonlatossága azáltal fejlődik, hogy a Kinyilatkoztatás története folyamán Ő maga jön egyre közelebb hozzánk. Felöltve magára képünket, hogy Önmagával egyesítve helyreállítsa azt, teljességgel aktualizálja s az Általa felvett emberi természetünk feltámadása és mennybemenetele révén felemel minket. Ez képezi saját feltámadásunk és mennybemenetelünk alapját. Ugyanakkor lelkivé érlelődésünknek is van egy folyamata, mely nélkül nem tudnánk dicsőségesen feltámadni, s nem volnánk képesek felmenni

a mennybe. Krisztus igéjének és a Szent Léleknek ezt az együttműködését először a Kinyilatkoztatás azon időszakában figyelhetjük meg, mely Krisztussal zárul le, azt követően az Egyház, a Szentírás, valamint a Szent Hagyomány által nyilvánul meg. A Szent Léleknek a Kinyilatkoztatás megvalósításában és utólagos hatékonyságában játszott jelentős szerepe rámutat arra, hogy a Logosznak mint a létezés legmagasabb rendű értelmének és az emberi természetben történő megtestesülésének a kinyilatkoztatása szorosan összefügg az emberi természet lelkivé formálásának aktusával, ami a Szent Lélek hatása, s amely az előbbivel együtt fejlődik.

Isten Igéje, Aki az Ószövetség Kinyilatkoztatása által felkészít az Ő befogadására, majd testté lesz, feltámad és minket is a feltámadás és a Vele való örök egyesülés felé vonz, létezésünk teljes értelmének minőségében tárulkozik fel számunkra, Aki maga is telve van azzal az erővel, mely képes felragyogni és vonzást gyakorolni. Krisztusban való feltámadásunk tehát a Kinyilatkoztatás és a világ célja. Ám a Szent Lélek az, Aki ennek az életértelemnek az erejét belénk árasztja, felruházva minket azzal a képességgel is, hogy magunkévá tegyük, s engedjük, hogy hatást fejtsen ki bennünk. Nagy Szent Atanáz így szól: „Az Atya Fia és Igéje azért egyesült a testtel, lett testté, teljes emberré, hogy az emberek a Lélekkel egyesülve egy Lélekké váljanak. Ő tehát testet hordozó Isten, mi pedig Lelket hordozó emberek vagyunk.”¹⁰

¹⁰ NAGY SZENT ATANÁZ, *Az Ige emberré válásáról és az arianusok ellen*, 8, C (72); (PG 26, 996).

Új Teológus Szent Simeon megállapítja: Krisztusban való megváltásunk teljes művének célja, hogy befogadjuk a Szent Lelket. Kavaszilasz Miklós ugyanakkor kijelenti: „Mi a végcélja és eredménye Krisztus szenvedéseinek, szavainak és tetteinek ? [...] Nem más, mint a Szent Lélek eljövetele az Egyházba.”¹¹ Maga a Megváltó pedig ekképp fogalmazott: „Jobb nektek, ha elmegyek. [...] Én pedig kérni fogom az Atyát, és más Vigasztalót ad nektek, hogy veletek legyen mindörökké” (Jn 16,7; 14,16).

Az Ige és a Szent Lélek az a két Személy, mely együtt, egymással szorosan együttműködve munkálkodik a teljes Kinyilatkoztatáson és ennek világ végéig eleven hatékonyságán. Ők „az Atya két keze” vagyis két munkálkodó Személy, ahogyan Szent Iréneusz fogalmazott. Ők teszik folyamatosan láthatóvá az Atyát: „Fokozatos hozzáadásokkal jut a kinyilatkoztatás mind magasabbra, [...] a már megvilágosodottakban pedig ott ragyog a Háromság fénye.”¹² Az Ige és a Szent Lélek szüntelen *kölcsönösségben* nyilatkoztatják ki egymást, s Mindketten közösen nyilatkoztatják ki az Atyát, s formálják közösen lelkivé a teremtet világot. Az Ige sohasem nélkülözi a Lelket, Aki azon munkálkodik, hogy befogadjuk az Igét, s a Szent Lélek sem nélkülözi az Igét, Akivel egyre nagyobb mértékben egyesít minket. Ám Kettejük közül mindegyiknek megvan a *saját helyzete* a kinyilatkoztató tevékenységben, amely a Szent Háromság belső életében betöltött helyzetének

¹¹ KAVASZILASZ SZENT MIKLÓS, *Az isteni Liturgia magyarázata*, 37. fejezet (ford. Orosz Atanáz) in *Misztagógia. A bizánci liturgia kommentárjai*, Nyíregyháza 2023, 202.

¹² NAZIANZOSZI SZENT GERGELY, *31. beszéd* (ford. Vanyó László), in *Ókeresztény Írók* 6, Szent István Társulat, Budapest 1983, 393.

felel meg. Ezért vannak mindig együtt. Miként a Szent Háromságban a Szent Lélek a Fiún nyugodva vagy Belőle ragyogva¹³ a Fiút mutatja az Atya számára, a Lelket pedig a Fiú, s ekképp kölcsönösség¹⁴ áll fenn Közöttük, ugyanúgy a Kinyilatkoztatásban és annak utólagos hatékonyságában a Fiú küldi bensőnkbe a Lelket, s a Lélek küldi a Fiút vagy hozza Őt lelki szemeink elé avagy éppen belénk. Boldog Ágoston mondja: „Ne gondoljuk, az Atya oly módon küldte a Fiút, hogy ne küldte volna Őt a Szent Lélek is.”¹⁵ Szent Ambrus pedig így szól: „A Fiút az Atya és a Lélek küldi; hasonlóképpen az Atya és a Fiú küldi a Lelket.”¹⁶ Isten az Ő kommuniojának állapotában azért jön hozzánk közel, hogy belénk árássza a kommuniónak ezt az állapotát és lendületét, amellyel át is formál minket.

A Fiúnak és a Szent Léleknek a közös és egymást kiegészítő kinyilatkoztató tevékenységére fejlődés jellemző. Paul Evdokimov e fejlődést a Lélek és az Ige egyre nyilvánvalóbb műveinek *váltakozásaként* látja. Az Ószövetségben a Szent Lélek az Ige testben való eljövételét készítette elő, Ő pedig, testet öltvén, a Lélek eljövételét készíti elő, Aki majd a világ végezetéig a megtestesült, feltámadott és mennybement Ige második, dicsőséges eljövételét fogja előkészíteni. „A próféták ajka által a teljes Ószövetség a Szűznek és az ő »Legyen«-jének megjelenésére vonatkozóan egy

¹³ Lásd II. (Ciprusi) Gergely konstantinápolyi pátriárka (1283–1289), PG 142, 240, 242, 257, 260, 286.

¹⁴ IÓSZÉPH BRYENNIOZ (1350-1430/31): *Huszonkét beszéd a Szentlélek származásáról*, Buzău, 1832.

¹⁵ *Az arianus Maximinus ellen.* II, 20, 4; PL 42, 790.

¹⁶ *A Szentlélekről*, III, I, 1, 8 és 9; PL 16, 777–778.

előzetes Pünkösöd.”¹⁷ Majd: „A Pünkösöd az üdvösség trinitárius ökonómiájának végső céljaként jelenik meg. Az egyházatyák nyomán azt is állíthatjuk, hogy Krisztus a Szent Lélek nagy Előhírnöke.”¹⁸

Másfelől Evdokimov megjegyzi, hogy a Szent Lélek és az Ige mindig együtt vannak, viszont egyik időszakban az Egyik, a másikban pedig a Másik van *előtérben*: „Krisztus földi működésének idején az emberek Szent Lélekkel való kapcsolata Krisztus által és Krisztusban valósult. Pünkösödöt követően ellenben a Krisztussal való kapcsolat a Szent Lélek által és a Szent Lélekben valósul. A mennybemenetel megszünteti Krisztus történelmi láthatóságát. A Pünkösöd viszont helyreállítja a világ számára Krisztus bensővé vált jelenlétét, s most nem az Ő tanítványai előtt, hanem azok bensőjében nyilatkoztatja ki.”¹⁹

Az Ószövetségben Isten igéje még olyan ige, amelynek lelki hatásai korlátozottak, s amely az ember lelki mélységeiben még csekély mértékben tárul fel, ami ez utóbbi alacsony szintű lelki fogékonyságának tudható be. Emiatt Isten ereje nem csupán magának az igének a közvetítésével nyilvánult meg, hanem az azokat kísérő s a szóhoz képest külső tettek által is, hisz azok nagyobb hatással voltak arra a népre, mely a lelkiélet alacsony fokán állt. Amikor Mózes megkapja a Törvényt, avagy Isten tömény szavát a Sínai hegyen, „füstölgött az egész Sínai hegy, mert az Úr tűzben szállt le rá, úgy szállt belőle a füst felfelé, mint

¹⁷ PAUL EVDOKIMOV, *L'Esprit Saint dans la tradition orthodoxe* [A Szentlélek az ortodox hagyományban], Ed. du Cerf, Paris, 1969, 87.

¹⁸ Uo., 89.

¹⁹ Uo., 90.

az olvasztókemencéből, igazán félelmetes volt az egész hegy” (Kiv 19,18). A várakozók számára ez egyfelől Isten jelenlétét bizonyította, másfelől Istent fátyollal takarta el előlük. Ez a dolog pedig a későbbiekben is megtörtént: „Amikor aztán belépett a szövetség sátorába, leszállt a felhőoszlop, megállt az ajtónál, és az Úr beszélt Mózesrel” (Kiv 33,9).

Az Igét vagy az azt megjelenítő Mózeset egészen az Ige megtestesüléséig és emberré válásáig fátyol takarta el. Az Ószövetségben pedig a Lélek csak nagyritkán áradt ki látható formában. Az Ószövetségben az Ige a Törvény fátylának oltalmában azokon az emberi szubjektumokon dolgozott, akik lelki szempontból nem voltak kellőképpen felkészülve. Ezért, ezzel párhuzamosan, az Ige hatalmi tettek révén gyakorolt hatást rájuk. Az emberek akkoriban inkább a külső dolgok ragyogásától voltak lenyűgözve. Még Isten dicsősége is valamiképp külsődleges módon mutatkozott meg számukra. Szent Pál apostol így szól: „Nem úgy viselkedünk, mint Mózes, aki leplet helyezett arcára, hogy Izrael fiai ne lássák annak a végét, ami mulandó. De értelmük eltompult. Hisz mind a mai napig, amikor az Ószövetséget olvassák, ott van ugyanaz a lepel, nincs levéve, mert az csak Krisztusban tűnik el. Sőt, mind a mai napig, amikor Mózeset olvassák, lepel takarja szívüket. De amikor az Úrhoz fordul, elvétetik a lepel” (2Kor 3,13–16).

Ámde azon ószövetségi személyek számára, akik fogékonyabbak voltak a Lélekre, az Igéből a Lélek is áradt. Ezáltal nemcsak a Szent Lélek készítette az ószövetségi embereket az Ige testben való befogadására, hanem maga az Ige készítette a Lélek által az Ő testben történő eljövételét. Mennybemenetele után

pedig ugyancsak Ő készíti elő a belőle áradó Lélek által majdani, dicsőséges eljövetelét. „Amint Isten Igéje a látható és test szerinti eljövetelét megelőzően már szellemileg eljutott a patriarchákhoz és prófétákhoz, s ezzel előkép módján jelezte eljövetelének titkait, úgy most az itteni tartózkodás elmúltával nem is csak az éretlenekhez jön el, hogy szellemi értelemben táplálja, és az Isten szerinti tökéletes életkorra vezesse el őket, hanem a tökéletesekhez is, hogy képmás módjára titkon már előre beléjük rajzolja második eljövetelének ismertetőjegyeit.”²⁰

Az Ószövetségben mihelyt az emberek Törvény általi felkészítésük következtében képessé válnak a Lélek észlelésére, Annak munkálkodása intenzívebben árad beléjük az isteni Igéből. A prófétáknál különösen is ez a helyzet. Az Ige maga, amelyet kapnak, Lélekkel telítettebb, avagy mélyebb lelki tartalmat hordoz. Az emberek ezáltal arra nyerne felkészítést, amit a Fiú Lelkének emberi természetben való teljes bennlakása jelent, s ami Annak megtestesülésekor és emberré válásával valósul meg.

Ez akkor történik, amikor az emberek fel vannak készülve arra, hogy érzékeljék a Lélek kiáradását az Ige által felvett emberi természetén keresztül, mikor is e természet felemeltetik az istenire való oly mértékű képességre, hogy teljes fogékonysággal be tudja fogadni a Lelket, s képes Őt más emberek számára árasztani, akik maguk is képessé válnak a Lélek észlelésére az emberi valóságon keresztül. A Szent Lélek

²⁰ HITVALLÓ SZENT MAXIMOSZ, *Kétszer száz fejezet a teológiáról és Isten Fiának testben végbevitt üdvözítő művéről*, 2,28, Jel Kiadó, Budapest 2013, 285 (ford. Orosz Atanáz).

Isten Igéjével együtt immár az emberi létet tette meg tevékenysége és kiáradása középpontjának. Most kerül előtérbe legsajátosabb szerepe: az emberi lények megszentelése és átistenítése. Az emberi lélekre pedig most úgy vetül fény, mint amelyre a Szent Lélekkel való potenciálisan legnagyobb hasonlóság jellemző.

A Szent Lélek teljes visszatérése az emberi létbe Krisztusban történik, mert Benne magának az Igének az isteni hüposztazisza lesz az emberi természet hüposztaziszává. Ezáltal mutat rá arra, hogy az emberi természet képes az Istennel való legmagasabb fokú egyesülésre. Mostantól fogva a Szent Lélek kiáradásának középpontja az emberré lett Ige vagy az az Ember, aki egyszersmind Isten is.

Ez az emberi létező legmagasabb fokú lelkivé formálását jelenti.

Azonban a Lélek Krisztus emberségében zajló munkálkodásának tökéletes eredménye az Ő Feltámadása. Ezért a Lélek tevékenységének teljessége az Ő feltámadott állapotából árad ki.

Krisztusból feltámadását megelőzően a Szent Lélek valamiképpen rejtett formában áradt, ahogyan az Ószövetség szavából is. De Maga Krisztus a Lélek munkálkodásának teljességét érzékelte Önmagában, minthogy e működés az Ő közös természetüknek a sajátja. Bizonyos mértékben pedig a tanítványok is érzékelték ezt, valamint mindazok, akik közelebb álltak Hozzá. Ám mások számára folytatódott a Lélek rejtekezése. Akiknek viszont volt szemük a látásra és fülük a hallásra, mégis sokkal intenzívebben érzékelték a Benne levő Lelket annál, ahogyan azt Izrael népe érezte Mózesben és az ószövetségi prófétákban.

Azonban a Feltámadást követően a Lélek elárasztja Krisztus testét, és akik hisznek Benne, Pünkösöd után a Lélek erejének teljességét érzékelik Krisztusból áradni. De testét nem látják, mivel szemeik testi szemek, s csupán azokat a dolgokat látják, melyek testhez kötött módon mutatkoznak meg. Ám feltámadásukkor, amikor ők is teljességgel fénné változnak, amikor az ő testüket is elárasztja a Lélek, észlelni fogják Krisztus testét saját testük szellemi fogékonysága által, mely maximálisra fokozódik a láthatatlan jelenvalóságok észlelése végett. Akkor a szellemi természet teljes mértékben árasztja el testüket is, s az a Lélek egészen áttetsző közvetítőjévé válik.

Tehát nem arról van szó, hogy a Fiú és a Szent Lélek közvetlen és közvetett jelenléte váltakozna, hanem inkább lelkie formálódásunk fejlődéséről a Kinyilatkoztatás fejlődésével párhuzamosan. A Kinyilatkoztatás Pünkösödkor a Szent Lélek leszállásával jut el csúcspontjára, mert e leszállás Krisztus testi Feltámadásának és Mennybemenetelének a függvényében történik, és Krisztus testét maximálisan lelkivé formálja. Ezzel veszi kezdetét a Kinyilatkoztatás hatásának rajtunk történő alkalmazása, vagyis hogy a Feltámadott és Mennybe felmenő Krisztus Lelke elvezet bennünket a testi feltámadásra és mennybemenetelre, azaz nem csak a Lélek által, hanem Magának Krisztusnak a közreműködésével is.

Krisztus feltámadásában avagy testében, amely a Lélek által és a Lélek számára áttetszővé vált, mutatkozik meg számunkra, mi végett lett megalkotva a világ; végső feltámadásunkkal, amikor a mi testünk is teljességgel áttetszővé válik a Lélek számára,

a Krisztussal való tökéletes egyesülés által ez az állapot a teremtet világ egésze számára valósul majd meg.

Ebben mutatkozik meg, hogy a Kinyilatkoztatást nem annyira egy Önnön transzcendenciájában zárt Istenről szóló elméleti ismeretek halmaza alkotja, hanem az Ő emberhez való leereszkedésének és embert Hozzá emelésének a tevékenysége, egészen a Krisztusban való teljes mértékű *egyesülésig*. Ennek alapján terjed ki ez az egyesülés Isten és minden ember között, aki hisz Benne. A Kinyilatkoztatás által nyújtott ismeretek Istennek ezt a *leereszkedő* s a hívő embert *felemelő* tevékenységét mutatják be. A szavak magyarázzák csupán Istennek ezt a tevékenységét, s egyszerűsrimd együttműködésre buzdítanak minket, hogy ez az egyesülés Istennel közölünk minden egyes ember esetében létrejöjjön. Hisz Istennek a hívő emberrel történő teljes mértékű egyesülése nem valósul meg, ha az nem működik szabadon együtt vele.

A Kinyilatkoztatás tehát tettek és igék, felfénylés és hatalom által történik; olyan tevékenység és átalakító fény, amely azt, aki hisz, megvilágosítja. Nem csupán azt tárja fel, amit Isten tesz az emberért, hanem arra is rámutat, amivé ez utóbbi válni fog Isten tevékenysége s a Vele való együttműködés által; az emberi létezés végső értelmére és céljára is fényt vet, avagy arra a végső állapotra, amelyre rendelt minket, s mely állapot maga teljes mértékű önmegvalósításunkat jelenti.

Ezért a Kinyilatkoztatás nemcsak az Isten által végrehajtott tettekből és az Ő szavai által történő értelmezésükből áll, hanem a teremtet világ végcéljának elővételezéséből és leírásából is, mely végcél megvalósulása az Isten által végrehajtott tettekkel veszi kezdetét. A Kinyilatkoztatásnak van egy próféta,

eszkatologikus jellege is. De Isten a teremtet világ végcéljára vonatkozóan a Kinyilatkoztatás által nem egy olyasfajta tudásból merítve prófétál, mely objektíven és passzívan előre látja, hogy önmagától hová jut majd el a teremtet világ, hanem rámutatva arra, hogy minden általa végrehajtott hatalmi tett révén Ő maga fogja odavezetni, annak szabad együttműködésével a teremtet világot. Isten hatalmi tettei és ígéi, melyeket a Kinyilatkoztatás tartalmaz, mindaddig hatékonyak, amíg teljes mértékben meg nem valósítják céljukat. Vagyis a Kinyilatkoztatás aktív marad, s ezt a folyamatosan hatékony működését maga írja le. Isten, Aki a Kinyilatkoztatásban aktív, üdvözítő tényezőként tárja fel Önmagát, egyszersmind arról prófétál, hogy miként fogja elvezetni a teremtet világot a végső célra, azon tettek, jobban mondvá azon dinamikus állapotok révén, melyeket Krisztusban folyamatos tevékenységének aktusaiként valósított meg.

Krisztus a legfőbb Próféta. Ebben az értelemben a Kinyilatkoztatás aktív marad, bár másfelől, tartalmát tekintve lezárult, amennyiben le lett fektetve minden további tevékenység dinamikus alapja, és fény vetült minden majdani cselekedetre. Isten, Aki a Kinyilatkoztatás folyamán munkálkodott, továbbra is hasonlóan munkálkodik. Isten Fia, Aki a megtestesülés által a lehető legközelebb jött hozzánk a Kinyilatkoztatás végén, s Aki emberként a Feltámadásból adódóan maximális hatékonyság közvetítőjévé vált számunkra a Szent Lélek által, hogy minket is elvezessen ugyanarra az állapotra, e közelségben marad, minden teremtet valóság átformálására irányuló maximális hatékonysággal. A Logosz mint minden teremtet valóság értelme a Megtestesülés, Feltámadás és a Szent Lélek leszállása

által benső életértelmükké és céljukká lett, mely életértelem, valamint cél nem pusztán azt mutatja számukra, amivé lesznek, hanem a Lélek által vezeti is őket ebbe az irányba. Ugyanakkor így fedezzük fel, hogy Benne a Kinyilatkoztatás és a teremtés értelme valósult meg.

Ám az ilyen értelemben kinyilatkoztatott Krisztus a teremtett világban marad és tovább munkálkodik abban. Avagy a Kinyilatkoztatás teljességét és annak hatékonyságát maradandóan jelenvalóvá teszi, hogy a hívő embereket a Vele való egyesülésre és átistenülésre vezesse, azaz a Szent Lélek közreműködésével fokozatosan lelkivé formálja őket. Három konkrét eszközt használ ehhez, amelyek egyetlen egységet alkotnak: az Egyházat, a Szentírást és a Szent Hagyományt.

III.

KRISZTUS ÉS A SZENT LÉLEK
TEVÉKENYSÉGE: A KINYILATKOZTATÁS
HATÉKONYSÁGÁNAK MEGŐRZÉSE
AZ EGYHÁZ KERETÉBEN A SZENTÍRÁS
ÉS A SZENT HAGYOMÁNY RÉVÉN

A természetfeletti Kinyilatkoztatás lezárult Krisztusban. Hisz Benne mint ősképpen teljesedett be a teremtet világ üdvözítésének és megistenítésének üdvterve. E terv magasabbra már nem vezethet. Az Isten nem jön közelebb az emberhez annál, mint ahogyan azt Krisztusban tette. Isten és ember egyesülése nem fokozható tovább. Nem haladhatunk annál nagyobb beteljesedésre, mint ami Benne valósult meg.

Ez viszont nem azt jelenti, hogy a természetfeletti Kinyilatkoztatás nem lehet továbbra is aktív magából a tartalmából kifolyólag. Krisztus az, Aki egyfelől mint a hozzánk legközelebb jövő Isten, másfelől mint ember, aki az Istennel való egyesülés által személyében a legmagasabb rendű állapotra emeltetett, s végül mint Isten terve, mely Benne konkretizálódott s jutott el végső beteljesedésére, egyszóval Krisztus az, Aki a Benne megvalósult állapot kiterjesztését elkezdi mindannyiunkban.

Az Ő állapotára az jellemző, hogy *dinamikus*. Istenként azt akarja megvalósítani Emberségében, hogy minden ember Vele egyenlő félként közeledjen a többi emberhez, megőrizve ugyanakkor minden egyes ember személyi azonosságát; ezáltal akar mindenkit elvezetni az emberség megvalósulásának legmagasabb szintjére. Másképp szólva, ki szeretné terjesztetni Isten Benne megvalósult tervét.

De Ő mindenkinek fölötte áll. Hisz nem emberi személy, akinek szüksége volt a megváltásra, s ennek érdekében egyesült Istennel. Ő az emberi természetet önmagában, hüposztaszisz nélkül vette magára, Saját Hüposztasziszában, hogy azt alapvető közeggé tegye, amely által a megistenülést, melyre e természet eljutott, minden emberre kiterjessze. Viszont pontosan

ebből adódóan képes Krisztus megvalósítani minden ember üdvözítésének és átistenítésének e művét úgy, ahogyan egyetlen ember sem tudta volna végrehajtani. Ő nem egy emberi személy, aki isteni Személlyel egyesült; mert ha ez lenne a helyzet, bármely ember lehetett volna, s ennyiben nem volna az emberi nem középpontja, mely egyszersmind Isten is. Ebben az esetben a Krisztussal való kommunióban nem a magával Istennel létrejövő kommunió valósulna meg, ami után lényünk vágyakozik. Krisztus isteni Személy, Aki Maga, minthogy ember is, emberként teszi lehetővé a Vele elérhetővé vált kommunió révén minden embernek magával Istennel való kommunióját, avagy magával az abszolút Személlyel létrejövő kommunióját. Ő az üdvösség és az átistenülés kiterjesztésének tevékeny alapja és középpontja minden hívő ember számára. Benne mint fundamentumban az üdvösség terve megvalósult.

E terv kiterjesztését Krisztus szintén a Szent Lélek által viszi végbe: a Kinyilatkoztatást a Szent Lélek közvetítésével közölte, Általa alkotta és tartotta fenn Izrael népének közösségét a Kinyilatkoztatás azon szakaszában, amely még nem volt teljes. A lezárult Kinyilatkoztatás folyamatos hatékonyságát szintén a Szent Lélek garantálja, az Egyház magasabb rendű és egyetemes közösségének létrejötte és fenntartása révén. Az Egyház Isten párbeszéde a hívő emberekkel Krisztus által a Szent Lélekben. A messzeségből felhangzó Ige által létesített dialógus Istennek emberként történő megtestesülése révén bensőséges párbeszéddé változik, s az Egyház által elkezdődik annak kiterjesztése. Ekképp az Egyház a Krisztusban lezárult természetfeletti Kinyilatkoztatás, amely a

Szent Lélek által hatást gyakorol ránk a történelem folyamán; az a természetfeletti Kinyilatkoztatás, mely Krisztusban jutott el a teljességre: a kiterjesztés, illetve a gyümölcstérlelés tevékenysége révén azokban, akik hisznek. Az Egyház a hívő emberekkel a Szent Lélek által egyesült Krisztus, azokkal, akikre kiterjedt, s akiknek közvetítésével tovább terjed az Ő vonzásának hatása a Vele folytatott párbeszéd által, a Hozzá való hasonlóvá válás folyamatában. A hívő emberek a Szent Lélektől kapott fogékonyságuk által az Egyházban elismerik Krisztus hatalmát, melyben a Kinyilatkoztatás teljessége valósult meg, s elismerik ezen hatalom bennük valósuló működését. Ám amire fényt vet, az nem egy új kinyilatkoztatás vagy annak kiegészítő ráadása, ami Krisztusban valósult meg. A Kinyilatkoztatás továbbra is aktív marad a világban a Szent Lélek által, az Egyházban és az Egyház által, ám nem egészül ki folyamatosan újabb részekkel. A Kinyilatkoztatás Krisztusban teljes, s Belőle munkálkodik a maga teljességében az Egyházban és az Egyház által a tudattal rendelkező létezők körében, akik elfogadják a hitet és hisznek. Krisztusban mint napban eljutottak a hatalom és fény zenitjére.

Az Egyház a Kinyilatkoztatás teljességeként jelenlevő Krisztus, az Ő hatékonyságának a továbbvivője. Ő a forrása annak a fénynek, amely az Egyházból folyamatosan árad, s a Szent Lélek által mindeneket meghittséggel áraszt el, nem csupán az idők végezetéig, hanem az örökkévalóságban is, a földi, valamint a mennyei Egyházban, illetve Egyház által; az Ő Testéből árad e fény mint a Vele való kommunió és a benne hívő emberek közötti kommunió formája. Ha a Krisztusban teljességgel megvalósuló Kinyilatkoztatás önmagában

prófétai jelleggel bír, dinamikus profétai jelleggel, akkor annak működése egészen a végső célig elmenően e profétai dinamika részét képezi, amely az Egyházban és az Egyház által valósul meg.

Tehát az Egyháznak a Szent Lélek közvetítésével az a küldetése, hogy *hatékonyá* tegye a Kinyilatkoztatást, ám nem egy tetszőlegeset, hanem azt, amelyik Krisztusban vált teljessé, avagy Krisztust mint a Kinyilatkoztatás teljességének megtestesítőjét és az Általa magában foglalt valós profétai feszültséget. Az Egyháznak küldetése továbbá, hogy *megőrizze* a Szent Lélek által Krisztusban teljessé lett Kinyilatkoztatást, Aki képessé teszi őt arra, hogy világosan felismerje hitelességét, teljessége s a végső, igazi célra mutató feszültsége összefüggésében. Az Egyházat a Szent Lélek tartja fent, mint a hiteles Kinyilatkoztatás aktualizálásának s a róla szóló tanúságtételnek a megfelelő eszközét, s ezáltal mint az emberi létezést Krisztusban valósító eszközt. Ebben az értelemben e Kinyilatkoztatás objektíve változatlan mind a Szentírásban, mind pedig a Szent Hagyományban. Az Egyház tehát az igazi értelmében tovább *működő* Kinyilatkoztatást őrizi a Szentírás és a Szent Hagyomány által. Az ő tevékenysége nem más, mint a megőrzött Kinyilatkoztatásnak a maga teljességében való gyakorlatba ültetése, a hívő emberek felkészítése e működés avagy Krisztus befogadására, Akit a Szentírás értelmez, és a Szent Hagyomány szavai közvetítenek.

Ha a Kinyilatkoztatás és a Szentírás teljes mértékben Krisztusban konkretizálódik, az Egyház nem lehet meg nélkülük mondván, hogy Maga Krisztus az övé. Hiszen azok Krisztus hiteles kifejezései, s nem találni további, teljesebben autentikus kifejezéseket

Krisztusról. Az Egyház sem maradhat egy olyan Krisztussal, Aki nem nyer kifejezést. Ugyanis az enélkül maradó Krisztus nem tudja kinyilvánítani hatékonyságát. Viszont egyedül az Egyház képes megérteni, mivel Krisztus munkálkodik benne a Szent Lélek által, és hiteles módon értelmezni a Szentírást, mint amit időszakok, szavak és tettek alkotnak, amelyek a feltámadt Krisztust fejezik ki, s a hívő embereket az igazi Krisztusban való beteljesedésükre vezetik.

Krisztus Lelke minket Krisztus számára tesz fogékonnyá, s az Egyházban Vele egyesít, mert a Lélek tüze, amely Krisztusból árad, nem választható el a Krisztus iránti közös emberi fogékonyságtól. A Szent Lélek úgy nyilvánul meg, mint Aki a tevékeny hit tüze által munkálkodik. E tűz pedig a Krisztussal való kommunió egyre teljesebb életének a folyamata. A Lélek életadó, mivel a Krisztussal való kommuniót valósítja meg. A hívők a Szent Lélek révén nem egymástól elszigetelten kapcsolódnak Krisztushoz, hanem együtt. Aki eljut a Krisztusban való hitre, abban a hit egy másik ember fogékonysága vagy hite által születik meg. A hit interperszonális vonatkozása, amelyben a Szent Lélek nyilvánul meg, a hívő embereket a hit közösségében fogja össze, vagyis az Egyházban. A Krisztus abszolút Személyével létrejövő kommunió öröme való fogékonyság a másokkal való kommunió s az abból fakadó tettek örömévé tágul: mások is részesednek Isten abszolút Személyében, Aki Krisztusban lehajolt a velük megvalósuló kommunió szintjére.

Ezért az Egyház nemcsak az egyedüli, aki úgy fogja fel a Szentírást és a Szent Hagyományt, mint Krisztusnak, azaz végső célunk erejének élő és dinamikus kifejezését, hanem ő az egyedüli, aki ezt az

erőt vagy annak bensőségességét aktualizálja a Szent Lélek munkálkodása révén, Aki egymás felé nyitottá, fogékonnyá teszi az embereket.

A.

A TERMÉSZETFELETTI KINYILATKOZTATÁS MEGŐRZÉSÉNEK MÓDJAI

1.

A Szentírás és annak az Egyházzal való
kapcsolata a Szent Hagyomány közvetítésével

Az Egyház Krisztussal való élő párbeszéde főként a Szentírás és a Szent Hagyomány által valósul meg. A Szentírás a Kinyilatkoztatás *hatékony* maradásának egyik módja, amelyben Isten folyamatosan szólítja az embert, a Krisztusban teljessé vált Kinyilatkoztatás írott kifejezése. Krisztust az Ő dinamikus igéjének formájában mutatja be, továbbá a Szent Apostolok szintűgy dinamikus szavai által, amelyek megváltó tetteiről szólnak, azok maradandó hatékonysága szempontjából. Ám a Szentírás azt a *módot* is bemutatja, ahogyan Isten Krisztusban megvalósult megváltásunkat előkészítette, valamint azt is, ahogyan Krisztus, ereje hatókörének kiterjesztésével, a világ végezetéig tovább munkálkodik azon, hogy hasonlónvá tegyen minket Önmagához. A Szentírás szava által Krisztus folyamatosan hozzánk is beszél, hogy tettekben megvalósuló válaszra ösztönözön, s ekképp bennünk is munkálkodjon. A Szentírás szavának közvetítésével érezzük, hogy az Ő Szent Lelke által Krisztus tovább munkálkodik bennünk: „És íme, én veletek vagyok mindennap a világ végéig!” (Mt 28,20). A Szentírás Isten Fia és Igéje, aki szavak és tettek által

értelmezte Önmagát, mely tettek az emberekhez való közeledését célozták Önmagához való felemelésük végett, egészen emberré testesüléséig, feltámadásáig és mennybemeneteléig. Az Önmagát értelmező igék által ránk gyakorol hatást, hogy minket is elvezessen arra az állapotra, amelyre Ő eljutott. A Szentírás azt fejezi ki, amit Isten Fia tökéletes emberként és Istenként velünk cselekszik, vagyis a Szentírás Krisztus jelenvaló munkálkodását értelmezi. Hiszen Krisztus, Aki él, Aki ugyanaz marad, ugyanazon igék által értelmezi Önmagát, ám oly módon, mint Aki minket is Hozzá hasonlókká kíván tenni.

Hitvalló Szent Maximosz a következőket állítja Szent Pál apostol két kifejezése, „az idők vége elközelgett” (1Kor 10,11), valamint a „jövendő idők” kapcsán, amikor Isten megmutatja „kegyelmének bőséges gazdagságát hozzánk való jóvoltából Krisztus Jézusban” (Ef 2,7): „Amint velünk véget értek az idők, melyek Isten azon műve számára lettek rendelve, mely által emberré lett, valóban megvalósítva tökéletes megtestesülését, mostantól fogva azokra az eljövendő időkre kell várakoznunk, amelyek az emberek titokteljes és kimondhatatlan átistenülésük műve számára lettek rendelve.”²¹ Ám az a gazdagság, amit Isten az eljövendő időkben mutatni fog nekünk, irántunk való teljes jósága, amelyet Krisztus foglal magában, a Szentírásban van leírva. Ekképp a Szentírás nem pusztán egy könyv, mely által annak emlékét őrizük, amit Isten, Fia Megtestesülésének előkészítésével és a Megtestesülés révén cselekedett, hanem azt is

²¹ HITVALLÓ SZENT MAXIMOSZ, *Válaszok Thalassziosz apát kérdésére*, XXII, in SC 529, 270, 2.

elbeszéli, mit tesz, illetve mit fog tenni Isten testté lett és feltámadt Fia az idők végezetéig, hogy bennünket is elvezessen a feltámadásra. Hisz a Szentírásban nemcsak Istennek a hozzánk való, földig leereszkedő tevékenysége van leírva, egészen megtestesüléséig, hanem az átistenülésig felemelő tevékenységének kezdete is, amit a feltámadás által művel. Kifejezésre jut az, ahogyan elkezdődik tevékenységének kiterjesztése a feltámadás állapotából kiindulva a korai Egyházban, mint az Ő cselekvésének mintája egészen az idők végéig. Mert Isten a halottaiból feltámasztott s az Ő jobbára állított Krisztusban megmutatta, mit fog számunkra is ajándékozni az eljövendő időkben, Krisztus feltámadása után, Aki örök életünk alapja. Hiszen Krisztusban vagy „Krisztussal együtt [...] feltámasztott, és a mennyekiek közé helyezett el” (Ef 2,6). A Szentírás így módon *minden idők* számára aktuális könyv. „Ég és föld elmúlnak, de az én igém el nem múlnak” (Mt 24,35; Mk 13,31; Lk 21,33).

Azért kell hinnünk Krisztus igéinek, mert azok Isten igéi (Jn 3,34); s hasonlóan, az Ő igéi és tettei alapján az Apostolok Róla szóló szavainak is hinnünk kell (ApCsel 4,29; 13,5.7.46; 6,2.7; 8,14; 16,32; 17,13). Ezért e szavak azokban teljessednek be, akik hallgatják azokat. Hisz azok „lélek és élet” (Jn 6,63), „az örök élet igéi” (Jn 6,68). Ám csak akkor lehet hinni e szavakban, s csak akkor ajándékoznak örök életet a hallgatóknak, ha a Lélek munkálkodik bennük. „Aki Istentől van, Isten igéit hallgatja. Ti azért nem hallgátjátok, mert nem vagytok Istentől” (Jn 8,47). De a Lélek, Aki az igét hallgatóban megszüli a hitet, Krisztus Lelke. Krisztus a mi életünk végső értelme, avagy Őbenne válik valóra életünk végső értelme, azon fogékonyság által, amit a Szent

Lélek hoz létre és tart fenn bennünk. Következésképp Maga Krisztus munkálkodik a Szent Lélek által abban, aki az Ő igéit meghallja, s nem utasítja el azok tartalmát. Ily módon a Szentírás egyike azon formáknak, melyek Krisztus igéit nem csupán az Általa hajdanán kiejtett szavak révén őrzik, hanem azok által is, amelyeket Ő folyamatosan hozzánk intéz.

A Szentírás a Lélek azon munkálkodásáról tesz tanúságot, amely a Krisztus igéit hallgatókban zajlott, vagy mennybemenetelét követően azokról a szavakról, amelyeket az Apostolok fogalmaztak meg Krisztusról az Ő igéi és tette alapján: „azok közül sokan, akik az ígét hallgatták, hittek” (ApCsel 4,4). „Miközben Péter ezeket a szavakat mondta, a Szentlélek leszállt mindazokra, akik az ígét hallgatták” (ApCsel 10,44).

A Szentírás nem számol be arról, hogy eljutott volna valaha is a hitre valaki Istennek a Szentírásba foglalt szavainak pusztá olvasása által. Ezt bizonyára az a tény magyarázza, hogy azokban az időkben, amikor a fenti tanúságtételek születtek, nem léteztek még Krisztusról szóló szent iratok. Mégis, a Szentírás szavának általában akkor van ereje, amikor egy hívő *ember* közli azt a másik emberrel, megismételve azt úgy, ahogyan a Szentírásban áll, vagy kifejtve azt. A közöttük megszülető hitben ugyanis a Szent Lélek tevékeny. A hit a Szent Lélek munkálkodásaként egy másik emberen keresztül érkezik, de csakis akkor, amikor az a Szentírás azon szavait közli, amelyeket elsajátított, s melyekről tanúságot is tesz hitével vagy a Szent Lélekben való kommunió adta fogékonyságával. A Szentírás a személyek közötti kommunióban aktiválja az erejét, amikor az egyik személy hittel közvetíti igéit egy másik személynek, generációk során keresztül. Kezdetektől

fogva kellett, hogy legyenek olyan személyek, akik nem a Szentírást olvasva hittek, hanem egy személlyel való kapcsolat révén, aki számukra az annak tartalmába vetett hitet ajándékozta. Ez volt az, ami alapján elhitték e tartalmat, amit előbb szóban ejtettek ki, s amit később rögzítettek írott formában. E személy pedig Krisztus volt. Az Ő isteni mélységeinek beható látását s e mélységek iránti fogékonyságot Krisztus Lelke ajándékozta, Aki e látásmód és fogékonyság közlésében munkálkodott. Attól fogva Krisztus igéi vagy a Krisztusról szóló szavak, Szentírásban rögzítettek vagy sem, a hit kifejezésének, közlésének és megújulásának külső eszközei az Egyházban vagy az Egyházból kiindulva a kívül állók felé, a Szent Lélek általi közvetítésükkel és megújításukkal egyidejűleg.

Amikor a szavaknak ezt a szerepet tulajdonítjuk, nemcsak az olvasásukat vagy éppenséggel az ismétlésüket értjük ezalatt, hanem a *tartalmukat*: a Krisztusról való tanúságtételt. De pontosan ez az az eset, amely magában foglalja a Szentírás folyamatos olvasását az egyházi közösségben néhány személy által, ami megújítja fogyatkozás és változás nélküli tartalmának mozgását e közösségben. Ebben az értelemben a Szentírás garantálja az élő és változatlan hit megőrzését az Egyházban, noha megfelelő időben Krisztusnak a Lelke az, Aki gyümölcsözteti, a hit Lelke, illetve Ő az, Aki megőrzi azt az Egyház közösségében annak megalapításától kezdve, azt követően, hogy egyes személyek intenzív kapcsolatban voltak Krisztussal.

Emellett azok, akik a hitet másoktól kapják a Szentírás számukra közölt általános tartalma alapján, utólag a Szentírással való gyakori foglalkozás révén egyre mélyebbre hatolnak a Szentírás *lelki* jelentéseinek

gazdagságába. Egyre inkább meggyőződnek arról, hogy igéinek összessége nem származhatott mástól, mint Istentől, mert az isteni élet végtelen mélységeit hordozza. Ezek a jelentések egyre jobban megerősítik a mások közvetítésével kapott hitet mint a Lélek ajándékát; egyre nagyobb mértékben megfelelnek Isten megismerésére irányuló szomjunknak, és annak, amilyennek a hit Istent lenni várja. A hitet fakasztó Lélek által létesített állapotot a Szentírás igéinek jelentései mélyítik el, olyannyira, hogy nem lehet már különbséget tenni a Lélek mások közvetítésével érkező munkálkodása és a Szentírás igéinek a hatása, illetve annak tartalma között. A másokon keresztül érkező Lelket voltaképpen a Szentírás azon szavai által kapjuk, melyekben az illető hisz. Saját hitemnek a gazdagodása pedig a Szentírás olvasása és a tartalma feletti elmélkedés révén a másokkal való kommunióban történik, az Egyház közösségében. Szentírás nélkül a hit elgyengülne, és idővel a tartalma is szegényebbé válna, s az Egyház ölné bizonytalanná lenne; ám Egyház nélkül a Szentírás a maga hatékonyságában nem nyerne aktualizálást, hiszen hiányozna a Lélek átadása azokból kiindulva, akik hisznek, azok irányába, akik e hitet befogadják.

A Lélek tehát aktualizálja az Egyház közösségében a Szentírás szavait. Krisztus most is kiejti igéit a Szent Lélekben, újabb és újabb jelentéseit emelve ki, lelki megértésem szintjének megfelelően, ám a kor és az egyházi közösség szintjének függvényében is. Amint a Szentírás betűje mögé lépünk, és lelki megértéssel olvassuk, nemcsak lelki jelentéseire lelünk rá, hanem Krisztus Lelkének munkálkodására is, amit az olvasóban ezek által valósít, és Magára Krisztusra is, Aki

egyre mélyebb lelki gazdagságát tárja fel. Ezáltal a hívő emberek egyre jobban felfogják, „mi a szélesség és a hosszúság, a magasság és a mélység”, és „Krisztusnak minden ismeretet meghaladó szeretetét”, betelve így „Isten egész teljességével” (Ef 3,18–19). Hitvalló Szent Maximosz így szól: „Sok-sok tudásra van szükség tehát ahhoz, hogy az Igét burkoló szavak ruházatát levetve, megtisztult elmével [nusz] az önmagában tisztán álló Igét szemlélhessük, aki önmagában az emberileg elérhető legnagyobb világossággal mutatja meg az Atyát.”²²

A Szentírás szavai biztos lehetőséget nyújtanak arra, hogy kapcsolatba kerüljünk a felettük álló Krisztus hiteles Személyével a Szent Lélek tevékenysége által, de nem csupán írott formájukban való olvasásuk, hanem tartalmuk megismerése révén is.

Evégett viszont az Apostolokkal pontosan az ellenkezője is megtörtént: először Krisztus Személyét ismerték s az Ő tetteit, melyek közül olyanokat is, amiket előre megmondott, és azok után „hittek az Írásnak és a szónak, amit Jézus mondott” (Jn 2,22). Ebben az értelemben, az Apostolok idejétől kezdve a Krisztus Személyébe vetett hitet szóbeli igehirdetéssel adták át, és a Szentírás olvasásával ezt követően erősítették meg és gyarapították hitüket azok, akik előzőleg arra eljutottak.

Mégis mint eszköz vagy biztos lehetőség, mely által a Krisztusba vetett hit él és erősödik, „a teljes Írás Istentől sugalmazott” (2Tim 3,16).

²² HITVALLÓ SZENT MAXIMOSZ, *Kétszer száz fejezet a teológiáról és Isten Fiának testben végbevitt üdvözítő művéről*, 2,73 (ford. Orosz Atanáz), Jel Kiadó, Budapest 2013, 304.

Krisztus, Aki a Szent Lélek által tevékeny bennünk, úgy közölve Önmagát, mint ahogyan azt a Szentírásból megismerjük, jelen van az Egyházban. Az Egyház az Ő teste, amelyben a századok során munkálkodik. Az Egyházat teljesen betölti Krisztus, az Ő üdvözítő műve. De ha Ő tevékeny az Egyházban, akkor az Őt bemutató Szentírás is, amikor hatást fejt ki, szintén az Egyházban van.

Viszont a Kinyilatkoztatás mint Krisztusban beteljesült valóság, mely a századok során az Egyház révén ugyanazzal a hatékonysággal nyilvánul meg, a *Hagyományt* jelenti. A Hagyomány tehát maga az Egyház mint Krisztus apadhatatlan hatékonyságának formája a Szent Lélek révén, avagy a Benne megvalósult Kinyilatkoztatás formája az évszázadok folyamán.

Ezért „az Írás egyetlen prófétai beszéde sem egyéni értelmezés dolga. Mert sohasem emberi akaratból származott a prófétai beszéd, hanem Isten szent emberei a Szentlélektől sugalmazva szóltak” (2Pét 1,20–21). A betűkön túli Szent Lélek óceánján, a jelentések hullámain képtelenek volnánk evezni ugyanazon Lélek vezetése nélkül, Aki azok megértését az Egyházban nemzedékről nemzedékre közvetíti.

2.

A Szent Hagymány és kapcsolata az Egyházzal, valamint a Szentírással

A Hagymány az Egyház Krisztussal folytatott állandósult párbeszéde. A Szentírás tartalmát, amit az Egyház közösségében kapunk az Apostolok által közvetített hit révén, egyfelől *őrizni* kell, mert nem emberi tartalom, hanem a Szent Lélek sugalmazása. Másfelől a Szent Apostoloktól kapott változatlan jelentéseit el is kell *mélyíteni*. A Szentírás ekképp megkívánja az Apostoloktól kezdődő változatlan hagyományt. Ez utóbbi egy további formát jelent, mely által megőrizzük a Kinyilatkoztatás Krisztusban megvalósult teljességét, és alkalmazzuk azt folyamatos hatékonyságában. A Szentírás belső dinamikával rendelkezik. Tartalmi szempontból arra irányul, hogy egyre mélyebben és egyre intenzívebben ismerjék meg azt, alkalmazzák és váltsák életre, mert maga a Kinyilatkoztatás tartalma, Aki az általunk kimeríthetetlen Krisztus, akarja azt, hogy ismertté váljon, hogy egyre jobban elsajátítsák, s egyre intenzívebben szeressék. A Hagymány a Szentírás ezen dinamikáját anélkül aktualizálja, hogy megváltoztatná azt, mint-hogy maga is tartalmának folyamatos alkalmazása és elmélyítése. A Hagymány azzal párhuzamosan, hogy hitelesen megőrzi, aktualizálja is a Szentírás e dinamikáját, mint annak igaz magyarázója. E kifejtés lényegét tekintve apostoli magyarázat. Szent Pál apostol leveleinek megértése érdekében szóbeli igehirdetésére utal, ami úgy tűnik, Hagymányként és a Hagymány által maradt meg a közösségben (1Kor 11,2; 15,3; 2Tessz 2,15; 3,6). E magyarázat, avagy a hit „apostoli tanítása” meg

kell maradjon állandó példaként, megváltozhatatlan szabályként (Róm 6,17; Júd 3). Az Egyház kezdettől fogva kitartott az „apostoli tanítás” mellett, és arra is kapott buzdítást, hogy tartson ki abban; e tanítás Krisztus szavait és tetteit beszélte el, ugyanakkor azok közös kifejtését is jelentette, amit lényegében nem lehetett Krisztus Lelke nélkül művelni (ApCsel 13,12; Tit 1,9; Zsid 13,9). De e tanításnak vagy kifejtésnek más és más formái voltak (1Kor 14,26; 1Tim 4,2).

Tehát az apostoli magyarázat, noha lényegében változatlan marad, egy *dinamizáló* princípiummal bír. A lényeg Krisztus mint Istenember, mint az emberiség Benne való teljessé válása a feltámadás és az Istennel való egyesülés révén, ami e folyamat csúcspontját jelenti. Ám az isteni végtelenség, amely Általa az emberiség számára közli önmagát, mindig megkívánja a magyarázatot, mivel annak megtapasztalása és megértése egy olyan folyamat, melynek során fokozatosan jutunk előre: „a szeretetben meggyökerezve és megalapozva fel tudjátok fogni az összes szenttel együtt, hogy mi a szélesség és a hosszúság, a magasság és a mélység, és megismerhessétek Krisztus minden ismeretet meghaladó szeretetét is, s beteljetek Isten egész teljességével” (Ef 3,17–19). A Hagyomány vagy Krisztus ismeretének *azonosság*a Krisztus minden ismeretet meghaladó és határtalan szeretetének folyamatos megtapasztalásában áll, mely tapasztalat ugyanaz s mégis mindig új. Nem lehet megtapasztalni anélkül, hogy vele párhuzamosan ne tapasztalnánk meg az összes hívő (a szentek) közötti szeretetet, vagyis az Egyházban. Ezért az Egyház által válik ismertté. Tehát az Egyház közvetítésével lesz érthetővé e szeretet igaz kifejezése a Szentírásban (Ef 3,10). Így kell értenünk

a Krisztusban lezárult Kinyilatkoztatás állandósulása és annak folyamatos újdonsága közötti viszonyt, aminek alapját az Apostolok fektették le. Mi újat hoz akkor a Hagymány, ha nem jelent mást, mint a Kinyilatkoztatás folytatását? „Megérteni, használni vagyis integrálni küldetésünkbe egy olyan Kinyilatkoztatás elemeit, melyek pontosan arra lettek rendelve, hogy örökre jelenvalóvá tegyék számunkra azt a kegyelmet, amiről a Szentírás első alkalommal beszélt, s aminek már van egy igencsak hosszú történelme. [...] A Krisztusban megvalósult Kinyilatkoztatás által olyan valami történt, ami egyszer s mindenkorra érvényes” (Zsid 7,27; 10,10). „A Szent Lélek munkálkodik. Ő az, Aki egyebek mellett a Kinyilatkoztatást aktualizálja. A Kinyilatkoztatás titokzatos módon egyszerre lezárt és nyitott is, s közvetítés által érkezik hozzánk.”²³

Ha a Szentírásnak csak egy szűk, betű szerinti értelme lenne, nem volna szüksége Hagymányra, azaz olyan magyarázatra, mely mégis változatlanul megőrzi az eredeti apostoli jelentéseket. Ez esetben abszurd volna elismerni, hogy létezik a Szentíráson „túlmenő” életre váltás. Ha nem arra irányulna, hogy Krisztust az emberek életének részévé tegye, s ennek az életnek normájává váljon, nem lenne szüksége a Hagymány általi kiegészítésre.

A Szentírás tartalmának apostoli magyarázata avagy első és teljességgel hiteles kifejtése lényegében *egybeesik*

²³ RENÉ VOELTZEL, „Actualité de la Révélation. Nyílt levél Jean Fourastié számára”, in *Réforme*, nr. 19 (1974). Egy teológusokhoz intézett nyílt levelében a következőket nyilatkozta: „az egyik legnagyobb hiba, amit az Egyház elkövetett, az arra vonatkozó abszurd tévedése, hogy a Kinyilatkoztatást önkényesen lezártnak nyilvánította”.

tartalmának alkalmazásával, e tartalom *átvezetésével* az Egyház alapítása által az emberi életbe. Ez a hierarchikus-szakramentális struktúrák konkrét meghatározása által történik az Úrtól kapott eligazítások alapján. E struktúrák a Krisztus erejéből származó sokszoros ajándékoknak felelnek meg, és összhangban vannak a hívők lelki szükségleteivel. Ez az átvezetés tehát lelki és kultikus élete formáinak meghatározása révén valósul meg. Az apostoli Hagyomány tartalma lényegét tekintve nem más, mint a Szentírásnak az emberi életbe átültetett vagy az Egyház által az emberi életbe átvezetett tartalma. Az Egyház a Hagyományban zajló alkalmazása révén őrzi meg a Szentírás újdonságát és egyszersmind az önmagával való változatlan azonosságát. Ezt az Apostolok által meghatározott hierarchikus-szakramentális struktúrák által teszi, amelyek a Kinyilatkoztatás tartalmának vagy Magának Krisztusnak az emberek életébe történő átvezetésének az eszközei. A Szentírás az eredeti Hagyomány által őrzi meg szüntelen újdonságát és azonosságát, mely által az Apostolok e struktúrákat meghatározták. Általuk Krisztus valóságosan közli Önmagát nemzedékről nemzedékre, javainak kimeríthetetlen gazdagságával együtt. A Hagyomány ezen struktúráinak gyakorlása azt jelenti, hogy általuk teljességgel befogadjuk Krisztust vagy az Ő kegyelmét az Egyházban. Ám ez nem azt jelenti, hogy e teljes Krisztust nem lehetne folyton magyarázni, miközben újabb és újabb jelentésére derül így fény, valamint lelkekre gyakorolt más és más hatása válik nyilvánvalóvá. A Hagyomány mint ugyanannak a Krisztusnak az egyre gazdagodó kifejtése nem választható szét az Ő befogadásától, Aki a Hagyomány változatlan tartalma,

ugyanannak a kegyelemnek, az Ő kegyelmének az áradásától, avagy Ugyanannak a Személynek a befogadásától, ami a Szentségek és a Róla szóló szavak kifejtése révén történik az Egyházban.

A Hagymánynak tehát két jelentése van:

a) azon *formák* teljessége, melyek Krisztust vezetik át az emberi életbe az Egyház formájában, az Ő megszentelő, valamint igehirdető tevékenységének minden cselekedete formájában;

b) és ezen formák *átadása* egyik nemzedéktől a másikig. Georges Florovsky így fogalmaz: „Viszont az, amit az Apostolok átadtak, az Egyház pedig az ő utódaik, a püspökök által kapott, nem pusztán egy tanítás, hanem a Szent Lélek kegyelme is”. „A Hagymány lényegében az isteni élet folyamatossága, a Szent Lélek állandó jelenléte.”²⁴

A Hagymány ugyanannak a teljes egészében kinyilatkoztatott Krisztusnak – vagyis Aki testté lett, keresztre feszítették és feltámadt – az Egyházban történő állandóvá vált átadása, vagyis annak a végső, dinamikus állapotnak a *folyamatos* közlése, amelyre az emberekhez közel jövő Isten a Kinyilatkoztatás révén eljutott. Ekképp Isten Krisztusban megvalósuló cselekvésének a meghosszabbítása, melynek lényegét a Szentírás mutatja be. A Szentírás tartalma, teljes egészét tekintve, csak a Hagymány által válik szünetlen élővé, aktuálissá, hatékonnyá, dinamikussá nemzedékről nemzedékre a történelem folyamán. Ebben az értelemben egészíti ki a Szentírást. A Szentírás vagy a Kinyilatkoztatás nélküle nem képes teljes hatékonyságát vagy annak folyamatosságát aktualizálni.

²⁴ GEORGES FLOROVSKY, *Orthodoxy*, Geneva 1960, 40.

A Hagymány nélkül lehetetlen behatolni és megélni a Szentírás tartalmának mélységeit. A Szentírás szövegei át- meg átszövik az egyházi énekeket. Minden egyes liturgikus és szentségi aktus egy szentírási momentumnak, a Kinyilatkoztatás történetét alkotó mozzanatnak a hatékony jelképe és jelenítője. Ám ezáltal az egyházi himnuszok és liturgikus cselekmények a Szentírás „mélységekbe hatoló dogmatikus és spirituális teológiai magyarázatát” nyújtják. A Szentírás szárazzá válik, és elveszti eredeti alakját e liturgikus magyarázat híján, a Liturgiában és a többi Szentségben megvalósuló alkalmazása nélkül.²⁵

Az apostoli Hagymány a Kinyilatkoztatás része, mert ez utóbbi nem maradhatott fenn anélkül, hogy ne mutatta volna meg, hogy a kinyilatkoztatott Krisztus miként közli Önmagát az emberekkel.

A Hagymánynak az a szerepe, hogy a keresztyének egymást követő generációit Krisztussal kapcsolatba hozza, s e kapcsolatot fenntartsa azáltal, hogy lényegét tekintve a Hagymány egyfelől Krisztus Lelkének lehívása (tág értelemben vett *epiklészisz*), másfelől a Szent Lélek befogadása. A Szentségeket és szentelményeket, amelyek során imádság formájában a Szent Lélek kegyelmeit és ajándékait kérjük, erre lehet visszavezetni. Ezek nem csak az ember lelkét, hanem a testét és a környező természetet is megszentelik. Az Egyház minden további szent cselekménye lényegében e két működési forma egyikébe illeszkedik:

²⁵ V. VEDERNICOV, „A hagyomány problematikája az ortodox teológiában”, in *Zsurnal Moszkovszkoj Patriarhii*, nr. 10 (1961), 40, Nagy Szent Vazul nyomán (*A Szentlélekről*, 25. fejezet; ÓI 6, 137-140).

a Szent Lélek *lehívása* és a Szent Lélek *leereszkedése*. Az erkölcsi és lelki élet pedig, a hozzá tartozó tiltásokkal, erényekkel, bűnbánattartással együtt, melyeket az Egyház kánoni fegyelme szabályoz, megteremtik azokat a feltételeket, amelyek a hívő embereket felkészítik a Szent Lélek hatékony lehívására és fogékony befogadására, továbbá arra is, hogy e befogadás gyümölcsöt hozzon: Krisztus életének mintájára formálja az emberek életét. Általuk válnak képessé arra, hogy a Krisztussal való hasonlóságban előre haladjanak, a Vele való teljes kommunió felé.

De Krisztus üdvözítő tettei képezik az Egyház megszentelő tevékenysége egészének az alapját a Szent Lélek lehívása, befogadása és doxológiája által, illetve a hívő emberek erkölcsi és lelki élete egészének az alapját, vagyis az az erő, amire emberségünk Krisztusban szert tett; továbbá számtalan példa, amely Isten segítségnyújtásáról tanúskodik a Kinyilatkoztatás folyamán, az a bizalom, mely Isten emberek iránti szeretetének Krisztusban megvalósult állandóvá válására vonatkozik, s ami az előbb említett cselekedetekben mutatkozott meg, végül pedig abban való bizalmunk, hogy Krisztus feltámadt állapotában közel maradt hozzánk. A hívő emberek egész élete Krisztus példájának követése az Ő erejéből kifolyólag, az Ő szentsége felé való haladás az emberek megszentelése révén, előrelépés a természet automatizmusa és az általa nyújtott élvezetekhez való vétkes ragaszkodás alóli felszabadulás útján – amely feltétele a Krisztus végtelen szeretetet sugárzó Személyével és a többi emberi személlyel való igazi kommuniónak.

De a teljes Krisztusnak – Akit lényegében a Szentírás ábrázol – a Hagyomány általi közvetítése teremti

meg azokat a feltételeket, amelyek a Szentírás tartalmának folyamatos elmélyítéséhez és kifejtéséhez szükségesek. Ez viszont egy olyan elmélyítés és kifejtés, amely az Egyház keretén belül marad. E magyarázat alapvetően a Szentségek, a kultikus és lelki élet által történik, mert egy olyan elmélyítésről van szó, amely Ugyanazzal a Krisztussal való kommunióban történik, Aki végtelen lelki gazdagságot ajándékoz számunkra. Ez az egyházi Hagyomány, ami az apostoli Hagyományból sarjad, s megmarad annak keretében, mint dinamikus és egyszersmind önmagával azonos Hagyomány, mint aminek a lendülete az apostoli Hagyomány szilárd alapjából táplálkozik, avagy a teljes Krisztusból, amit ez utóbbi leír és közöl, egy olyan úton halad, melynek útjelző táblái az apostoli Hagyomány révén adottak azoknak a nélkülözhetetlen módoknak összességéként, melyek Krisztus Személyét, üdvözítő művét közlik, s ugyanakkor meg is nyitják lelkünket az Ő befogadására.

Lerinumi Szent Vince a Hagyomány fejlődéséről azt állítja, hogy az nem jelenti annak változását, hanem inkább „önmagában való növekedését”.²⁶ A Hagyomány folyamatos fejlődése egyfelől a Szentírást foglalja magában, másfelől pedig a Kinyilatkoztatás gazdag és egységes értelmének megvilágítását, amit lényegében a Szentírás őriz. A Hagyomány a Hitvallások rövid formái által fejlődik, de az Egyház megszentelő tevékenységének kibontakozó formája révén is, illetve a Szentírás magyarázatai által az Egyház történelme

²⁶ *Az igaz hit védelmében (Commonitorium)*, XXIII, 28 (PL 50, 668), in *Ókeresztény Örökségünk* 16 (ford. Csizmár Oszkár), JEL, Budapest 2011, 141.

során, amelyek az Apostolok igehirdetésének egészére vannak alapozva, s ami apostoli Hagymányként maradt fenn. Ahogyan Órigenész *A princípiumokról* c. művének negyedik könyvében fogalmaz, a hit szabályában (*regula fidei*) a hittételek rejtett fényét találjuk, amit a Szentírás szavai tartalmaznak.

Egy kortárs ortodox teológus mondja: „A Hagymány pneumatikus anamnézis, amely túl a szövegek gyakran túlságosan emberi tárgyiasításán, a Szentírás egységét és értelmét fedezi fel, Krisztusra mutatva rá, aki azokat önmagában összefoglalja és beteljesíti.”²⁷

Amennyiben a Kinyilatkoztatás a végső célt az általános feltámadásban és a Krisztus végtelen Személyével való örök kommunióban s így a kiteljesedésben látja, mely cél felé saját erőfeszítéseinkkel is haladunk az emberek közötti, egyre jobbra váló kapcsolatok által, s ha e célt tömören a Szentírás mutatja meg nekünk, akkor a Hagymány azt az utat teszi minden pillanatban kifejezetté, amit a Kinyilatkoztatás virtuálisan magában foglal mint a Krisztusban való kiteljesedésünk végcéljához elvezető utat.

²⁷ In *Contacts* nr. 48 (1964), 261.

B.

AZ EGYHÁZ MINT A KINYILATKOZTATÁS MEGŐRZÉSÉNEK ÉS GYÜMÖLCSÖZTETÉSÉNEK ESZKÖZE

1.

Az Egyház: a Kinyilatkoztatás megőrzésének
eszköze

A Hagymány ellenben nem állhat fenn az Egyház nélkül. Ha a Hagymány lényegében a Szent Lélek lehívása és leereszkedése az emberekre, valamint a Szentírás tartalmának apostoli és hiteles kifejezetté tétele, ami annak alapján történik, ahogyan azt a hívő emberek szakramentális és lelki életükben átélik és átültetik a gyakorlatba, akkor a Hagymány nem létezhet a Kinyilatkoztatásban *hívó emberek* nélkül, akik tehát hisznek Krisztusban és abban, hogy Ő a Szent Lélek által bennük munkálkodik. Ők viszont a Szent Lélekben nem egymástól elszigetelten kérik és kapják Krisztust. Nem egymástól elszigetelten hisznek az Ő eljövetelében és bennük zajló tevékenységében. Arra irányuló erőfeszítéseiket, hogy a Szent Lélek hívására és befogadására, illetve a Krisztus képére való formálódásukra erkölcsös élettel készüljenek, nem egymástól elszigetelten teszik. Mindezeket közösségben élik és valósítják meg, mely közösség az Egyház. Ennek a közösségnek az Apostolok idején kellett megszületni, hogy legyen, akiknek átadják a Kinyilatkoztatásnak e kifejezetté tételét, vagy hogy legyen, aki gyakorlatba ülteti azt,

vagy akinek a Szent Lélekben Krisztust közölni tudja. Vagyis ha az Apostolok igehirdetése és munkálkodása is a Kinyilatkoztatás részét képezi, az Egyházban, annak megalapítását követően, a Kinyilatkoztatás ezen kiegészítése folytatódott. Ezért állíthatjuk, hogy az Egyház a Hagyomány szubjektuma, aki gyakorlatában alkalmazza a Kinyilatkoztatást. Az Egyház a Hagyománnyal kezdődik, a Hagyomány pedig az Egyházzal.

Ugyanakkor viszont a Hagyomány szubjektuma egyzersmind Isten is. Amennyiben Isten a szubjektuma, az Egyház az a szubjektum, aki hordozza a Hagyományt vagy a Lélek munkálkodását, ami benne zajlik és általa adódik át a Hagyomány folyamatában és közvetítésével. Az Egyház viszont a Hagyomány aktív szubjektuma is, amennyiben folyamatosan kéri és befogadja a Lélek munkálkodását ugyanazon eszközök révén a hívő emberek nevében. Általuk fel is készül az Ő hívására és befogadására, erőfeszítéseket tesz, hogy a Lélek munkálkodása által egyre inkább Krisztus szerintivé formálódjon.

A Hagyomány nem kezdett volna el létezni az Egyház mint ennek szubjektuma nélkül, és nélküle meg is szűnne átadása és gyakorlatba ültetése, megszűnne a léte. Másfelől ellenben az Egyház nem kezdett volna el létezni és nem is létezne Hagyomány nélkül. A Hagyomány mint a Szentírás tartalmának folyamatos alkalmazása, vagy jobban mondva a Kinyilatkoztatás folyamatos gyakorlatba ültetése az Egyház egyik sajátossága. A Hagyomány mint *tartalom* azt a módot jelenti, ahogyan fennmarad Krisztus Kinyilatkoztatásának teljessége avagy Krisztus mint a konkrét Kinyilatkoztatás teljessége. A Hagyomány pedig mint *átadás* e tartalom hit által történő meghosszabbítását

biztosítja. De a Hagymány mindkét aspektusát az Egyház teszi lehetővé. A protestánsok elutasítva az Egyházat a Hagymányt veszítették el, egyrészt mint átadást vagy a hit eleven folyamatosságát, hisz az ember hite egy másik ember hitéből születik; másrészt úgy is, mint a Kinyilatkoztatás teljességét, mert nem fogadják már el a Szentírás teljes jelentését, melyet az Egyház kezdettől fogva a Hagymány által őrzött meg úgy, hogy annak egészét átültette a gyakorlatba.

De a Hagymány hívő gyakorlatba ültetése nélkül a Szentírás tartalma sem lenne már eleven és hatékony, nem lehetne többé lelki értelemben megérteni. A Hagymány által a Szentírás élő és hatékony marad, a Hagymány pedig az Egyházban való gyakorlatba ültetése révén létezik. Az Egyház az a közeg, amelyben a Szentírás tartalma vagy a Kinyilatkoztatás tartalma a Hagymány közvetítésével kikristályosodik. A Szentírásnak vagy a Kinyilatkoztatásnak szüksége van a Hagymányra mint tartalma aktiválásának eszközére, s mint arra a közegre, melyben kikristályosodik a Szentírás vagy a Kinyilatkoztatás tartalma. Ám az Egyháznak is szüksége van a Szentírára, hogy általa elevenné váljon, Krisztus megismerésében és a Benne való életben gyarapodjon, és gyakorlatba ültetése egyre több gyümölcsöt hozzon saját életében a Hagymány által. Az Egyház, a Szentírás és a Hagymány elválaszthatatlan egységet képeznek. A Szentírás az Egyház életébe a Hagymány közvetítésével épül be. A Szentírás a Hagymány által hozza végső gyümölcseit, és ölti magára a konkrét hétköznapi megélés formáját az Egyházban. Ám a Szentírás azért az Egyházban hozza végső gyümölcseit, mert a Szent Lélek által folyamatos benne a kezdeményezés, mely által teljessé teszi azt,

s amely folyamat nem más, mint a Hagymány. De a Szentírás ugyanakkor meg is követeli a Hagymányt. Ez utóbbiban a Szent Lélek tevékeny, amennyiben az Egyházban tevékeny, ahol azt a gyakorlatba ültetik át, és tevékenysége által a Hagymányt gyakorlatba ültető Egyházban a Szentírást is tevékennyé teszi, avagy ebből kifolyólag a Szentírás lesz az, amely rászorul az Egyházra. Az Egyház, a Hagymány és a Szentírás egyetlen egészzé fonódnak össze, és a Lélek munkálkodása ennek az egésznek a lelkét jelenti. Viszont ebben az egészben a Lélek az Egyháznak adja a kezdeményezést. Őt a Szent Lélek hozza mozgásba, és mozgása a Hagymányon belül és a Hagymány révén zajlik, a Szentírással való kapcsolat által pedig élővé lesz.

Az Egyház a Szentírás hiteles tartalmát az általa őrzött apostoli Hagymány fényénél magyarázza és alkalmazza. Ezáltal a Szentírás igaz magyarázatát és alkalmazását nyújtja. De e Hagymány formálta és tartja fenn az Egyházat, az Egyház pedig köteles megőrizni a Szentírás tartalmának hiteles jelentését úgy, ahogyan azt az apostoli Hagymányban kapta, s amelytől nem térhet el.

A Szentírás az Egyház által létezik, az Egyház keretén belül nyer alkalmazást. Nélküle nem lett volna. A Szentírás kánonját az Egyháznak, az Egyház tanúságtételének köszönhetjük. A Szentírást az Egyházban írták, és az Egyház volt az, aki apostoli hitelességéről tanúskodott. Az Egyház közvetlen eredete az Apostolok munkálkodása, melyet a Kinyilatkoztatás és az apostoli Hagymány első alkalmazásában a Szent Lélek ösztönzött és vezetett. Az Egyház nem a Szentírás közvetítésével jött létre. A Szentírás született az Egyház szívében, az Egyház lelki épülése érdekében

az apostoli Hagymány egyes részeinek írásba foglalásaként, a Kinyilatkoztatás egyes részeinek írásban történő rögzítésével avégett, hogy a Hagymány egésze által közvetített, hiteles Krisztusból táplálja és ugyanebben a Krisztusban megőrizze az Egyházat.

Az apostoli Hagymány az Egyházzal együtt jelenik meg, az Egyház pedig a Hagymánnyal együtt mint a Kinyilatkoztatás gyakorlatban való alkalmazása. Ezért nem lehet megállapítani, hogy melyik tartja fenn a másikat, s csak elméletileg lehet különbséget tenni közöttük. Ám a Szentírás nem az Egyházzal együtt születik meg, hanem utólag, az Egyházban lát napvilágot. Az Egyház az, aki kezdettől fogva garantálja, hogy a Szentírás a Hagymány hiteles része. S ebből adódóan védelmébe veszi, ahogyan a Hagymányt is őrzi, és felelősséget vállal érte. Később viszont ebből a Szentírásból táplálkozik is, ahogyan Hagymányának egésze is táplálékul szolgál számára.

Az Egyház a Hagymánnyal együtt jelenik meg, mert a Hagymány a hívő emberek közösségében megtestesülő Kinyilatkoztatás. A Kinyilatkoztatás csak a hívő emberek közösséggé formálásával egyidejűleg tud kézzelfoghatóvá válni, akik elfogadják azt, és életre váltják. Nem létezik olyan emberi közösség, amely még azelőtt fogadná el a Kinyilatkoztatás gyakorlatba ültetését, hogy ne kezdte volna már korábban, mint Hagymányt, ténylegesen átültetni a gyakorlatba. A Hagymány gyakorlati alkalmazásának hiteles, alapvető és normatív formája maga szintén a Kinyilatkoztatással függ össze, amely elérkezett végkifejletéhez, hatékony működésének kiindulópontjához. A Hagymány emiatt változhatatlan, s ebből kifolyólag lehetetlen annak elhagyása, hisz valaminek

a megváltoztatása vagy elhagyása a Kinyilatkoztatás megrövidítésével lenne egyenlő, torzulna ezzel hiteles és a maga teljességében történő alkalmazása, s végeredményben ez az Egyház megcsonkítását jelentené.

Az Egyház maga mint egy emberi közösség által megélt és kézzelfoghatóvá vált Kinyilatkoztatás ez utóbbi részét képezi, azt a végkifejletet ugyanis, melyben a Kinyilatkoztatás lezárul, és elkezd gyümölcsöt hozni. Szükség volt arra, hogy az Isten Fia eljusson üdvözítő vagy kinyilatkoztató művének végpontjához, emberként való feltámadására és mennybemenetelére ahhoz, hogy elküldje Lelkét, s így ezt az állapotát avagy végső kinyilatkoztatását megismertesse az emberekkel, megalapítva a Szent Lélek emberekbe való leereszkedésével egyidejűleg az Egyházat. Ha Krisztus Lelkének leereszkedése – mint a Krisztusban teljességgel megváltott emberség sugárzó hatékonyságának megnyilvánulása – a Kinyilatkoztatás utolsó aktusát jelenti, vagy az emberiség Krisztusban történt megváltásának utolsó tettét, az Egyház konkrét megszületését, ahol elkezdődik a Krisztusban teljességgel megváltott emberség hatékonyságának kiterjesztése, akkor maga az Egyház is a Krisztusban történt megváltás kinyilatkoztatásának utolsó aktusához tartozik. A Kinyilatkoztatás szüli világra az Egyházat, azt a konkrét és folyamatos közeget, ami által a Krisztusban megváltott emberség kiterjed. Az Egyház e célból hozza létre lényegi struktúráinak teljes szervezetét, mely művet a korai Hagyomány révén teljesítette és gyakorolta. Ennek csupán egy részét foglalták később írásba az Újszövetségi Szentírásban. Az Egyház, megőrizve így az apostoli Hagyományt, a Kinyilatkoztatás teljességét is megőrizte, mégha más-résről ez utóbbi művének tekinthető.

Az Egyházat Krisztus alapítja, Akiben a tettek és szavak révén valósuló Kinyilatkoztatás koncentrálódott, és eljutott a csúcspontjára. Ám a Kinyilatkoztatás az Egyházban arra vonatkozó részét illetően továbbra is kiegészül, amely a hívő emberek Krisztussal való egyesülésének kikristályosodási formáját jelenti, vagyis lényegi struktúráinak formáját illetően, amelyek a Kinyilatkoztatás legmegfelelőbb gyakorlati alkalmazásaként szervesen kapcsolódnak annak tartalmához. Az Egyház továbbra is az a közeg marad, melyben a Kinyilatkoztatás gyakorlatba való átültetése zajlik a világ végezetéig, s melynek közvetítésével a hívő emberek Krisztus üdvözítő hatalmát kapják ajándékba a Szent Lélek által. Az a közeg marad, amelyben egyes emberek Krisztust kérik és kapják, Őbenne növekednek, és Hozzá mint életpéldához válnak hasonlókká. Ebben az értelemben a Szent Lélek leereszkedése az üdvözítés Krisztusban megvalósuló tervének végén, ennek az üdvtervnek avagy a Kinyilatkoztatás gyakorlatba való átültetésének új korszakát vezeti be s kezdi el, mely korszak egészen a világ végezetéig tart. Ez a Hagymányként munkálkodó Kinyilatkoztatás korszaka. A Kinyilatkoztatás e hatékony működésének szubjektuma a Szent Lélek az Egyház által, avagy az Egyház a Szent Lélek által. Az Egyház a Szent Lélek nélkül nem született volna meg, és nem állna fenn folyamatosan, akként a közegként, amelyben a Kinyilatkoztatás hatékony működése folytatódik. A Szent Lélek az, Aki elvezetett a Kinyilatkoztatás tartalmi szempontból való lezárására, létrehívva az Egyházat lényegi struktúráival együtt mint Krisztus testét, s Ő az, Aki továbbra is megőrzi a Kinyilatkoztatás hatékonyságát az Egyház révén. Krisztus mennybemeneteléig a Kinyilatkoztatás

a maga teljességében Krisztusban konkretizálódott. Pünkösdkor az Egyház létrehozásával és Pünkösdöt követően a Szent Lélek Krisztust ismerteti meg velünk, vagyis mindazt, amit Ő jelent számunkra, illetve azt, ahogyan elhalmoz javaival. Az Egyház létrehozásának aktusa a Szent Lélek által és struktúráinak részletezése az Apostolok révén mint Istennek irántunk való teljes jósága, mely Krisztusban rendelkezésünkre áll, különbözik a Kinyilatkoztatástól. Az Egyház létrehozása és struktúráinak megszervezése számunkra, hívő emberek számára teszi lehetővé Krisztus javainak közvetítését.

A Szent Lélek ebben az értelemben folytatja Krisztus Kinyilatkoztatását Egyházat létrehozó aktusával és struktúráinak gyakorlati megszervezésével vagy azok kezdeti gyakorlása révén. Ugyanaz a Lélek az, Aki fenntartja az Egyházat a Kinyilatkoztatás hatékonyságának állandó közegeként, mely Krisztusban mint tartalom és mint a gyakorlatba való átültetés módja egyszer lezárult, avagy teljességre jutott. Ezáltal a Szent Lélek megőrzi az Egyház hűségét a Krisztusban lezárt Kinyilatkoztatás iránt, valamint a Szentírás és a Hagyomány iránt, amely Krisztust jeleníti meg, és Krisztust közli. Ez utóbbiakat pedig mint ugyanannak az egésznek a részeit és aspektusait őrzi meg.

Az Egyház a Kinyilatkoztatás szívében mozog, avagy a Szentírás és a Hagyomány belsejében; a Szentírás az Egyházon és a Hagyományon belül tárja fel tartalmát; a Hagyomány az Egyház keretén belül él. Maga a Kinyilatkoztatás az Egyházon belül hatékony, és az Egyház a Kinyilatkoztatás szívében eleven. Viszont ez az összefonódás ugyanannak a Szent Léleknek, Krisztus Lelkének a tevékenységétől függ, Aki a Kinyilatkoztatás vagy üdvözítő műve során kísérté Krisztust,

elvezette annak végkifejletéhez az Egyház létrehozásával. Sugalmazására rögzítették írott formában a Kinyilatkoztatás egy részét, és az Ő hatására egyesülnek Krisztussal a hívő emberek, Átala növekedik Krisztus bennük. Ő az, Aki továbbra is fenntartja az Egyházat mint Krisztus testét, továbbra is ösztönzi a Kinyilatkoztatás mint Hagyomány változatlan tartalmának életre váltását, valamint segít az Egyháznak abban, hogy elmélyítse a Kinyilatkoztatás és a Szentírás tartalmának ismeretét és megélését.

Az Egyház azért érti meg tévedhetetlenül a Kinyilatkoztatás értelmét, mert ő maga a Kinyilatkoztatás vagy a Szent Lélek műve, mert a Kinyilatkoztatás bensőjében mozog, szerves egységet alkot azzal. A Szent Lélek munkálkodik benne, Aki Krisztussal együtt a Kinyilatkoztatás szerzője, az Egyház létrehozója és a Szentírás sugalmazója: segíti az Egyházat, hogy a Kinyilatkoztatás tartalmát avagy Krisztust – ajándékainak teljességével együtt – megértse, valamint hiteles módon és a gyakorlatba átültetve elsajátítsa. Azért érti meg a Kinyilatkoztatás tartalmának hiteles értelmét, mert a Lélek megőrzi benne a Kinyilatkoztatás megélt teljességének evidenciáját, ami Krisztusban konkretizálódik. Nem létezhet teljes Egyház anélkül, hogy jelen ne volna benne Krisztus istenemberi teljességének evidenciája. E teljesség evidenciája csakis az Egyházban mutakozhat meg és lehet tevékeny. E teljesség a Szent Lélek közvetítésével mutakozik meg és válik aktívvá. Ezért állítja Szent Iréneusz: „Ubi ecclesia, ibi Spiritus Sanctus et ibi veritas” (seu Christus), magyarul „ahol az Egyház, ott a Szent Lélek, és ott az igazság” (vagyis

Krisztus), valamint: „Ubi Spiritus, ibi ecclesia et veritas”, vagyis „ahol a Lélek, ott az egyház és az igazság”.²⁸

A szent pátriárka, Hitvalló Niképhorosz így fogalmaz: „Az Egyház Isten háza, ahogyan Szent Pál Apostol mérlegel, amikor Timóteusnak írva azt állítja, tudnunk kell, «hogyan működünk együtt Isten házában, amely az élő Isten egyháza» (1Tim 3,15). [...] Így tehát, mint-hogy isteni e ház, a magas hegyek csúcsán lett alapítva (Zsid 12,18–20). Azokról mondják, hogy Isten Egyháza rájuk mint a hit alapjaira van építve, akik eljutottak a Próféták és Apostolok kontemplációjának magasára, vagyis figyelmüket elmélkedéseikre és gondolataikra szegeznek, akik a földiek és lentiek fölé emelkednek, s akiket [e ház] ragyogó módon áthatott.”²⁹ Ugyanaz a szent jelenti ki, hogy maguk az Apostolok, minthogy az Egyházban vannak, ahol a Szent Lélek munkálkodik, Krisztus által az Egyházból lettek küldve, avagy az által a Krisztus által, Aki az Egyházban a Szent Lélek közvetítésével tevékeny. „Sionról jön a tanítás, és az Úr igéje Jeruzsálemből” (1z 2,3). Ebből a versből indul ki, és az Egyházra mint a mennyei Jeruzsálem képére alkalmazza: „Hisz ebből az érzékelhető Jeruzsálemből, mint ami a fenti Jeruzsálem képe, jött az isteni ige elő nyilvánvaló módon, amely meghódította a világ minden határát. Hiszen benne valósultak meg a megváltás misztériumai. [...] Belőle kaptak küldetést a Szent Apostolok is, hogy menjenek és tanítsák a nemzeteket, hogy azt a síma, egyenes és üdvözítő utat számukra megtisztítsák.”³⁰

²⁸ IRÉNEUSZ, *Az eretnokségek ellen* III, 24,1; PG 7, 966 C.

²⁹ *Védőbeszéd a szent képek érdekében*, in PG 100, 660 B és C.

³⁰ Uo., 661 B.

2.

A hittételek mint az üdvterv tanbeli kifejezései,
mely tervet Isten Krisztusban nyilatkoztatta ki és
valósította meg, s ami az Egyház által terjed
és hoz gyümölcsöt

A keresztény hittételek formájukat tekintve megváltásunk és átistenítésünk tervének mozzanatai, melyeket az isteni és természetfeletti Kinyilatkoztatás tartalmaz és valósít meg. E Kinyilatkoztatás Krisztusban jutott el csúcspontjára, az Egyház őrzi meg, hirdeti és alkalmazza a gyakorlatban, magyarázza vagy definiálja azt. Következésképp, a hittételek olyan hitbeli igazságokat jelentenek, amelyek szükségesek az üdvösséghez. A kereszténység számára egyetlen üdvözítő igazság létezik, amely mindet magában foglal: Jézus Krisztus, az Istenember. Sajátos értelemben a mindent magában foglaló igazság a Szentháromság, a legfelsőbb Személyek kommunioja; viszont a Szentháromság Isten Fia által munkálja üdvösségünket, azon isteni hüposztaszis által, mely egyesíti önmagában az istenséget és az emberséget, össze kívánva gyűjteni Önmagában mindeneket. Az isteni *Logos* képezi mindenek eredetét és alapját, Benne áll fenn létezésük és értelmük, és megtestesülése révén gyűjt össze minden teremtményt Önmagában. A hittételek tehát Krisztust és mindenek rekapitulációjára vonatkozó munkálkodását teszik kifejezetté. Jézus maga mondta: „Én vagyok az igazság” (Jn 14,6).

a. A hittételek mint az üdvözítő hit kinyilatkoztatott igazságai

Láttuk, hogy a természetes hittételek, mint a létezés valamennyi végső értelme, hordoznak ugyan egy belső evidenciát, mégis szükségük van a hitbeli elfogadásra is. A hittételek által kifejezett természetfeletti Kinyilatkoztatás a létezés megannyi végső értelmét pontosítja, és konkrét módon mutat rá beteljesedésük lehetőségére, sőt, valóságos beteljesedésükre is Krisztusban, valamint haladásunkra is afelé, hogy a hozzánk Krisztusban és a Szent Lélekben leereszkedett Isten segítségével azokat magunkévá tegyük és elérjük.

Ezek a pontosabb és teljesebb értelmek, amelyek Krisztusban beteljesedtek, és beteljesedőben vannak bennünk, *evidensebbek* a természetes hittételeknél. Ez annak köszönhető, hogy a természetfeletti Kinyilatkoztatás közvetítői és azok, akiknek ezt közvetítették, megtapasztalták Istent, továbbá azon természetfeletti tetteknek is, amelyek ezen Kinyilatkoztatást kísérik.

Ám ezek nagyobb mértékű evidenciája elfogadásuk révén nem teszi fölöslegessé a *hitet*. Ellenkezőleg, az azokra irányuló várakozás hite annál nagyobb, minél nagyobb azok nyilvánvaló volta. Létezik tehát összefüggés evidenciájuk mértéke és az azokat elfogadó hit mértéke között. Egyik is, másik is a Szent Lélek munkálkodásának a hatása.

A természetes hittételek esetében nyilvánvaló voltuk vagy igazságuk jelentésük függvénye, mely természetes módon kötelező erővel hat. A természetfeletti hittételek esetében evidenciájuk nem jelentésük függvénye, nem természetes módon gyakorolnak ránk kötelező hatást. Evidenciájuk Isten önfeltáró

tettének vagy tettei sorozatának a függvénye. Avagy evidenciájuk olyan *tettek* vagy tettek azon sorozatának a függvénye, amely által Isten Önmagát teszi nyilvánvalóvá. Isten saját kezdeményezéséből nyilatkoztatja ki Önmagát, vagy nyilatkoztatja ki ezen hittételeket, amit a Kinyilatkoztatás közvetítői érzékelnek. És ez teszi azokat evidensekké. Jelentésük ebből a tartalomból nyer megvilágítást, amelyet e Kinyilatkoztatás tár fel. A Kinyilatkoztatás viszont úgy valósul, hogy mint aktus önmaga teszi önmagát nyilvánvalóvá. Ha a természetes Kinyilatkoztatás rendje: *jelentés*, tehát evidencia vagy igazság vagy *létezés*, akkor a természetfeletti Kinyilatkoztatás rendje fordított: kinyilatkoztató *tett* vagy *létezés* vagy evidencia vagy igazság, tehát *jelentés*.

A természetfeletti Kinyilatkoztatásban Isten személyes, megváltó valósága igen fokozott erővel hat ránk. Az evidencia vagy annak igazsága, amely ránk kötelező erővel fejt ki hatását, arányos valóságának súlyával, amely a Kinyilatkoztatásban tárul fel számunkra.

Így tehát, ha a hit a természetes Kinyilatkoztatásban az ember életének saját maga által megállapított valamennyi értelmének vagy evidenciáinak az eredménye, a természetfeletti Kinyilatkoztatásban azt Isten személyes valóságának evidenciája vagy igazsága hozza létre. Ez utóbbi emberi erőfeszítésektől függetlenül kötelező erővel hat az emberre. A természetfeletti Kinyilatkoztatás képezi ezért a keresztény hittételek elfogadásának legerőteljesebb motívumát.

Az a valóság, amely a természetfeletti Kinyilatkoztatásban hatással van ránk, a személyes isteni *Logosz*, Aki az ószövetségi Kinyilatkoztatásban megtestesülés nélküli módon, az újszövetségi Kinyilatkoztatásban megtestesülve van jelen. Benne válik számunkra

ismertté megváltásunk minden igazsága, mint amelyek léteznek és tevékenyek, továbbá mindenek beteljesedésre váró értelme. A természetes Kinyilatkoztatás folyamán a gondolkodás révén jutunk el Hozzá. Ám a személyes Logosz mint életünk értelme erre a gondolkodásra is hatással van. Persze a természetfeletti hittételekben kifejezést nyerő jelentés világosabb és evidensebb.

A természetfeletti Kinyilatkoztatás hittételeinek jelentése sokkal világosabb, mint a természetes hittételeké, hisz nagyobb mértékben vet fényt Isten *Személy* mivoltára, Aki a létezés értelmének teljessége, s Aki mindeneknek értelmet ad. Ám ez azért van így, mert az, aki befogadja a Kinyilatkoztatást, és az, akinek közvetíti, a legfelsőbb személyes létezéssel kerülnek kapcsolatba, Aki önmagában evidens. Benne látják biztosítva mindenek értelmének beteljesedését, avagy az örök életet, amely után egyébként vágyakoznak.

Viszont itt is igaz, hogy annak a valóságnak az igazsága, amely mindeneknek értelmet ad, csak annak tárja fel Önmagát, aki *megnyílik* számára. Az általa kifejtett hatás, még ha oly erőteljes is, nem érvényesül természetes szükségszerűséggel a Kinyilatkoztatás közvetítőjénél vagy annál, akinek e közvetítő közli. Egy személy csakis akkor tárja fel önmagát, vagyis csak annak nyílik meg, aki maga is megnyílik. Ez összefügg a Kinyilatkoztatásnak mint személyek közötti relációnak a természetével. Egy személy nem tárulkozik fel, ha magam nem vagyok nyitott feléje. Az isteni Személy pedig annál kevésbé. De mihelyt létezése ki lett nekem nyilatkoztatva, oly mértékben evidenssé, igazzá és más létfokozattá válik számomra, hogy nélküle már nem lelem létezésem értelmét. Élhetek értelmetlen,

kegyetlen életet, ám ez a létezés kinszenvedést jelent számomra. Az alsóbb létszintek azért bírnak értelemmel, mert az emberért léteznek. Ellenben az ember létezésének mákszemnyi értelme sincs, ha nem akar senkiért sem létezni. Hitvalló Szent Maximosz ezért állítja azt, hogy bármely dolognak van értelme, rációja, kivéve a rosszat, amely pozitív módon semmiért sem létezik. Az értelmesség a létezés alapköve. Igazság és az igazság evidenciája lakozik benne. Ám a személy életének összehasonlíthatatlanul fontosabb az értelme, mint a dolgoknak. A személy kölcsönöz értelmet azoknak. A keresztény hit szerint a mindenek léte számára abszolút szükséges értelmesség forrása az isteni Személy. Ő ad értelmet mindeneknek. Az Ő léte nem pusztán ontikus, hanem *ontologikus*. S az Ő természetfeletti Kinyilatkoztatása nem szükséges ahhoz, hogy tudomásunk legyen Róla és saját egzisztenciánk értelméről.

A legmagasabb rendű kinyilatkoztatott Személy magában foglalja Önnön evidenciáját, viszont hit nélkül nem hat ránk kötelező erővel. Hiszen a legmagasabb rendű Személlyel vagy Igazsággal való kapcsolat nem jöhet létre anélkül, hogy az ember szabadon megnyílna. Az Ő evidenciája egy olyan tény, ami a szabad elfogadás vagy a hit számára tárul fel.

A személy egyszerre van közel és távol; megnyitja benső kincstárát, és ismertté teszi magát; avagy nem nyitja meg e benső kincstárt, és nem válik ismertté, rejtve marad. De csakis annak nyílik meg, aki maga is megnyílik számára. A keresztény hit igazsága a legmagasabb rendű Személy kincstára, amelyet annak nyit meg, aki a hit által megnyílik számára. E megnyílás

az amellelt meghozott szabad döntést jelenti, amit mérlegelésem során igaznak fogadok el.

A hit alapja a Kinyilatkoztatás, ellenben a Kinyilatkoztatás nem történik meg hit nélkül. Ezek *kiegészítik* egymást. Nem a hit hozza létre a Kinyilatkoztatást, viszont mintegy az ember azon előérzetéből sarjad ki, mely megsejti a legmagasabb rendű Személy önfeltáró szándékát, *engedve* azt, hogy kinyilatkoztatásának pillanatában teljes mértékben kifejezze Önmagát. Ez hasonló ahhoz a helyzethez, amikor nem az én hitem hozza létre embertársaim egyikének az önfeltárását, annak megosztását, ami belső világához tartozik, s életet ad számomra. Viszont ez az önfeltárukozás nem történik meg, ha nincs meg bennem annak egyfajta előérzete, hogy ő képes és hajlandó is önmagát feltárni, s ha nem várok ezen erre, tehát ha hiányzik belőlem az az előérzet és várokozás, mely mihelyt az illető feltárja önmagát, hitté változnak bennem. A Kinyilatkoztatás és hit még ezen előzetes fázisukban is kölcsönösen ösztönzik egymást. Maga Isten alkotta úgy meg az emberi természetet, hogy az a hit által be tudja fogadni az Ő kinyilatkoztatását.

b. Az Egyház által őrzött és hirdetett, gyakorlatba ültetett vagy gyümölcösztetett, magyarázott és definiált hittételek

A hittételek elfogadásának elsődleges alapját az a tény képezi, hogy a természetfeletti Kinyilatkoztatás révén kapjuk őket, melyben a személyes isteni valóság saját kezdeményezéséből gyakorol hatást az emberi lényre.

Elfogadásuk második alapja az, hogy az Egyház őrizte meg, hirdette és ültette át a gyakorlatba, avagy gyümölcsöztette és magyarázta, valamint definiálta ezeket, vagyis az a Krisztusban hívő közösség, amely a Szent Lélek leereszkedésével és az Apostolok révén jött létre, Krisztus parancsa alapján, rögtön a természetfeletti Kinyilatkoztatás Benne történő lezárását követően. Az Egyház létének kezdete is a Kinyilatkoztatáshoz tartozó tény volt, amely ugyanazt az erőteljes hatást gyakorolta azokra, akik e nyitány alapján úgy döntöttek, első tagjaivá szeretnének válni, mint ami a főntről származó, hatalmas lelki kezdeményezések sajátja. A Kinyilatkoztatásnak mint szónak a közlése egy fenti kezdeményezés által egyes individuális személyekre kifejtett erőteljes hatás révén valósult meg. Az Egyház létrehozásának aktusában egy ehhez hasonló, teljes emberi közösséget érintő hatás működik. Azon tettek során, amelyek Izrael népét az Ószövetség Egyházává egyesítették az Egyiptomból való kivonulás, a pusztai vándorlás és Kánaán elfoglalásának idején, valami hasonló dolog történt.

Ellenben Pünkösdkor a Kinyilatkoztatás aktusa nem egy nemzeti vallásos közösséget forraszt egyggyé. Inkább arról van szó, hogy Krisztusnak mint Istennek a teljes jelentősége, Aki testté lett, feltámadt és felment a mennybe mindenek megváltása végett, a Belé vetett közös hit által, e közös hit felé vonzva őket, most egy vegyes összetételű gyülekezet lelki látószögébe helyeződik. Ha azok a kinyilatkoztató aktusok, amelyek Izrael népe vallásos közösségét megalapították, arra irányultak, hogy képessé tegyék őt egy olyan lelki látásra, amellyel felismeri, hogy állandóan Isten vezeti, akkor Pünkösdkor az egyetemes Egyház egy olyan

aktus által jön létre, mely a jelenlevők gyülekezetének lelki látószögébe Krisztust helyezi: Krisztusnak közöttük és utódaik között való megváltó és folyamatos jelenlétét mindazok üdvözítése érdekében, akik csatlakozni fognak hozzá.

Az Egyház az Apostolok idején mindvégig tudatában volt, hogy Krisztus láthatatlanul és hatékonyan jelen van benne, ami azzal egyenlő erővel hatott rá, mint amit a Kinyilatkoztatás fejt ki benne mint közösségekben. Ennek tudata folyamatos volt az Egyházban, és azt követően is megmaradt; ám már nem úgy tapasztalja a Kinyilatkoztatás hatását, mint cselekedetek újabb sorozatát, melyek lényegében új tartalmakat közölnek vele, hanem egy olyan *folyamatos* aktusként tapasztalja, amely által Ugyanaz a Krisztus van szüntelen jelen közöttük, kegyelmének és igazságának minden kincsével együtt. Az Egyház egy olyan lelki fogékonysággal rendelkezik, amelyet a Szent Lélek tart fenn benne. Az Egyháznak a Szent Lélek adott konkrét létezését, amikor a legelső embereknek, akik hittek és csatlakoztak Krisztushoz, lelki látószögébe helyezte megváltó jelenlétét. A Szent Lélek úgy tartja fenn az Egyházat, hogy Krisztus változatlan munkálkodó jelenlétének evidenciáját szüntelen szemünk elé tárja. Az Egyház átéli Krisztus munkálkodó jelenlétének erőteljes hatását, ahogyan a Kinyilatkoztatás közvetítői és Izrael népe megtapasztalták Isten kinyilatkoztató tetteinek hatását. A különbség pedig az, hogy e hatás révén nem olyasvalamit kapnak, ami lényegében mindig új, hanem Ugyanannak a Krisztusnak a végtelen gazdagságát, Akiben a Kinyilatkoztatás teljessége sűrűsödik össze és ér célba.

Ezért a hittételek Egyház általi megőrzése, hirdetése és átültetése a gyakorlatba vagy gyümölcsöztetése, magyarázása, valamint definiálása elfogadásuk másik alapját képezi azok számára, akik tagjai, illetve azok számára, akik tanúságtételükre hittel megnyílnak. Mert ez a megőrzés, hirdetés és átültetés a gyakorlatba vagy gyümölcsöztetés, magyarázás, valamint definiálás arról tesz tanúságot, hogy ők a Krisztusban össze-sűrűsödő Kinyilatkoztatás teljességének ugyanazon hatását tapasztalták meg, mint azok, akik Pünkösdkor az Egyház első tagjaivá váltak a Szent Lélek leereszkedése révén. A Kinyilatkoztatás az Egyház által marad hatékony; az Egyház az a közeg, amelyben a Kinyilatkoztatás hatékony működése folyamatosan fennáll. Az Egyház elevenen őrzi a Kinyilatkoztatást, a Kinyilatkoztatás teszi elevenné az Egyházat. A Kinyilatkoztatás ekképp *egyházi* jelleget ölt magára, kifejezései és hittételei az Egyház kifejezéseivé és hittételeivé lesznek.

c. A hittételek szükségesek az üdvösséghez

Már az előzőleg elmondottakból kitűnt, hogy nem létezik üdvösség az emberi lény számára a legmagasabb rendű Személlyel való kommunikáción kívül. Ezen kívül nem talál más erőforrást lelki megerősödése számára, illetve arra vonatkozóan sem, hogy személyként örökre megmaradjon anélkül, hogy a természet szintjére vagy majdnem arra a létszintre redukálódna.

A keresztény hit dogmái ráadásképp tovább pontosítanak, amikor leszögezik, hogy az ember üdvössége mint örökkévaló boldog létezés akkor van biztosítva,

ha a legmagasabb rendű Személlyel való kapcsolata annyira szoros, hogy ennek következtében visszavonhatatlan módon átjárják az isteni erők és sajátosságok, az ember úgynevezett megistenülése révén. Hisz ez teszi őt az isteni sajátosságok és erők Istennel való közös hordozójává, amelyek teljességgel megakadályozzák az emberi test romlásnak indulását.

Így tehát a hittételek szükségesek az üdvösséghez, hisz Krisztust megváltó munkálkodásában fejezik ki. De Krisztus csak akkor üdvözít minket, ha megnyílunk Számára, ha hiszünk Benne. A keresztény hittételek tehát Krisztus megváltó tevékenységének erőit fejezik ki, azzal a feltétellel, hogy higgyünk abban, amit azok kifejeznek.

d. A hittételek mint az ember Jézus Krisztusban történő megváltása és átistenítése tervének kifejezései

A korábbi megfogalmazásokban Isten Személy karakterét hangsúlyoztuk, Aki feltárja Önmagát és az emberi személy Vele létrejövő, hit általi kapcsolatának szükségességét üdvösségéhez, továbbá azt a tényt, hogy e kommunikáció lehetséges és meg is valósul azáltal, hogy az isteni Személy az ember létszintjére ereszkedik le *Krisztusban*.

Ám a korábban mondottak arra is fényt derítettek, hogy a keresztény ember számára a hitétel nem vet gátat az emberi lény szabad lelki fejlődése elé, hanem ellenkezőleg, a hitétel őrzi meg az effajta fejlődés képességét. A keresztény dogmák jelentik annak biztosítékát, hogy a hívő ember személyként megőrizze szabadságát, hogy a természet ne gyűrje őt maga alá,

s hogy ne oldódjék fel abban. A keresztény hittételek ellenben *megalapozzák* a hívő ember lelki fejlődését a szabadság közegében, mert azok az Istennel mint személlyel való *kommunió* kifejezései. Az interszónális kommunió pedig eminens módon is a szabadság szférája, habár egyszersmind a hit területe is. Ezért állítja Alexandriai Szent Kürillosz, hogy azok, akik Isten fiaivá válnak, „a hit szabadságába nyernek befo-gadást”, melynek székhelye „Isten háza”.³¹

Ezzel nem azt szerettük volna állítani, hogy a keresztény hittételek nem alkotnak maguk is egy rendszert, vagyis egy egységes szellemi egészet, amit egymástól megkülönböztethető részek képeznek, melyeket szintén egységes értelem hat át. Ezek a rész-mozzanatok vagy hittételek tartalmának bemutatása egyenlő annak a rendszernek vagy szellemi szerves egységnek a bemutatásával, amit azok alkotnak.

A dogmák rendszerét nem elvont princípiumok alkotják, hanem Krisztus eleven egysége, azé a Személye, Akiben az Istenség és a teremtet világ egyesül, Aki e kettőt egyesíti. S amilyen mértékben Krisztus, az *istenemberi Személy* jelenti a mindent magában foglaló rendszert, ugyanabban a mértékben jelenti e rendszer nyitottságát és szabadságot ösztönző voltát azok számára, akik Általa szeretnék elnyerni az üdvösséget.

A *szabadság* által pedig a rendszer folyamatosan és valóságos módon *nyitott* az újra. Nyitott azok számára, akik meg szeretnék ismerni, hogy haladjanak az örök élet lelki végtelenségének tere felé, amit akkor élünk át a maga teljes gazdagságában, amikor belépünk abba,

³¹ ALEXANDRIAI SZENT KÜRILLOSZ, *Magyarázat Szent János evangéliumához*, V, 8, 34 és 35 (PG 73, 864).

az Istennel mint végtelen Személlyel való kommunió által; amit mindig új és kimeríthetetlen tapasztalatban és örömben élünk át, amely nem megkövesedést jelent, hanem olyan életet, amely végtelenül felülmúlja a megkövesedés és a mozgás általunk ismert jelentését.³² E megnyílás a végtelen és soha el nem múló élet felé az ember Krisztusban való feltámadása által történik, Aki Isten, Aki emberré lett, hogy hozzánk közel jöjjön, és Aki emberként feltámadt, hogy mindannyian fel tudjunk támadni a Vele mint Istennel való örök kommunióra, a velünk közös embersége révén. Alexandriai Szent Kúrillosz mondja: „Krisztus számára, aki (emberként) egy véget nem érő életre támadt fel, az emberség általános határai megszűntek, s az emberség a romolhatatlanságba és a halhatatlanságba lépett be.”³³

Ez az az átfogó gondolat is, amely minden keresztény hittételt egyetlen rendszerbe fog össze: a személyes Istennel való egyre bensősebb kommunió elősegítése, Aki evégett lett emberré. Mindenek e tökéletes kommunióját Krisztusban, s tehát egymás között is, nevezik mennyek vagy Isten Országának, vagyis a teljes szeretet tökéletes rendjének. Másképp fogalmazva, a keresztény hittételek mindazon értelmes teremtmény átistenítésének tervét fejezik ki, akik ezt akarják, s aminek végleges és tökéletes formája Krisztusban valósult meg. Teljesedését tekintve e terv nem más, mint az Istennel való egyesülés utáni vágyunk pontosítása és valós beteljesítése.

³² HITVALLÓ SZENT MAXIMOSZ, *Ambigua*, PG 91, 1220 C – 1221 B.

³³ ALEXANDRIAI SZENT KÚRILLOSZ, *i.m.*, VII, 10, 2, in PG 74, 9.

Az az egység, amit a keresztény dogmák alkotnak, minden más egységes eszmerendszertől különbözik, egyrészt azon tény által, hogy a hívó ember számára végtelen fejlődés, vagyis az igazi üdvösség perspektíváját tárják fel, másrészt annak révén, hogy e perspektíva és az ahhoz szükséges erő Krisztusban, az isteni Személyben valóságosan adott, Aki egyszerismind az isteni végtelenséggel kommunióban levő ember is. Voltaképpen Krisztusban sűrűsödik és valósul meg a maga teljességében mindaz, amit a keresztény hittételek kifejeznek: az az isteni végtelenség válik kifejezetté, amelyben az Ő emberi természete részesedik, s amelyben ezen emberi természet által mindannyian képesek részesedni.

A keresztény hittételek nem egy olyan tanrendszert képeznek, amely perspektíváját tekintve véges, és véges megvalósításában függ az embertől, hanem Krisztus valóságát értelmezik emberek felé történő kiterjedésének folyamatában. Mint ilyenek a legevidensebb Kinyilatkoztatást fejezik ki, mert szeretetével és hatalmával *Krisztus* mint tökéletes *istenemberi* valóság fejt ki hatását.

e. A hittételek alapja: a Szentháromság – a tökéletes szeretet kommuniója

Viszont Krisztus Személyének valósága által, amely az emberek számára elérhető területre érkezett, s evidenciájával ránk hatást gyakorol, maga a *Háromság* fejt ki hatását vagy nyilatkoztatja ki Önmagát teljes mértékben. Krisztus Önmaga által az Atyát és a Lelket mutatja meg számunkra, és Velük együtt hajtja végre

az emberiség felemelésének tervét a Szentháromsággal való örök kommunióra, Amely Maga a tökéletes kommunió struktúrája.

Krisztus ugyanakkor az a tökéletes ember is, akin keresztül Isten *mindenek* Benne való *összefoglalására* vezet a mennyek Országa felé haladó Egyházban. A keresztény hittételek így bár számosak, mégis egységet alkotnak, mert Krisztus egy, ellenben Benne adva van átistenülésünk minden feltétele és eszköze. Krisztus Személye Isten testté lett Fia, és ebből fakadóan az Ő munkálkodása is a Háromságból indul ki, hogy visszahozza az embereket a Háromsággal való kommunióba. Másképp nem tudná elvezetni a hívő embereket az Istennel és egymással való örök kommunióra és boldogságra.

Istent a kereszténységen kívül kétféleképpen látják, melyek egyike sem biztosítja az emberi személy Vele megvalósuló örök kommunióját. A pogány vallásokban az istenek személye maradéktalanul feloldódik egy személytelen lényegben. E tan Plótinosz filozófiájában nyerte el rendkívüli kifejezését. Végeredményben ez a sors vár azokra is, akik alapjában véve e lényeg részét képezik, amely csak átmenetileg mutatkozik meg személyek formájában. A judaizmusban és az iszlámban Isten mint személy olyannyira be van zárva Önmagába, hogy az ember számára nem lehetséges a vele való kommunió, csak az, hogy hallgatja. Az ember boldogsága csupán abból fakad, hogy meghallgatást nyert. Isten és a teremtett világ között maradandó szakadék tátong. Vladimir Lossky úgy fogalmaz, hogy egyetlen isteni személy nem tudja

közölni a természetét.³⁴ Viszont állítható, hogy ezáltal létezésének bizonyosságát veszíti el, egy olyan természetben merülne el, amely egy a világgal. A judaizmus és az iszlám Istenében ténylegesen csak a világgal szembeni erő az, ami hangsúlyozást nyer. Ez valamiképpen azt jelenti, Istennek önmagában nincs élete, csupán a világ függvényében. A világ az ő élete. Ezért nem hordoz önmagában egy olyan életet, amit a világnak ajándékozhatna. Világ nélkül nem volna lehetősége élni vagy értelmes életet élni.

A kereszténység számára Isten Személyek Háromsága, Akiknek mindenük közös, vagyis teljes létezésük, anélkül, hogy Személyekként feloldódnának Egymásban. Ez tökéletes szeretetet foglal magában. Hiszen a szeretet az egymást szerető személyek részéről megkívánja a teljes egységet, valamint egymás kölcsönös elfogadását. Itt az Abszolútum *tripersonális*, nem *impersonális*: három személy között áll fenn, nem pedig személytelen. A személy ellenben a személyek közötti tökéletes szeretet révén van biztosítva, amelynek gyökere a közös létük. A személy, amennyiben totális egyedüliségben áll fenn, nem lehet abszolútum.

E legmagasabb rendű egységben és szeretetben, amelyben az isteni Személyek örökkévalósága mutatkozik meg, adott annak alapja is, hogy kifelé irányuló műve során érezhetővé váljon benső szeretete. E különbözőségben fennálló egység hatása érezhető kell legyen a teremtett világban. Az emberi személyeknek

³⁴ VLADIMIR LOSSKY, „Dogmatyicseszkoje Bogoszlovije” [Dogmatikus teológia], in *Bogoszlovszekije Trudi*, Izdanyije Moszkovszkoj Patriarhii, 1972, 131-133.

is van egy közös természetük, amely személyek sokféleségében valósul meg.

A Háromság létének egysége által implicált tökéletes szeretet ereje nem csupán egy olyan világ megteremtésében nyilvánul meg, amire egyaránt az egység és sokféleség jellemző, illetve egy olyan emberiség létrehozásában, mely szintúgy közös természettel rendelkezik, ami sokféle személyben valósul meg, hanem megnyilvánul a vele való kommunióra irányuló akaratban is. Az üdvösség tervében tükröződik valami a Háromság belső egységéből és szeretetéből anélkül, hogy ezáltal lényegében eggyé válna a teremtetett világgal és az emberiséggel, ami csorbítaná a háromságos Személyek értékét és a Köztük levő szeretetet.

Viszont emberi személy mivoltunkkal, melyet egy véges, közös természet fog össze, adott a kísértés lehetőségére is: az önérvényesítés azon irányának hangsúlyozása, amely nincs tekintettel más emberi személyekre és Istenre sem, Akitől létünket és létünk gazdagodásának lehetőségét kapjuk. Engedtünk e kísértésnek, és szétszakítottuk ezzel a közös emberi természetet. Mégis e közös természet megmarad a szeretetben megvalósuló egység utáni vágy alapjának akkor is, ha a közöttünk levő szeretet igencsak megfogyatkozott.³⁵ Ezért Isten egy olyan művet kezdeményez, amellyel lefekteti a Közte és közöttünk levő kommunió elpusztíthatatlan alapját, egyesítve természetünket az Övével az isteni Személyek Egyikében.

³⁵ HITVALLÓ SZENT MAXIMOSZ, 2. levél, in PG 91, 396 D: „Felosztva így a természetet többféle véleményre és képzelgésre hasítottá szét azt.”

*f. A szeretet másik hittétele:
a két természet Krisztusban való egyesülésének
dogmája és összefüggése a Szentháromság hittételével*

Isten Fia nem úgy képez egységet, mint egy ember. Ebben az esetben Krisztusban az ember más volna, mint Isten, melyből kifolyólag az emberek az isteni Személlyel való teljes kommunión kívül rekednének, s ezáltal a többi háromságos Személlyel való kommunión is. A két természet egyesülése Benne egyáltalán nem jelenti az isteni és az emberi természet összekeveredését. Az emberi természet nem is olvad össze az istenivel, amelyet minden egyes isteni Személy hordoz. Ez esetben nem volna többé adott az ember azon lehetősége, hogy ember legyen, az Istennel mint Isten Fiával való kommunióban, azon tény révén, hogy Isten Fia Emberfiává lett. Minden isteni Személy egyszersmind emberi személy is lenne.

A két természet egyesülése a maximális egyesülés jellegét hordozza, azzal a feltétellel, hogy azok ne olvadjanak össze, azáltal, hogy egyetlen *hüposztaszisz* egyesíti azokat. Krisztus hüposztaszisza a két különböző természet maximális egyesülésének alapja, ahogyan az egyazon természethez tartozó személyek számára a közös természet képezi azt a hidat, ami egyesíti őket.

Krisztus ezáltal nem képez egy új fajt, hisz teljességgel Isten és teljesen ember marad, s ennek révén valós Közvetítője az Istennel való kommuniónknak. A megtestesülés által egyfelől emberként az Istennel való tökéletes kommunió, másfelől Istenként az emberekkel való tökéletes kommunió részese lesz. A Vele való kommunióban az összes ember tökéletes

kommunióban van minden háromságos Személlyel. A Vele való kommunióban minden ember, aki az Atya fiává vált a kegyelem által, Krisztus Atyja teljes szeretetének örvend, az Atya pedig az ember Krisztus tökéletes szeretetében örvendezik, aki az Ő Fiává vált, s e szeretetben minden Benne hívő ember szeretete egyesül.

A személyek Háromságának ismerete, Akik közös természettel bírnak, illetve az emberi természet egyesülése az isteni természettel egy Személyben olyannyira meghaladják intellektuális képességeinket, hogy csupán kinyilatkoztatott ismeret lehet. S Krisztusban fennálló valóságként van kinyilatkoztatva. Ám mihelyt megtörténik a Háromság kinyilatkoztatása Krisztus Személyének valóságában, vagyis mint Általa *megélt* Valóság, minket érintő reális hatásként feltárul a Háromság azon minősége is, hogy végső életértelem utáni vágyakozásunk beteljesedéseként életünk legmagasabb rendű értelmét jelenti.

A Háromságba vetett hit alapja viszont Krisztus mint annak csúcspontra jutó és konkretizáló Kinyilatkoztatása. Alexandriai Szent Kírilloz így fogalmaz: „Ezért mondja Isten: »Íme leteszek alapul egy követ Sionon, kipróbált követ, értékes szegletkövet, szilárd alapot« (Iz 28,16).”³⁶

Csak a Háromságban, mely egymással össze nem keverhető Személyek egysége, van teljességgel biztosítva a *személy* jelleg. Kommunikó híján a személy nem személy. A kommunió feltétele pedig a közös *természet*. Nem tudjuk, mi az isteni természet önmagában, azon a tényen túl, hogy teljességgel tökéletes. Ám tudjuk,

³⁶ ALEXANDRIAI SZENT KÍRILLOSZ, *i.m.*, IV, 6, 70, in PG 73, 629 A.

hogy az isteni Személyek közötti teljességgel tökéletes közösség alapját képezi. Személy nélkül egyetlen szellemi természet sem rendelkezik szubzisztenciával, s a személy sem teljesen személy természet, vagyis valamely kommunió alapja híján. Tulajdonképpen az emberi személy sem létezik, csak a többiekkel való, természet adta közösségen belül.

Az örök kommunió, amelyre vágyakozunk, a háromságos isteni Személyek örökkévaló isteni létéből fakad, és abban is teljeseedik be. Persze, ha az isteni Személyek közötti keveredés nélküli egységet a közös természet biztosítja, akkor az Isten és a hívő emberek közötti kommuniót az teszi lehetővé, hogy ez utóbbiak a kegyelem szerint részesednek az isteni természetben vagy azokban a tevékenységekben (*energeia*), melyek a három isteni Személy közös természetéből áradnak, vagyis amelyek szeretetteljes közösségükből fakadnak. Viszont a konkrétan több személyben megvalósuló emberi természetnek valamilyen formában hasonlítani kell a három Személyben fennálló isteni természethez annak érdekében, hogy egyesülhessen egy olyan isteni Személlyel, aki isteni természettel rendelkezik. Csakis azáltal, hogy Isten Maga össze nem keveredő személyek egysége, akarja Magához vonzani, a Vele való kommunióba az értelmes teremtményeket is. Csak azért adódik lehetőség arra, hogy az isteni Személyek, illetve az emberi személyek között olyan egység valósuljon meg, amelyben ezek nem keverednek össze, hanem egymással teljes mértékben egyesülnek, mert az isteni és az emberi személyek között létezik egyfajta egység, amely a természet szintjén áll fenn.

Az emberi természet egyesülése az istenivel egyetlen hüposztasizsban a két természet egyesülésének

maximális formáját jelenti. Természetünk révén valamilyen módon mindannyian egységet alkotunk az Ige Hüposztaszisában. E maximális egyesülés végett tette Isten emberré az Ő Fiát, hogy amint Ő Istenként az Atya szeretetteljes kebelén van (Jn 1,18), úgy emberként is az Ő kebelén legyen, s Vele együtt mindazok, akiket az Önmagával való kommunióra gyűjt össze. „A Megtestesülés és a Háromság elválaszthatatlanok; és egy bizonyos protestáns kritika ellenében, valamint a liberalizmus ellenében, mely ellenkezni próbál az Evangéliummal, hangsúlyoznunk kell, hogy az ortodox trinitológia az Evangéliumban gyökerezik. Olvashatod úgy az Evangéliumot, hogy ne merülne fel benned a kérdés: kicsoda Jézus? S amikor Péter vallomását halljuk: »Te vagy a Krisztus, az élő Isten Fia« (Mt 16,16), amikor János Evangélista feltárja előttünk az Ő örökkévalóságát Evangéliumában, mi úgy értjük, hogy az egyetlen lehetséges választ a Legszentebb Háromság hittétele nyújtja: Krisztus Isten Egyszülött Fia, az Atyával egyenlőképpen Isten, istenségében azonos Vele, személylétében pedig különbözik Tőle.”³⁷ A Megtestesülés és a Háromság elválaszthatatlansága nem csak abban a tényben mutatkozik meg, hogy Krisztus Önmagában az Atyát mutatja számunkra, hanem abban a tényben is, hogy Maga az Atya mutatja meg Önmagát Krisztusban, Felette lebegve, s olykor egyértelmű tanúságot téve Róla mint az Ő Fiáról (Megkeresztelkedésénél, Színeváltozásánál). Általában Krisztus előtt az Atya a Lélek által vezeti az emberiséget Krisztushoz, Krisztus után szintúgy, ám nyilvánvaló módon. Alexandriai Kírilloz mondja: „Tehát az

³⁷ VLADIMIR LOSSKY, *i.m.*, 136.

Atya azokat, akikről úgy dönt, hogy isteni kegyelmét adományozza nekik, a Fiúhoz vezeti azáltal, hogy tudást és isteni látásmódot ajándékozik. A Fiú befogadva őket életet ad számukra, és az Ő jóságos kegyelmét adja hozzá azok részére, akik ki lettek tépve és emelve saját természetükből. S mint a tűz valamennyi szikráját, úgy lobbantja fel bennük a Szent Lélek életadó erejét, s a halhatatlanságnak megfelelően teljességgel átalakítja őket.”³⁸ Vagy: „Hiszen Mindkettő révén (az Atya és a Fiú által) érkezik mindannyiunknak a megértés; Kettejük neve az emberek számára összetartozik.”³⁹

*g. A Szentháromság és a Feltámadás közötti reláció,
vagy az üdvösség forrása és végső beteljesedése közötti
kapcsolat*

Az Ige Megtestesülése, mivel a Szentháromság ember-szeretetének a megnyilvánulása, a Szentháromsággal való örök *kommunion*kat alapozza meg. Ám erre az örök kommunionkra a Szentháromsággal a Feltámadás révén jutunk el. Krisztus Feltámadásában a teljes Szentháromság tevékeny, és még nyilvánvalóbb módon tárja fel Önmagát, s örökkön örökké leplezetlen marad a velünk való teljes kommunió érdekében. Alexandriai Szent Kírilloz szerint a Háromság és a Feltámadás jelentik az alapvető hittételeket. A Háromság és a Feltámadás között összefüggés van. Ők képezik az üdvösség alfáját és ómegáját: „[...] mivelhogy az élet hordozója nem a testnek ez a természete lett, hanem az isteni és

³⁸ ALEXANDRIAI SZENT KÍRILLOSZ, *i.m.* IV, 6, 40 (PG 73, 545 A).

³⁹ Uo., V, 8, 19 (PG 73, 792).

kimondhatatlan természet műve volt, amely magában hordozza azt az erőt, hogy mindeneket természetes módon életre fakasszon; az Atya a Fiú által munkálkodott azon az isteni templomon is, ám nem azért, mert az Ige nem lett volna képes arra, hogy Saját testét feltámassza, hanem mert mindaz, amit az Atya megtesz, azt a Fiú is megteszi (hisz az Ő ereje), és az, amit végrehajt a Fiú, az minden bizonnyal az Atyától ered [...] Hisz reménységünk ígéje s a feddhetetlen hit ereje a Szent és egylényegű Háromság megvallását követően a testre vonatkozó titokra tér rá, és ezt igen hatékony módon állította a boldog evangélista is a hátralevő fejezetekben.”⁴⁰

A feltámadást nem lehet megmagyarázni a Szentháromság nélkül. Az üdvösség Szentháromság által véghez vitt teljes oikonomiája a Feltámadással zárul. Másfelől, a Három Személy örök isteni életét a Feltámadás révén kapjuk meg, s ezáltal a háromságos kommunió bensőjébe nyernek befogadást azok, akik hisznek. Nehéz megállapítani, hogy azért lépünk-e be a Szentháromság Személyeinek örök kommuniójába és az egymással való örök kommunióba, mert a romolhatatlanság és a halhatatlanság vagy az isteni élet részesei leszünk, avagy azért kapjuk ezt az életet, mert a Háromság Személyeinek kommuniójába lépünk be.

A romolhatatlan isteni életet a Szentháromság Személyei közlik számunkra azáltal, hogy befogadják a hívő embereket a Velük való kommunióba. Ez az élet nem áll fenn valóságos módon a háromságos Személyeken kívül. A személyek közti kommunió nem olyan reláció, amely nem volna szubsztanciális, a lényeg pedig

⁴⁰ Uo., XII, 20, 35 (PG 74, 724).

csak az egymással közösséget alkotó *személyekben* áll fenn. A Megtestesülés és Háromság közötti paradox egység, amelyre Lossky hívja fel a figyelmet, a Feltámadás és a Háromság között is megjelenik.

A szent Atyák, akik még azokban a századokban éltek, amikor a személy és a személyek közötti kommunió eszméje még nem volt eléggé kikristályosodva, a Feltámadásban arra helyezik a hangsúlyt, hogy az emberi természet a romolhatatlan isteni életben részesedik. Ám e két megközelítésmód egységet alkot. A romolhatatlanság a kommunió tökéletességéhez tartozik, vagyis a háromságos szeretethez.

Habár úgy tűnik, hogy Alexandriai Szent Kírillousz Feltámadás-felfogásában a hangsúlyt az emberi természet számára közölt, romolhatatlan isteni életre helyezi azáltal, hogy a Feltámadást mindhárom Személy közös művének tekinti, az örök életben részesedő emberi természetet is úgy látja, mint ami az Ige Személyében áll fenn, és azt követően az emberi személyekben. Alapjában véve Feltámadás-felfogása magában foglalja mind a romolhatatlan isteni élet közlését az emberiség számára, mind pedig az Igében személylé váló emberi természet befogadását a Szentháromság kommuniójába. A Feltámadás a Szentháromság közös műve, mert a romolhatatlan és örök élet közlése az emberi természet részére a kommunió által történik. Ám ezt az életet minden egyes isteni Személy közli, a Többivel egységben. „Hisz a bűnbeesett test Azé, Aki test szerint Dávid magjából származik, vagyis Krisztusé, Akit az Atyaisten elsőként emelt fel a romolhatatlanságba.”⁴¹ Ezt állította Szent Péter apostol is: „Isten azonban

⁴¹ Uo., IV, 7, 8 (PG 73, 644 D).

föloldozta a halál bilincseit, és föltámasztotta őt, amint lehetetlen is volt, hogy azok fogva tartsák” (ApCsel 2,24). A dicsőséget, amit Krisztus az Atyától kap az ember üdvözítéséért, az Atya is kapja a Krisztusban üdvözített embertől. Hiszen egy olyan Fiú Atyjaként mutatkozott meg, Aki az embert ilyen magasságba emeli.⁴²

Ha a halál elszakadást, elszigetelődést jelent, Isten romolhatatlan életként tökéletes kommunió, és a Benne hívő emberek számára ezt az életet ajándékozza, ebbe a kommunióba fogadja be őket. Minél mélyebb a kommunió, annál teljesebb a lelki élet. Ezt az életet nem lehet redukálni egy üres kommunióra, ugyanakkor a kommuniót sem olyan kapcsolat képezi, amelyben nem osztanak meg az életet. Mindkettő a *személyes* valóság egy-egy oldalát alkotja, amelyek titokzatosan és elválaszthatatlanul összefügenek egymással.

Ezért tulajdonít Alexandriai Szent Kürillosz sajátos szerepet az isteni élet közlésében a Szent Léleknek. Az emberi természetnek először azt az erőt közli, mely képessé teszi az Ige Személyében való fennállásra a természet folyton ismétlődő törvényein való felülkerekedés révén. Ám e szellemi erő csakis ott lelhető fel, ahol teljes a kommunió. A Szent Lélek ezt követően a feltámadás erejét adja az emberi természetnek ismét a természet törvényein való felülkerekedés által. A Lélek azért közli e szellemi erőt, mert a kommunió Lelke, és csakis ott teljes a kommunió, ahol túlhaladnak a kettőn mint egy állítólagos egész két részén. Ha egy személy nem közli a létet, elveszti a létezés bizonyosságát, elveszítve önmagát a természet síkján. Két személyt, amennyiben a közöttük lévő

⁴² Uo., IX, 13, 32 (PG 74, 153).

párbeszéd kizárólagos, zárt és önzés által vezérelt, szintúgy a monotónia fenyeget vagy a természetben való feloldódás. Csak akkor őrizhető meg a folyamatos megújulás mind az egyes személyek, mind pedig két személy kapcsolata viszonylatában, ha hárman vannak. Csak akkor nem oldódnak fel egymásban, s csak akkor nem szakadnak el teljességgel egymástól, ha hárman vannak. Csupán egy harmadik személy képes megőrizni két személy között a szeretet megkülönböztető egységét és tágasságát, mely személyek egymás társaiként változhatnak. Az élet igazából akkor tud gazdag és Istenben végtelen lenni, ha túlhaladunk a kettőn. Krisztus emberként azért kapja a Lelket, mert a Háromság tökéletes közösségbe *emberként* nyer befogadást azért, hogy Átala a kegyelem révén mi is befogadást nyerjünk abba a közösségbe.

A Szent Lélek azért tölti el isteni élettel Krisztus emberségét születését követően is. Alexandriai Szent Kírillousz így fogalmaz: „Mivel Isten Igéje emberré lett, a Lelket az Atyától úgy kapja, mint egy közülünk, és nem önmagáért kapva azt. Hiszen Ő volt a Lélek ajándékozója. [...] Emberként kapja, hogy természetünk számára megőrizze, s hogy újból meggyökereztesse bennünk azt a kegyelmet, amely elhagyott minket, Ő, Aki nem ismerte a bűnt.”⁴³

Ezt az egységet az Atyával és a Lélekkel Krisztus még *testében* is átéli, és ezáltal teste a romolhatatlan isteni élettel telik meg, valamint isteni erőinek közvetítőjévé válik: „Teste teljesen telítődik az Ő Lelkének életadó tevékenységével.” Teste olyannyira képessé válik megtelni az Ő Lélek iránti tiszta fogékonyságának

⁴³ Uo., II, 1, 33 (PG 73, 205 D és 208 A).

teljességével a Lélek által, hogy magát a testet Léleknek nevezi: „Egyébként ezen a helyen az Ő testét nevezi Léleknek, ám ez nem mond ellent annak a ténynek, hogy a test [továbbra is] test. Ráadásul annál a ténynél fogva nevezi a testet is Léleknek, hogy a legnagyobb mértékben egyesül Vele, és magára ölti életadó erejének teljességét.” „Hiszen a Lélek által az Ő teste is életadóvá válik, amennyiben a Lélek átalakítja és megváltoztatja a testet azáltal, hogy saját erőit kapja meg.”⁴⁴ Ha ez így van, a Lélek Krisztus testének feltámadásában is szerepet játszik.

A szellemi természet, a kommunió és az önmagát ismétlő természet feletti erő *együttműködnek*. A test a Feltámadás által éri el a szellemi természet legmagasabb fokát. Hisz abban az isteni Lélek, Aki az isteni Személyek keveredés nélküli egysége teljességét jeleníti meg, Krisztus emberségére teljes mértékű hatást fejtett ki: felemelte azt a háromságos szellemi természetben és kommunióban való részesedésre. De nem azért, hogy csupán a teste, melynek nincsen saját hüposztaszisa, részesedjen az Ő isteni Hüposztaszisának a többi háromságos Személlyel alkotott kommuniójában, hanem azért is, hogy általa megvalósuljon Krisztusnak a Szentháromság Személyeivel való teljes kommuniója is. Ezért a mi testünknek is növekednie kell a szellemi természetben, s végül a Feltámadás teljesen szellemi természetét is magáévá kell tennie, amely Krisztus testének sajátja. Az a test, amely teljesen híján van a szellemi természetnek, bármilyen kommunióra képtelen, gátolja a kommunió utáni bármely vágyakozást, ami még ott szunnyadna lelkében; ezáltal

⁴⁴ Uo., IV, 6, 64 (PG 73, 603-604 B és C).

pedig képtelen valamelyest kiszabadulni a természet automatikusan ismétlődő törvényei alól.

Másfelől, Alexandriai Szent Kürillosz, mint minden Szent Egyházatyja, beszél arról a feltámadásról is, amelyben nem az Isten vagy a kommunió iránti fogékonysággal telítődik a feltámadt test. Ezért van az, hogy nem úgy mutatja be feltámadásunkat, mint amit különösen is a Szent Lélek hajt végre, vagy legalábbis nem minden esetben. Általában azt állítja, a feltámadásunk csupán feltétele annak, hogy a test teljes mértékben képessé váljon a Lélek benne való lakozására, s következésképp az iránta való fogékonyságra. Ellenben létezik a feltámadásnak az az állapota is, mely nem jár együtt a Lélek közlésével, vagyis amelyben a feltámadt testek nem válnak képessé a Lélek életadó erejének befogadására. Egy olyan feltámadásról van szó, amely nem a szellemi természet által teszi élővé a testet, hanem egész egyszerűen a test anyagának kölcsönöz olyan erőt, melynek révén az nem indul bomlásnak. Mihelyt Krisztusban a testté szerveződő anyag romolhatatlanná vált, a test arra rendeltetett, hogy minden emberben romolhatatlanná váljon: „Hiszen a feltámadás közös dolog, amely mind a szentekre, mind a bűnösökre vonatkozik. [...] Részesedni a Szent Lélekben pedig egyáltalán nem olyan dolog, amely mindenki számára közös, hanem olyasvalami, ami meghaladja a feltámadást, s ahhoz képest ráadást jelent, egy olyan tékozlás formájában, amely közös mindazokban, akik számára adományozzák, vagyis azok részére, akik megigazultak a Krisztusban való hit által.”⁴⁵

⁴⁵ Uo., VI, 10, 10 (PG 73, 1032).

Ez az örökké tartó magányra való feltámadás lesz, nem a kommunióra, egy olyan személy feltámadása, kinek természete a minimumra redukálódott, mert nem fog részesedni az isteni életben vagy természetben. Hogyha a megfogyatkozott létezés képes fennállni egy hüposztaszisban, ahogyan azt a Szent Egyházatyák állítják, abban örökkévaló létezést birtokolhat avégett, hogy az adott hüposztaszisz örökre ettől a megfogyatkozástól szenvedjen. Egy ilyen hüposztaszisz a létezés teljességének peremén reked meg, mely teljesség a többi hüposztaszisban áll fenn. Kínja is egyfajta részesedést jelent a létezésben, vagyis a többiek örök életre való feltámadásában Krisztus Feltámadásának köszönhetően. Ők e külsődleges részesedés nélkül nem szenvednének a létezés megfogyatkozásától, és pontosan ez az, ami nélkül nem fejeznék ki tiszteletüket a kommunióban fennálló létezés teljességével szemben.

b. A Krisztusban való örök rekapituláció hittétele, mely összefogást a Lélek hajt végre

A Szentháromság viszont a Háromság egyik Személyének emberként való megtestesülése, keresztre feszítése, feltámadása és mennybemenetele mellett döntött avégett, hogy e Személy mindenkit *összefogjon* Önmagában, s hogy ekképp mindenkit a Háromság Istenével való *kommunióba* vezessen. Ez egy körmozgást jelent, amely a Háromságból indul ki, és az emberek felé tart, hogy a Háromságba hozza őket. A Háromság felénk tartó mozgása ez, hogy velünk együtt térjen vissza Önmagához. A Szentháromságból egy Személy leereszkedik, hogy nem csupán isteni Személyként térjen vissza

a Háromságba, hanem *emberi* személyként is, egyesítve Önmagával a teljes emberiséget, aki ezt szabadon, a végtelen Háromsággal való kommunió céljából akarja.

Alexandriai Szent Kürillosz ismét így szól: „A bölcs Pál az Egyszülött megtestesülésének egyedüli, igaz és mindeneket magában foglaló célját magyarázva mondja: »hisz Isten úgy akarta, hogy Krisztusban mindent összefogjon« (Ef 1,10). Az *összefogás* ténye és neve arra utal, hogy visszaemeli eredeti állapotába azt, ami onnan kiesett, s vége egy egészen más állapot lett.”⁴⁶

A Szent Lélek munkálkodása csak a rekapituláció ezen művében kap főszerepet, ám nem Krisztustól és az Atyától függetlenül. „Hiszen noha Krisztus feltámadt halottaiból, az Atya a Fiú által még nem adta az emberiségnek a Lelket. Csak miután felment az Atyaistenhez, küldte el nekünk a Lelket. Éppen ezért mondta: »Jobb nektek, ha elmegyek. Mert ha nem megyek el, a Vigasztaló nem jön el hozzátok, ha azonban elmegyek, elküldöm őt hozzátok« (Jn 16,7).”⁴⁷

Krisztus fel kellett menjen testével a mennybe, el kellett jutnia az Atyával való teljes mértékű szellemi kapcsolatra és közösségre ahhoz, hogy testén keresztül, mely elnyerte a szellemi természet kisugárzásának maximális erejét, ki tudja árasztani a Lelket. Másfelől, a hívő emberek felemelése a Háromság Istenével való kommunióba csak akkor valósul meg, amikor egy isteni Személy munkálkodásában tükröződik egyrészt egy más isteni Személlyel való kommuniója, másrészt pedig a Másik kettővel fennálló kommuniója. Ezért van

⁴⁶ Uo., IX, 14, 20 (PG 74, 273).

⁴⁷ Uo., XII, 20, 16 (PG 74, 697 C).

az, hogy az egyik isteni Személyt mindig a másik két isteni Személy küldi, össze nem keveredő egységben.

A Lélek teremt közöttünk közösséget, mert Benne áll fenn a teljes Háromság összeolvadás nélküli közössége.

A Szent Lélek valósítja meg a teremtet világ *felemelését* az Egyház állapotába. Ő mindig a hívő emberek sokadalma és az Isten között van. Általa válik hatékonnyá Krisztus vagy a Kinyilatkoztatás az emberekben, mert Általa születik meg bennük a hit. A Kinyilatkoztatás Általa tárja fel evidenciájának és hatékonyságának teljességét, valamint egyre gazdagabb tartalmát. A Kinyilatkoztatás lezárult Krisztusban, ám minden nemzedék számára feltárulkozik, s ezek a Lélek által kamatoztatják azt. A Lélek az, Aki felemeli az embereket a Krisztusban elhelyezett végtelen javakban való egyre nagyobb részesedésre, amelyeket a Benne való hit által fogadnak el. A hit pedig sohasem egyetlen ember hite, hanem egyszersmind többké. Ahol egy ember át tudja adni a hitét, s egy másik ember befogadja azt, ott kettejük között, illetve kettejük és Isten között a Lélek munkálkodik. Az Egyház a Szent Lélek *leereszkedésével* születik, mert Általa születik meg a hit. Viszont többekben megszületik, és őket a hit átadásának lendülete tölti el. Ezért ereszkedik le lángnyelvek sokaságának formájában. Általa az Egyház folytatódik, mert Általa folytatódik a hit átadása egyik embertől a másinak, nemzedékről nemzedékre izzó szavak által.

Az Egyház Pünkösdkor jön létre, mert akkor ereszkedik le a Lélek, Aki az Apostoloknak a rendíthetetlen hit tüzét és a hit lángoló hirdetését adja, valamint a Krisztusban elhelyezett összes javak kincseinek megértését. Alexandriai Szent Kürillosz így

fogalmaz: „Amikor Krisztus misztériumának földi ismerői minden nyelv és nemzet számára közölni akarták az evangéliumi, üdvözítő kérügmát, a nyelvek jelét adta nekik. Különböző ajándékokat osztott szét közöttük azért, hogy amint a vaskos és földi test részecskékből épül fel, úgy Krisztus avagy az Ő teste is, vagyis az Egyház, a lelki egységre jutott szentek sokaságából épüljön teljessé.”⁴⁸

⁴⁸ *Töredékek az Apostolok Cselekedeteiből* (PG 74, 757).

3.

A teológia mint egyházi szolgálat, amely a hittételek vagy az üdvösség terve értelmezésére és elmélyítésére, valamint az Egyház szolgáló munkájának megújulására irányul

a. A dogmatika tételeinek meghatározott jellege és teológiai értelmezésük befejezhetetlen volta

A hittételek – mint a hívő emberek üdvöztetése és átistenítése tervének tanbeli kifejezései, mely tervet Krisztus és a Szent Lélek az Egyház által valósít meg, vagy a „bölcesség” és az isteni élet azon „kincseinek” kifejezései, melyek Krisztusban rendelkezésünkre állnak, hogy földi életünk során fokozatosan elsajátítsuk őket, és az örök életben ezek teljességét – e hittételek tehát rászorulnak arra, hogy folyamatosan fényt vessünk végtelen tartalmukra. E megvilágítást az Egyház a teológia által teszi.

A teológiai értelmezés eredményei, melyek marandóan beépülnek az Egyház életébe, az Egyház tanításává válnak, amely azonos a tág értelemben vett egyházi *Hagyománnyal*. E tanítás a Szentírás és az apostoli Hagyomány gazdagabb megértését foglalja magában, mely az Egyház igehirdetését és megszentelő, valamint lelkipásztori szolgálatát segíti.

A hívő emberek nem ragadhatnak le a dogmák megfogalmazásainak sematikus ismétlésénél, a Szentírásra és Szent Hagyományra alapozott értelmezés fényénél próbálnak bepillantani jelentésük végtelen mélységeibe. A teológia ekképp az Egyház szükséglete által támasztott kíváncsiság, amely a hit tételeinek értelmezésére irányul a hívő emberek számára.

A dogmák mint a hit definiált tételei értelmezésének *szüksége* elsősorban abból a tényből fakad, hogy olyan tömény megfogalmazások, amelyek felölelik mind a végtelen Istennek a véges teremtménnyel való viszonyát ez utóbbinak a végtelenhez vezető, vég nélküli útja vonatkozásában, mind pedig a teremtmény megváltására és megistenítésére irányuló folyamatos célkitűzését. Következésképp a hittételeknek, noha formájukat tekintve definiáltak, végtelen a tartalmuk, amely megköveteli a folyamatos és egyre nagyobb mértékű megvilágításukat anélkül, hogy tartalmukat valaha is teljes egészében ki lehetne meríteni. Isten, miközben kiteljesedésünket célozva munkálkodik, e kiteljesedést kereső, tettekben kifejeződő válaszunk fényében életünk új körülményeit is figyelembe veszi, s magát e végeérhetetlen *tevékenységet* értelmezzük szüntelen új látószögben.

A dogmatika tételeinek meghatározott jellege nem mond ellent végtelen tartalmuknak, hanem *biztosítja* azt. Maga a tény, hogy valami létezik, ahhoz képest határozza meg azt a valamit, ami nem létezik. Csupán a semmi az, amit semmilyen formában sem lehet meghatározni. Joggal fogalmaz Bernhard Philibert fizikus a következő formában: „Az utolsó határvonal, amely szilárd alapot teremt azon valami egzisztenciájának, ami létezik, az a *semmivel* szembeni határvonal. Az, ami létezik, különbözik a *semmitől*. Ami van, olyan egzisztenciával bír, amely változó módon nyilvánul meg. Magának a semminek nincsen semmilyen határvonala, sem különbözősége, sem olyan egzisztenciája, mely változó módon nyilvánul meg. A *semmi*ben megszűnik

mind a határvonal, mind a különbözőség és a változó módon való megnyilvánulás képessége is.”⁴⁹

Az isteni és emberi természetnek változás és keveredés nélküli, egyetlen Személyben való egyesülésének hittétele maga is egy precíz és szigorú határvonalat húz e tételezés és bármely más kijelentés között, tehát *definiációt* képez, egyszerre két nagy misztériumot egyesítve, a létezés két alapvető misztériumát. Az isteni végtelenség és az ember részesedése abban különösen is megnyilvánulnak e tételben, az isteni végtelenséget és az ember részesedését abban pontosan ennek az egyesülésnek a dogmatikai meghatározása óvja.

⁴⁹ BERNHARD PHILIBERT, *Der Dreieine. Anfang und Sein. Die Struktur der Schöpfung* [A Háromságos Egy. Kezdet és lét. A teremtés struktúrája], Christians-Verlag, Stein am Rhein, Schweiz, 1971, 103. Isten minden más léthez/létformához képest összehasonlíthatatlanul nagyobb mértékben és végérvényesebb módon különbözik a *semmitől*, mert Őt létezésében nem fenyegeti a *semmi*. Ám Isten által az ember is arra kap meghívást, hogy teljesen és végérvényesen különbözzék a *semmitől*.

A dogmák által meghatározott két alapvető realitás: Isten és ember. Mivelhogy ez utóbbi össze van kötve az előbbivel, azaz együtt egyetlen hittételt képez. Mint alapvető dogmák Isten és az ember nyernek meghatározást, mert a létezés alapvető formái, egyszerre evidensek és felfoghatatlanok. Evidensek, mert nélkülük semminek sincs értelme, és titokteljesek, mivel kimeríthetetlen tartalommal bírnak. Isten létében, amely radikálisan különbözik a *semmitől*, létezésének végtelensége adott. Ám az a képessége, hogy munkálkodását meghatározza, a velünk való viszonyának része. Létezésének végtelenségét a semmivel szembeni radikális határvonala jelenti, valamint ennek köszönhető, hogy képtelenek leszünk valaha is kimerítő módon megérteni. Az a tény pedig, hogy mi is kapunk egy valós és végérvényes határvonalat a *semmivel* szemben, bár sajátosan emberi formában, de szintén olyan létezésben részesedünk, mely fejlődését tekintve végtelen, megismerhetőségét nézve pedig kimeríthetetlen.

Ha lemondunk e dogmatikus definícióról, vagy az isteni végtelenségnek és abszolút mivoltnak a megszőnését ismernék el, vagy tagadnánk annak lehetőségét, hogy az ember abban feloldódás nélkül részesedhet.

Ugyanis meg kell jegyeznünk, e hittétel nyilvánvaló módon kijelenti a tényt, hogy a végtelen isteni létben való részesedés által az ember saját létezés-sel rendelkezőként nem csupán a *semmivel* szemben, hanem Istennel szemben is biztosítva van. Az isteni és emberi természetnek az Ige isteni Személyében való egyesülését kifejező keresztény dogma nem azt szorgalmazza, hogy az ember elveszen Isten végtelenségében. Pontosan az isteni és emberi legmagasabb rendű egyesülésének a szintjén vet fényt ennek ellenkezőjére; sőt mi több, az emberi dimenzió számára maximális fejlődést biztosít. A személyek közötti kommunió misztériumára pontosan ez a paradoxon jellemző: olyan egyesülés ez, amely megőrzi az egyesülő személyeket. A személyek közötti szeretet a legnagyobb mértékű egyesülést hozza létre közöttük, ám ugyanakkor a másik személy feletti öröm is belőle fakad, valamint a közöttük fennálló különbözőség. Az Isten mint személy a Vele eggyé váló ember számára mindörökre egy tőle különböző *Te* marad. A személyek kommuniójában mindenki megmarad határvonalnak a másik személy számára; minden ember önmagában hordozza a másikat, viszont úgy, mint tőle különbözőt. Benső jelenlétük másságukat is magában foglalja. A keresztény hit tükrében az ember még az Istennel való legnagyobb mértékű egyesülésben és Isten végtelenségében való részesedésében is emberként van definiálva. Avagy, pontosabban fogalmazva, aki hisz, az az Istennel való egyesülés folyamán abban is maximális

mértékben elmélyül, ami ő maga mint Istentől különböző teremtmény. A különböző struktúrák szigorúan megmaradnak, noha bensővé válnak; avagy pontosan abból adódóan maradnak meg, hogy egymásban kölcsönösen jelen vannak. Alkotóelemeinek egysége és változatossága vonatkozásában vagy az Istennel való örök és tökéletes viszonya összefüggésében e tény a világra is jellemző. Ebben áll Isten transzcendenciájának legmélyebb jelentősége. Ha nem létezne egy transzcendens abszolútum, hanem ez utóbbi immanens és személytelen volna, mindenek összerosódnának, hisz ez az abszolútum egy különbözőség nélküli egység, s mintha ugyanaz a lényeg lenne mindennek a gyökere.

A hittételek szigorú definíciók avagy „lehatárolások” (horoi). Viszont Isten végtelenségét határolják le a véggel szemben és az ember képességét a végtelen előrehaladásra, avagy Isten végtelenségét és a véges ember képességét a végtelenre, mely Isten végtelenségével függ össze, s szakadatlan közeledik feléje.

Ha lemondanánk ezekről a lehatárolásokról vagy egymással összefüggésben történő lehatárolásukról, minthogy sem egyik, sem másik nincs híján egyfajta mozgásnak, összefonódó létezésük határtalan mélységét egy jelentéktelen, sekély tóvá változtatnánk, melyben minden lehetséges, de nincs valójában semmi újdonság és mélység. A dogmák kellően általános tételek, nem bocsátkoznak bele a részletekbe. Viszont pontosan ezáltal biztosítják annak a tartalomnak a tágasságát, amelyet átfognak. Általános voltuk mégsem jelenti, hogy egyáltalán nincsenek pontosítva. Általános körvonalaik által a megváltás alapvető struktúrái nagyon is jól meg vannak határozva.

Szembetűnő a dogmatika hittételeinek *paradox* jellege: Istennek egyetlen a léte, és három személyből áll; változhatatlan, ellenben élő, világot kormányzó és megváltó tevékenységében aktív és mindig új; Krisztus Isten és ember; az ember teremtett létező marad, ám mégis megistenül. Mindenhol fellelhető a paradoxon. Általában véve különösen a személy sajátja, mivel nincsen alávetve uniformizáló törvényeknek, s mert képes átölelni az egészet. A személy egységet jelent, ám olyan egységet, amelynek végtelen a gazdagsága: azonos önmagával, mégis megnyilvánulásában és állapotaiban végtelenül sokféle és új. A személyek közötti valóságok még fokozottabb módon e paradox jellegről árulkodnak. Az ember autonóm, és mégsem élhet, mégsem valósíthatja meg önmagát, csakis másokkal való kommunióban. Ha az emberi létezés egyik szempontját erőltetett módon a másikra redukálnánk, sérülést okoznánk abban, mert ez ellentmondana egzisztenciájának. A személynek ez a paradox jellege ráadásul a világgal való viszonyában is megmutatkozik: a világot teljes változatosságával együtt öleli át, miközben önmaga által egységre juttatja azt, s mégis megmarad tőle különbözőnek és saját magával azonosnak, így őrizve meg a világ változatosságát. A teremtett, véges világnak a végtelen Istennel való kapcsolata dimenziójában pedig még ennél is elkerülhetetlenebb e paradoxon: az egy(etlen) Isten, Akinek létmódja meghaladja értelmi képességünket, személyek közötti szeretetben létezik.

A dogmatika tételeit azért szövik át a paradoxonok, mert az élő és kimeríthetetlenül gazdag valóságok lényegéhez tartozó, ám ellentmondásos szempontokat fognak össze. A dogmák ekképp a teljességet fejezik

ki: a végtelent és a végest az egymással alkotott, minden szempontjukat érintő egységben anélkül, hogy megszűnnének.

A teológia tárgya a hittételek mindeneket átfogó és végtelen tartalmának végeérhetetlen reflexiója, mely tételek e végtelent szigorúan lehatárolják, valamint kimeríthetetlen mélységű és összetettségű szempontjainak keveredés nélküli gazdagsága vonatkozásában biztosítják.

A teológiának ellenben meg kell maradnia a dogmák általános megfogalmazású s mégis precíz keretében, pontosan azért, hogy reflexiója s a végeérhetetlen elmélyítés tárgyaként megőrizhesse ezeket. Az isteni természet, az emberi természet, főként Krisztus isteni Személyében egyesülve keveredés nélkül és maximális mértékben, végtelen tartalmat fognak át és ajánlanak a reflexió számára. Az isteni természet és az emberi természet életének gazdagságáról s ugyanakkor változhatatlan jellegéről szóló fejtegetés mindörökké kimeríthetetlen marad, ahogyan végeérhetetlen ezek egyetlen Személyben való egyesülésének leírása is, Aki Maga szüntelen új s mégis változás nélküli, kimeríthetetlen misztérium.

A teológia egésze, amely a dogmák precíz megfogalmazásai által hordozott végtelen tartalmat teszi kifejezetté, e hittételek szélesebb látószögből történő kifejezése. Szó volt a dogmák és a teológiai következtetések (*theologumenon*) közötti különbségről. A dogmák az Egyház által rögzített megfogalmazások, a theologumenonok pedig azok a teológiai magyarázatok, melyeket az Egyház nem hozott még hivatalos formára, viszont az előbbiekből következnek. A hittételek és a theologumenonok közötti különbségtétel magában

foglal egy további különbségtételt azon magyarázatok között, amelyeket theologumenonnak tekintenek, illetve nem. Ez utóbbi magyarázatok szervesen fűződnének a hittételekhez. De akkor miért nem kapcsolódnának a theologumenonok is szervesen azokhoz, ha a dogmákból következnek?

Tulajdonképpen a hittételek minden magyarázata, amennyiben e tételek keretén belül marad, szervesen a dogmákhoz tartozik. Ha viszont nem marad meg e keretben, nem tekinthető sem theologumenonnak, és nem is törekedhetünk arra, hogy valamikor a jövőben elnyerhessék a dogmatikai tételek minőségét. Olyan magyarázatok ezek, amelyeket az Egyház nem tesz magáévá mint hittételeinek kifejtéseit, s amelyek idővel elévülnek.

Mégis bármely igazi teológia, amelyet az Egyház keretén belül művelnek, dogmái tartalmának kifejezetté tételét jelenti, az Egyház pedig nem ruház fel bármely magyarázatot saját tanítói tekintélyével. Másképpen szólva, ezek tekintélye abból a tényből ered, hogy a megfogalmazott dogmák részét képezik. Az Egyház fáradhatatlanul gazdagítja dogmatikai kifejtéseit, ellenben csak abban az esetben koncentrálja egy szigorú értelemben vett dogmatikai tételben a korábbi megfogalmazás gazdagabb kifejtését, ha az ellentétbe kerül a régi megfogalmazások olyan kifejtésével, mely már nem kapcsolódik szervesen azokhoz, vagy amikor egy ilyesfajta kifejtés tévedéseket és pártoskodást szül az Egyházban.

b. A teológia és az egyházi tanítás

Amikor a teológiai magyarázatok a dogmák szerves részét képezik, s az egyházi életet élénkítik, és ilyeneként az Egyház általános és folyamatos igehirdetésének részévé válnak, a tág értelemben vett egyházi tanítást alkotják. Így történt ez a Szent Egyházatyák majdnem teljes teológiájával. A hittételek és az Egyház tanítása között egyfelől egy alapvető azonosság létezik, másfelől formájuk tekintetében különböznek is egymástól. A tanítás egyfelől szervesen a dogmákhoz tartozik, minthogy azok tartalmának kifejezetté tétele. Másfelől viszont mindaddig, amíg a tanítást hivatalosan még nem határozzák meg az egyetemes Zsinatokon, vagy nem nyeri el a helyi zsinatok egyetértését, tág értelemben vett egyházi tanítás marad.

A tanítás akkor rendelkezik az egyházi Hagyomány tekintélyével, ha az Egyház általános használatának részévé vált, ám mégsem bír olyan tekintéllyel, mint a dogmatikai definíciók és a hitvallás tételei, amelyek vonatkozásában helyi zsinatok konszenzusuk által hivatalosan nyilatkoztak. Vagyis általában vett tartalma rendelkezik egyházi tekintéllyel, ám ez nem azonos a dogmatika tételeinek tekintélyével.

Az Egyház ekképp gazdagítja tanítását, noha megőrizve ugyanakkor a mindenkori alapvető dogmatikai fogalmakat. Tanítását a teológia által bővíti, mert e fogalmakra a hívők minden nemzedéke számára fényt vet oly módon, hogy azt megértsék, amit viszont lelki érettségük szintje határoz meg.

A teológia a hit tartalma feletti reflexió, mely hitet a Szentírásban és apostoli Hagyományban kifejeződő Kinyilatkoztatás kezdeti megélése és az arról való

tanúságtétel által örököltük azért, hogy a hívő emberek minden nemzedéke számára az üdvösség tényeként hatékonyá tegyük. Ebben az értelemben művelt mindenkor teológiát az Egyház minden tagja. Az Apostolok is teológiát űztek, akik a Kinyilatkoztatást nemcsak egyszerűen kapták és továbbadták, hanem megélték azt, és megélt formában adták elő kortársaik gondolkodásmódjához igazodva. A Szent Egyházatyák is teológiát műveltek, és minden pap is ezt teszi, amikor a Kinyilatkoztatást értelmezi, hogy hívei tettekre váltsák azt.

Mégsem válik a teológia egésze egyházi tanítássá, csupán az, amit időben és térben, egyhangú konszenzusa által az Egyház magáévá tesz. Az Egyház pedig csak azt teszi magáévá, melyről idővel bebizonyosodott, hogy a Krisztus által hordozott tartalom korábbi keresztény megélésének szerves részévé vált. Kizárólag azt, amelyről idővel bebizonyosodik, hogy ugyanannak a Kinyilatkoztatásnak ugyanazon megélését értelmezte, amely Krisztusban sűrűsödik össze. Még a teológusok által űzött teológiának is sok olyan része van, amelyet az Egyház tanítása nem asszimilál, s így idő múltával elavultaknak bizonyulnak.

Tehát különbség van az állandó és kötelező jellegű egyházi tanítás és a között a teológia között, amely egy bizonyos korhoz kötött magyarázatokat tartalmaz, s bizonyos ideig talán közkézen is forog az Egyházban. Ez nem az a teológia, amit az Egyház egységes test minőségében művel, hanem az Egyház egyes tagjai: püspökök, papok és laikusok, bizonyos mértékben individuális módon. Az Egyház tanítását ellenben az képezi, amit Krisztus egységes testének minőségében maradandó értékként őriz meg önnön teológiai

gondolkodásából, még ha különböző századok szükségleteiből kifolyólag jött is létre. Ez bizonyul olyan teológiának, amely az Egyháznak mint egységes testnek a sajátja.

Tehát a teológiát az Egyházban művelik, s az Egyház azt őrzi meg belőle állandó tanításaként, amely hiteles módon teszi kifejezetté az ember átistenítésének tervét. A teológia művelése az Egyházban tagjainak személyes gondolkodása révén történik, az egyházi tanítás pedig abból épül fel, ami közkinccsé vált gondolkodásukból állandóként fennmarad, és bizonyossá válik róla, hogy az Egyháznak mint egységes testnek a teológiája. A teológia és az egyházi tanítás viszont nem alkotnak két különböző és részleges kompetenciájú szektort az Egyházban, ahogyan az a katolicizmusban történik. Ott a teológiát a teológusok mint szakemberek művelik, az Egyház tanítását pedig a tanítóhivatal rögzíti vagy a hierarchia, végül a pápa. Ez utóbbi úgy véli, kizárólagos módon sajátja egy olyan „karizma”, amelyet az Egyház egésze nem birtokol, s e karizma alapján egyedül rögzíti, az Egyház nélkül, az egyházi tanítást. Az ortodoxiában az Egyház egyrészt azért nem tévedhet, mert a Szent Lélek vezeti, másrészt azon minőségének köszönhetően, hogy egészét tekintve Krisztus teste, aki az örökölt „hitletéteményt” életre váltva őrzi, s akit a püspökök szinódusai képviselnek. A Szent Lélek által az Egyház egésze valósítja a kommunió lelkét, amelyben a személyes gondolatok kölcsönösen és szimfonikusan feltételezik egymást. Az Egyház ezen testéhez tartozik minden tagja, és többé-kevésbé mindannyian teológiát űznek. Az Egyház tévedhetetlen tanítása e kölcsönös összefüggésből

adódik az Egyházban, s mint ilyen viszont csak kellő idő elteltével bizonyul igaznak.

De az igaz teológiát is, mint a teológusok megnyilatkozását, egyrészt a hívő emberek üdvözüléséért való felelősség vezeti, amely felelősséget lelkipásztoraik is hordozzák (és különösen annak a kornak a hívő embereiért, amelyben a teológiát művelik); másrészt, a teológiát az a hit és azok a lelki tapasztalatok is vezetik, amelyek az Egyházban valósulnak meg. „Önkényes döntést” (*bairesi*) olykor hozhatnak olyan személyek is, akik a hierarchiához tartoznak. Ellenben az Egyház az, a maga teljességében, mint Krisztus teste, amely nem téved, és azt fogadja be, amely mentes a tévedéstől, vagyis ami nem veszélyezteti híveinek üdvösségét, származzék az a teológusoktól, a hierarchia tagjaitól vagy a laikusoktól.

c. A teológia felelőssége az egyházi élet és annak lelki fejlődése iránt

A teológia fejlődését az teszi lehetővé, hogy az isteni végtelenség emberi formában áll rendelkezésünkre, szükségessé pedig az arra vonatkozó szükség, hogy a végtelenség elérhető legyen minden idők hívő embere számára, akinek a megértési szintjéhez és lelki életéhez hozzájárulnak az előző nemzedékek lelki erőfeszítései. E hívő emberek az Egyház részét képezik, üdvözülésük az Egyházban valósul meg, egymással szolidáris módon. A teológusok az Egyház mindenkor híveinek üdvösségét munkáló szolgálat keretei közé kell helyezzék szolgálatukat. Ezért a személyes teológiai reflexiót nem hathatja át a minden áron érvényesülni

akará eredetiség. Közös örökségünk és annak kifejtése kell, hogy ösztönözze, ami az Egyház adott korban élő híveinek az üdvösségére szolgál; közvetlen bensőségességgel szükséges az Egyház imaéletéhez és liturgikus szolgálatához kapcsolódnia ahhoz, hogy ezeket elmélyíthesse és megújíthassa. Az Egyház szolgálata enélkül külsődlegessé válhat, a teológia pedig hideggé és individualistává.

A személyes teológiai reflexió eredményei annál pontosabban illeszkednek az Egyház tanításába, minél inkább e teljes múltat felölelő, örökölt tanításból táplálkoznak, az Egyház imájából, kultikus életéből és hiteles lelkeségéből, az Egyház Krisztussal folytatott élő párbeszédének közvetítésével, valamint minél nagyobb mértékben belebocsátkoznak e dialógusba – mivel a teológia maga is párbeszéd Krisztussal, megújítva és gazdagítva ezáltal az Egyház párbeszédét. Ezért szögezték le: „Ha teológus vagy, akkor imádkozol igazán, s ha igazán imádkozol, akkor leszel teológus.”⁵⁰ Aranyszájú Szent János pedig úgy fogalmazott, hogy: „Előbb az imádság, és azt követi a szó” (vagyis a teológiai eszmélődés szava). Az apostolok is ezt mondták: „Mi meg majd az imádsággal és az ige szolgálatával foglalkozunk” (ApCsel 6,4). Ám bensőségebb az ima, ha közösen végezzük. A közös imában pedig kialakul a közös gondolkodás is. Szintén Aranyszájú Szent János fogalmazza meg: „Imádkozni ugyan otthon is lehet, de lehetetlen úgy imádkozni, mint a templomban, ahol oly sok atya gyűlik össze, ahol egy emberként kiáltunk az Istenhez. Amikor egyedül könyörögsz az Uralkodóhoz, nem találsz úgy meghallgatásra, mint

⁵⁰ EUAGRIOSZ PONTIKOSZ, *Az imádságról* 60 (PG 79, 1179-1180 B).

amikor a testvéreiddel együtt. Hiszen itt van valami több is, így például egyetértés és összhang, a szeretet köteléke és a papok imái.”⁵¹

A teológusnak részt kell vennie ebben az imában és az Egyház életében, mert a teológia Istent üdvözítő munkálkodásának *megtapasztalása* révén akarja megismerni. Viszont ha az ima által nem jön létre közte és Isten, valamint közte és a hívő emberek között a szeretet kapcsolata, akkor nem fogja megismerni ezt az üdvözítő tevékenységét. Tehát még inkább teológus az, aki együtt imádkozik az Egyház többi tagjával. Hiszen Isten iránti közös szeretetükben még inkább felfedezhető Isten üdvözítő és beteljesítő szeretete. Az Egyház imáiban, kultikus életében egységes lelke lélegzik, áttetsző benne eszkatológiai horizontja, Krisztusban meglett beteljesedésének végcélja. Az a teológia, amely az Egyház imájából és lelki életéből táplálkozik, annak gondolkodását, lelki tapasztalatait, megszentelő és kultikus szolgálatát tükrözi vissza és mélyíti el.

Sőt mi több, a teológusnak törekednie kell arra, hogy az Ortodox Egyház olyannyira jellemző lelkiségét egyre teljesebben *megélje*. Minden Egyházatzatya úgy nyilatkozott, hogy senki sem közeledhet Istenhez a megértés útján, ha előbb nem tisztul meg a szenvedélyektől. Nazianzoszi Szent Gergely így szól: „Viselkedésed emeljen magasba téged! A tisztulás által legyen tiéd az, ami tiszta. Akkor akarj teológus lenni, amikor már méltó lettél az istenségre. Tartsd meg a parancsokat, a

⁵¹ ARANYSZÁJÚ SZENT JÁNOS, *A Felfoghatatlanról és az Egyszülött dicsőségéről*, 3 (ford. Perczel István), Odigitria – Osiris, Budapest 2002, 85 (PG 48, 725).

parancsolatok útján járj! Mert a cselekedet a szemlélődés alapja.”⁵² Ezért beszélnek a kappadókiai Atyák a „teológia misztériumáról”. Nüsszai Szent Gergely mondja: „A teológia valóban nehezen megközelíthető és meredek hegy, még lábához is csak üggyel-bajjal ér el a sokaság [...]. Erre pedig csak az képes, aki erős.”⁵³

A görög teológus, Ióannis Karmirisz (1904–1992) jegyzi meg a fenti patrisztikus kifejezések margójára: „Mindebből világos, hogy csak a hívő, vallásos és megtisztult teológus képes valamelyest közeledni Ahhoz, Aki abszolút tiszta, Istenhez és a Róla szóló teológiai reflexióhoz”. Másfelől az igazi teologizáláshoz a Szent Lélek sugallatára is szükség van. „A Szent Lélek sugallata és közreműködése nélkül nem létezhet hiteles ortodox teológia. Ezért hitük és életszentségük által a jelenkori ortodox teológusok is a Szent Lélek méltó edényeivé kell váljanak, a Lélek valódi hordozóivá („Szentlélekkel teljes” lásd: ApCsel 6,3), aki meg fogja őket világosítani, és elvezeti őket a teológiai szemlélődésre és felemelkedésre a »teológia magaslataira [...] a Lélek ereje által«, aki mindegyikük számára teljesen egyedi és személyes módon adja megvilágosító kegyelmét, »Krisztus ajándékának mértéke szerint«.”⁵⁴

A teológia fejlődése azzal is magyarázható, hogy az emberiség az idők folyamán egy lelki fejlődési

⁵² NAZIANZOSZI SZENT GERGELY, *Oratio 20,12*, in *Ókeresztény Írók* 17, 131, Szent István Társulat, Budapest 2001 (ford. Vanyó László).

⁵³ NÜSSZAI SZENT GERGELY, *Mózes élete*, in *Ókeresztény Írók* 6, 699, Szent István Társulat, Budapest 1981 (ford. Vanyó László).

⁵⁴ „Buzdítások a teológusok számára”, 1973. november 14-én elhangzott beszéd a Szaloniki Teológiai Egyetemen: *Ορθόδοξος Τύπος*, Athén, 1974. február 1.

folyamaton ment keresztül, továbbá újonnan adódó problémái is indokolják. A fejlődés e problémák függvénye. Összefoglalva, a teológia valódi fejlődése, amely élő voltát igazolja, három feltételhez van kötve. Ugyanis efféle fejlődés nélkül, csupán régi tételek elégtelen ismétléseként a teológia nem igazolódik. E feltételek pedig: a Krisztusban megvalósult Kinyilatkoztatás iránti *hűség*, amely Kinyilatkoztatást a Szentírás és a Szent Hagyomány tükrözi vissza, s amit az Egyház megszákítás nélkül életre vált; annak a kornak a hívő embereiért vállalt *felelősség*, amelyben az adott teológiát művelik; valamint az *eszkatológiai* jövő felé való *nyitottság*, vagyis hogy köteles utat mutatni a hívő embereknek valódi kiteljesedésük felé, amely ebben az eszkatológiai jövőben ér révbe. Ha ezek közül a feltételek közül valamelyik nem teljesül, az adott teológiák elégtelenek és nagymértékben használhatatlanok lesznek, sőt, olykor az Egyházra és a hívő emberekre nézve veszélyesek is.

Elégtelen teológiának minősül az, amely csupán múltbeli szavak és tételek megismétléséből áll. Veszélyes az a teológia, amely egy régi gondolatrendszer tételeihez ragaszkodik, magával a Kinyilatkoztatással tévesztve össze ezeket, ahogyan ezt a katolikus teológia tette évszázadokon keresztül skolasztikus tételeket ismételve, vagy olykor még ortodox teológusok is, akik kényelemből ismételték olyan tankönyvek már homályossá vált tételeit, amelyek a skolasztika hatására keletkeztek a 19. század folyamán, s mely tételeket az Ortodoxia vonatkozásában tévedhetetlen kritériummá tettek. Ez egy olyan teológia volt, mely gátat vetett bármilyen lelki megújulásnak és fejlődésnek, elvesztette minden dinamikus jelentését. Egy külsődleges és

statikus rendet tükrözött, amiről azt hitte, tökéletes. Ez az adott kor hívő embereiért való felelősség hiányát jelenti, vagyis annak a kötelességnek az elhanyagolását, amely az adott kor vallási megújulását hivatott elősegíteni. Ám ez a Kinyilatkoztatásnak a Szentírásban és az apostoli, valamint patrisztikus Hagyományban kifejeződő gazdagsága és mélysége iránti felelősség hiányát is jelenti.

E teológia a hármas hűtlenség hibáját követte el: a Kinyilatkoztatás végtelen jellegével szemben, a jelen-nel szemben és a jövővel szemben.

A teológia különböző korszakait akarva-akaratlan bizonyos mértékben az adott korszak *fogalomalkotása* határozza meg. Ezért ha leragad azoknál a fogalmaknál, amelyek az adott korszak elteltével elveszítették érvényüket, illetve ha azt szeretné, hogy teológiája alapjaként ezeket folyamatosan megőrizze, megfogalmazásai élettelennek és idegenné válnak a következő korok Egyháza és hívő emberei számára. Erre különösen is vonatkozik, amit korábban megjegyeztünk, hogy a végleges egyházi tanítás nem teszi magáévá a teológia egészét. Az Egyház ténylegesen csak azt integrálja tanításába, aminek minden időkre szóló relevanciája van. Ezért célravezető, ha a teológia minden kor gondolkodásából azt emeli magába, mely időtálló módon érvényes.

De még ennél is veszélyesebb az a teológia, amely teljességgel háttal fordít a Krisztusban kapott Kinyilatkoztatásnak, melyet a Szentírás és az Egyház Hagyománya őrzött meg, és ahhoz akar hasonulni, amiről ő maga úgy véli, hogy az adott kor szellemét kizárólagos módon jeleníti meg. Ilyen a bultmanni protestáns teológia, amely a kereszténység kezdetének minden lényegi

eseményét mítosznak tartja. Ezzel rokon elképzelés az anglikán püspöknek, Robinsonnak a felfogása, vagy az Isten nélküli kereszténység elmélete, az „Isten halála” amerikai teológiai mozgalom.

A kereszténység nem tud egyetlen kor hasznára sem válni, következésképp a jelenkor hasznára sem, ha nem hoz számára valami olyasmit, amit kizárólag ő tud adni: az emberré lett Isten végtelen erőforrásával való *kapcsolatot*. Csak úgy tudja előmozdítani a fejlődést, ha szüntelenül lelkivé formálja az adott kort. Mi, a jelenkor teológusai képesek és kötelesek is vagyunk rámutatni a Krisztusban csúcspontra jutó Kinyilatkoztatás legfőbb tetteinek relevanciájára egy keresztény humanizmus szempontjából, nagyobb mértékben, mint azt elődeink tették. Vagyis Isten Fia Megtestesülésének, Keresztáldozatának, emberként való Feltámadásának és Mennybemenetelének horde-rejére, azokkal a következményekkel együtt, amelyek ezekből erednek, a fejlődést és az általában vett lelkivé formálást szolgálva. Ebben áll a teológia világra való nyitottságának pozitív értelme, miközben saját magához hű marad: hogy teljes figyelmével forduljon a *saeculum* felé, abban az értelemben, hogy elismerje a világ önállóságát és értékes voltát, s hogy ugyanakkor felismerje, miben kell segítenie neki ahhoz, hogy az igazi fejlődés útján járjon, amely a valódi keresztény emberséghez vezet el. A megtestesülés, feltámadás és megistenülés hittételei a humánus hiteles fejlődése vonatkozásában jelentős horderővel rendelkeznek.

A két természet hüposztatikus egyesülése Krisztusban, a doketizmussal ellentétben (azzal az elmélettel, amely Krisztus emberségét csupán látszatnak tartja),

nem más, mint a relatívnek, vagyis a teremtettnék az abszolútum általi örökérvényű megerősítése.

Amennyire veszélyes az a teológia, amely leragad letűnt korok tételeinél, annál elégtelenebb az a teológia, amely kizárólagos módon a jelenhez tapad.

Ám pontosan ennyire veszélyes és zavarokat keltő az a teológia is, amely csupán a jövőt tartja szem előtt, amelyet kizárólag a végidő szelleme hat át, s amely a jelen élet realitását szem elől téveszti, valamint azt is, hogy segítséget kellene nyújtania neki. E jelleg gyakran megjelenik a protestáns teológiában, amely leértékeli a jelent és az ember időben zajló lelkivé formálásának kötelességét, valamint arra vonatkozó hivatását is, hogy a jelenben élő felebarátai iránti kötelességeit teljesítse, minthogy kizárólag a végidőbeli reménnyel van elfoglalva. A világvég utáni életre való feszült várakozás majdhogynem kizárólagos hangsúlyt kap, főleg egyes újprotestáns felekezetekben.

Azt a teológiát, amely keresztény értelemben *teljes*, s amely valóban nyitott a fejlődésre, minden bizonynyal át kell, hogy hassa a végidőbeli jövő reménye és perspektívája is. Ám ez utóbbiakat az élteti, hogy az emberek folyamatosan tapasztalják a jelenben a szeretetkapcsolatok lelkivé formáló erejének növekedését s e kapcsolatok fokozatos javulását. A jelenben játszódó lelki fejlődés által haladunk e jövő felé, abból a forrásból merítve, amit a Krisztusban csúcspontjára jutó Kinyilatkoztatás hozott létre kétezer évvel ezelőtt. Biztosítanak minket erről ennek a Kinyilatkoztatásnak a szentírási dokumentumai, valamint a későbbi keresztény századok tanúságtétele, el egészen napjainkig.

Pontosan Krisztusnak az apostoli igehirdetésből megismert tettei és szavai iránti hűség révén képes

a teológia előre haladni a megértésben anélkül, hogy meghaladná a Kinyilatkoztatás tartalmát.⁵⁵

A teológiának, akárcsak az Egyháznak, *apostolinak* kell lennie, minden évszázad kortársának és *prófétainak-eszkatológiai*nak. De fejlődésében nem kell elszakadnia az Egyháztól, hanem az Egyházzal együtt kell haladnia előre, amely vezetve van a mennyek Országá felé. Azért apostolinak, mert szünet nélkül tanúságot kell tennie Krisztusról, a végérvényes Kinyilatkoztatásról. Ugyanakkor eszkatológiai is kell lennie, mert Krisztus és az apostoli igehirdetés magában foglalja a végidőbelit is. De nem abban az értelemben kell profétainak lennie, hogy egy jövőbeli, a Krisztusban kapott Kinyilatkoztatásnál magasabb szintet jelezne előre, hanem abban az értelemben, hogy a Krisztusban elrejtett gazdagságok felfedezése felé húzza meg a jövőendő irányvonalakat. Úgy lehet profétai, hogy a feltámadt Krisztust majdani életünk állapotának megjelenítőjeként magyarázza, ám nem azáltal, hogy egy Krisztuson túlmutató, jövőbeli szintet ígér. Ezt profétai-eszkatológiai jellegzetességnek nevezhetjük, és nem egyszerűen profétainak azért,

⁵⁵ T. M. PARKER teológus mondja: „A Kinyilatkoztatás mélységeit még a legmélyebbre hatoló teológus sem mérte fel teljes mértékben, s mi mindannyian arra pazaroljuk életünket, hogy lassacskán olyasvalami felé növekedünk, ami legjobb esetben is a hit nem teljes ismerete. Elfogadjuk Isten ígétét mint egészet, mert Isten ígéje, amely nem téveszt meg bennünket, és nem is téveszthető meg. [...] Ellenben bármilyen nagy volna a kultúránk és a természetes intelligenciánk, képtelenek maradunk arra, hogy befogjuk értelmünk szűk határai közé a hit gazdagságának teljességét” (6. Anglikán-Katolikus Kongresszus jelentését tartalmazó gyűjteményes kötet, 74).

mert nem prófétál mást, mint egy Krisztusban már adott jövőndőt, amelyben mi is részesedni fogunk majdani életünkben.

Az a keresztény teológia, amely megfelel minden fent nevezett feltételnek, a fejlődést szorgalmazza, s ilyenként elősegíti a Kinyilatkoztatás hatékony működését, hogy az szüntelen folyamatosságban érvényesülhessen. Ebben az értelemben a *hit*, a *szeretet* és a *remény* teológiája. A hit által arra vonatkozó bizonyosságát nyilvánítja ki, hogy Krisztusban Isten valóságosan kinyilatkoztatta Önmagát; a remény révén a hívő emberek számára a feltámadt Krisztus javainak teljes mértékű elsajátítása felé nyitja meg a távlatokat; a szeretet által abban segíti őket, hogy már most egyesüljenek Krisztussal és egymással. A hit által a múltban megvalósult Kinyilatkoztatás iránt hű, a remény révén nyitott a jövő felé: a Krisztus javaiban való teljes részesedésre, s a Krisztus felé való haladásban vezető szerepet tölt be, a szeretet által pedig már most támogatja e javakban való részesedést a Krisztussal és egymással való, egyre gazdagodó kommunió révén. E három sajátossága által a teológia egyszerre tradícionális, a jelenkorhoz szóló és prófétai-eszkatológiai. Húséges a múlthoz, de nincs bezárva abba, húséges a ma emberéhez, ám messzebbre tekint az emberiség történelmének aktuális fázisánál. A teológiának a Krisztus által lefektetett, változatlan fundamentumban kell lehorgonyoznia, ám ugyanakkor elérhetővé kell tennie a jelenkor emberei számára Krisztus javait, s fel kell őket készítenie a bennük való teljes részesedésre az eljövendő életben, így képezve a fejlődés kovászát minden időben.

Másfelől a hittételek megértésének folyamatában jelentkező fejlődést az teszi lehetővé, hogy tartalmuk is végtelen, s minthogy végtelen, egyben apofatikus (kimondhatatlan). Másképp szólva, fogalmak és szavak által sohasem leszünk képesek arra, hogy kimerítsük. „A keleti hagyomány apofatizmusa arra tanít, hogy az Egyház hittételeiben mindenekelőtt azok negatív jelentését lássuk, amely nem engedi meg eszünk számára azt, hogy természetes útjait kövesse, és olyan fogalmakat alkosson, amelyek helyettesíthetnék a szellemi valóságokat. A kereszténység ugyanis nem filozófiai iskola, mely elvont fogalmak segítségével elmélkedik, hanem mindenekelőtt az élő Istennel való kommunikáció.”⁵⁶

A fejlődés abban a formában valósul meg, hogy a hittételek kimeríthetetlen gazdagságából hol az egyik, hol egy másik szempontra kerül a hangsúly, annak megfelelően, hogy az adott kor keresztény embereit mi foglalkoztatja, valamint hogy hol állnak éppen a lelki érlelődés folyamatában. Viszont ez az erőteljesebben hangsúlyozott szempont a hittételek tartalmának egészét megvilágítja, s ekképp a jövő vonatkozásában a tartalom megértésének tovább mélyítését ígéri. „A teológiai gondolkodás történetében különböző korszakok követik egymást, mint a hit tanításának megannyi periódusa, melyekben a keresztény hagyomány egyik szempontja a többihez képest kizárólagos jelentőségre tesz szert, s a tanítás minden témáját többé-kevésbé egyetlen probléma összefüggésében tárgyalják, amely

⁵⁶ VLADIMIR LOSSKY, *Théologie mystique de l'Église d'Orient* [A Keleti Egyház misztikus teológiája], Aubier, Párizs/Paris 1944, 40.

a dogmatikai tudat számára abban a percben központi jelentőségűvé vált.”⁵⁷

Az Egyház a teológia által, amelyet benne művelnek, az „igazság Napjának” fényénél halad, mely folyamatosan növekszik, és őt is egyre több fénnel árasztja el. Az a folyamatos utazás, amely ugyanazon, ám önmagát egyre nagyobb mértékben sugárzó nap alatt történik, nem más, mint a keresztény Hagyomány; a nap hiteles fénye pedig, amelyet örökségként gyűjtünk össze, illetve azon jóként, amit a teológiai látásmód folyamatosan értelmez, egyházi tanítássá válik. E fény, amelyből a teológia növekedik, s amelyet a Kinyilatkoztatás egyre gazdagabb napjának fényeként értelmezve gyarapít, gazdagítja az egyházi Hagyományt. A hívő emberek lényébe ivódik mint átalakító erő, és lelkivé formálódásukat eredményezi. Hisz a lelkivé formálódás nem más, minthogy a hívő ember lénye által fokozatosan megmutatkozik Krisztus jelenléte, mely felismerés felfelé ívelő megértéssé alakul át, avagy folyamatosan csiszolódik a megértésben, a fogékonyságban, kapcsolati téren a tiszteletadásban és szeretetben, és érlelődik tovább azáltal, hogy fokozatos betekintést nyer az isteni valóság összetettségébe és mélységébe, valamint a vele egyesült emberi valóságba.

A teológia a Kinyilatkoztatás napjának fényénél növekedik, amely mihelyt Jézus Krisztus Személyében egyszer megjelent, mindenkor beragyogja az Egyházat és annak tagjait ezzel a fénnel, amit Hagyománynak nevezünk; az egyházi tanítás pedig ennek értelmezése, amit a teológusok művelnek, s amit az Egyház befogad.

⁵⁷ Uő, „Vigenyije Boga v vizantijszkom bogoszloviji” [Isten látása a bizánci teológiában], in *Bogoszlovszkije Trudi*, 195.

A teológia e napnak a pályáját követi, és ennek növekedését az Egyháznak mint kommuniónak a létében, magának az Egyháznak a tudatát gyarapítva. Olyan árnyalatokat tükröz, melyek által minden lépésnél alapvetően változatlanul mutatkozik meg fényének gazdagodása. Ekképp nyitja meg a teológia a perspektívát Jézus Krisztus végidőbeli megjelenése felé.

A teológia a fejlődést mozdítja elő, a keresztyén emberiség lelki fejlődését az egyetemes és kiteljesedett végidőbeli *kommunió* felé. A teológia az emberi léleknek az Istennel való teljes egyesülés irányába történő mozgásához tartozik, s e mozgás értelmezőjeként különösen is hatékony szerepet tölt be e téren.

Az emberi léleknek ezt a mozgását vette védelmébe Hitvalló Szent Maximosz az origenizmussal szemben, amely úgy vélte, e mozgás a szellemi létezőknek az eredendő egységből való kihullásának az eredménye.⁵⁸ Ha e mozgás, az Egyházban történő lelki megélése folytán, gyakorlatilag a legállhatatosabb módon valósul meg, a teológia különösen e mozgás értelmezésének szolgálatát, következésképp annak támogatását teljesítve azt a hivatást kapja, hogy elősegítse általában a teremtet világ egészének Isten felé tartó mozgását. Viszont ezt úgy sikerül végrehajtania, ha tekintetét a mai napon emeli fel Istenre, s holnap pedig egyre világosabban látja Őt, abból az Istenből merítve erejét, Aki e törekvést az emberbe a *teremtés* révén ültette el, az Egyház és a teológia vonatkozásában pedig *Fiának* Megtestesülése, Kereszthalála és Feltámadása által. A teológia akkor lesz hatékony, ha szüntelenül Isten színe előtt áll, segítve a hívő embereket, hogy ők

⁵⁸ Lásd az *Ambigua* c. munkájában: PG 91, 1031 és 1418.

is minden munkálkodásukban hasonlókká legyenek
Hozzá: Őt lássák a múlt idők tételeinek közvetítésével,
Őt fejezzék ki a jelenben születő értelmezések révén,
valamint reméljenek a Vele való teljes egyesülés felé
való haladásban, és buzdítsanak arra.

A *Metabyzantina* c. sorozat eddig megjelent kötetei:

KHRISZTOSZ JANNARASZ

Az ortodox keresztény hit alapjai, 2021

JOHN MEYENDORFF

Palamasz Szent Gergeley és az ortodox lelkiség, 2022

ANTHONY BLOOM

Ortodoxként a nyugati világban I., 2023

Ortodoxként a nyugati világban II., 2025

BIZANTINOLÓGIAI INTÉZETI ALAPÍTVÁNY

1088 Budapest, Gutenberg tér 4. II. 7.

bizantinologia@gmail.com

A kiadásért felel: TÓTH-KORMOS JULIANNA

Nyomás és kötés: KÖNYVPONT NYOMDA KFT.

Felelős vezető: GEMBELA ZSOLT

ISBN 978-963-89530-6-3

ISSN 2786-2356